۳ ۴

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی وترکی
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

بئشینجی ایل‌صایی ۳ و ۴ (آردیجیل صایی ۴۹ و ۵۰)
سال پنجم شماره ۴۹۳(شماره مسلسل ۴۹ و ۵۰)

خرداد و تیر ۱۳۶۲
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)
این مجله بهیچ حزب وگروهی بستگی ندارد

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
5t Year No. 3,4 (Serial No. 49,50
JUN, JULY 1983

Addres :Veli—ASR Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۱۵۰ ریال

بسم‌الله الرحمن الرحیم

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

۱ـ افقلریمیزده تازا اولدوزلار (۲) : دوکتور حمید نطقی ۳
۲ـ آذربایجان ادبیات تاریخنه بیرباخیش (۳۱) : دوکتور جواد هیئت ۱۰
۳ـ حضرت محمد (ص) ین اؤگودلری : ج. هیئت ۲۳
۴ـ تصوف وادبیات (۱۳) : پرفسور غلامحسین بیگدلی ۲۴
۵ـ فضولی ـ شکسپیر : پرفسور بختیار وهابزاده ـ ف. ملجائی ۳۴
۶ـ فیرتینا توشوم : آدسینر ۳۸
۷ـ آذربایجان شعر و ادبیاتی ایله تانیش اولاق (۲) : ت. پیرهاشمی ۳۹
۸ـ اویغور خطی والفباسی باره‌سینده : میرهدایت حصاری ۴۷
۹ـ شعر: ع. ح. اردبیلی ۵۳
۱۰ـ اوچ یول دیریلن بیراؤلو نی‌یه دؤردونجو یول دیر یلمه دی : عزیز نسین، ع. ح. اردبیلی ۵۴
۱۱ـ تولکو و شیر ده‌وه وسیچان : جعفررمزی ۶۲
۱۲ـ رباعی : سونمز ۶۲
۲۳ـ دؤگوشن عسگرقارداشیما : ح. م. ساوالان ۶۳
۱۴ـ آنادیلمیز و ملی وارلیغیمیز اوغروندا خاطره‌لر دفترینندن (۲) : م. ع. فرزانه ۶۴
۱۶ـ باغلامیشام ، رباعی : سؤنمز ۷۱
۱۶ـ پارلاق سحرگونو : حامد ۷۲
۱۷ـ صولماز باهار : سحر ۷۳
۱۸ـ یاخشی‌دوست : محمدرضا روحانی (زنجان) ۷۴
۱۹ـ درنخستین کنگرهٔ بین‌المللی مطالعات ترکی: وارلیق ۷۵
۲۰ـ خرقان شاعرلری : علی‌کمالی ۸۶
۲۱ـ روزنامه فریاد نخستین روزنامه منتشره در اورمیه : صمد سرداری‌نیا ۹۵

بسم الله الرحمن الرحیم

وارلیق

آیلیق اوزکجه و فارسجا فرهنگی نشریه
مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی

بئشینجی ایل ـ خرداد و تیر ۱۳۶۲

دوکتور حمید نطقی

افق لریمیزده تازا اولدوزلار

شعرین منظوم ترجمه سینده ،اصلینده کی وزن دیلیمیزده آزایشله دیلیر سه ویا خود چوخ غریب وناآشنا ایسه ده چاره قیلمالی ؟ بعضی لری نین فکرینه گؤره ترجمه وزنی نی اصلینده کی وزنه ممکن اولدوقدر یاخینلاشدیرماق گره کدیر .مشهور آلمان دیل عالمی و موللهندورف ایسه ،ترجمه ده اصلینده کی وزنین دگیل ،اوز دیلیمیزده ،اؤ وزنین اجرا ائتدیگی تاثیری ائیله یه جک بیر وزنین ایشله دیلمه سینی داها موافق گؤرور ، چونکی اصلینده کی وزن باشقا بیر دیله کئچرکن "هیجانلی حالینی " ایتی ریر .امّا ،بیر وزنین اصلینده داشیدیغی "هیجانلی حالی نه دیر ، بونو کشف ائتمک ده ، همیشه آسان دگیلدیر ."

مؤللهندورفون فکرینه اؤیغون بیرمثالی رسول رضانین ،نظامی دن "خسرو و شیرین"ی ترجمه سینده گؤرمک اولار .

ایلک نظرده شاید خسرو و شیرین ین وزنی اولان (هزج بحری) ایله رسول رضانین سئچدیگی ۱۱ هجالی وزن آراسیندا بیر یاخینلیق قورماق دا تردد ائیله یه ک .لکن خسرووشیرین وزنینده کی روانلیق و آسانلیق خوصوصیتلری ایسته رـ ایسته مز بیزی تورکجه میزین آن رایج وزنلردن بیریسی اولان ۱۱ هجالی وزنه گؤتورور .بلکه ،رسول رضانین طبعی ده اؤله بئله حکم ائتمیشدیر .بواثردن بیرنئچه بیتی ملاحظه بویورونوز :

پری دختی پری بگذار ماهی ✻ بزیر مقنعه صاحب کلاهی
(صانکی بیرپری دیر ،پری یوخ بیر آی /
قهرمان بیر قیزدیر باشدا کلافای)
شب افروزی چو مهتاب جوانی ✻ سیه چشمی چو آب زندگانی
(دیریلیک صویودور ،گؤزو قاپ قارا /گئجه نی غرق ائدیرآی تک نورلا را)

کشیده قامتی چون نخل سیمین * دو زنگی بر سر نخلش رطب چین
(هوندور بویو- گوموش خرما آغاجی/خرما دره‌ن بیرجوت زنجی دیر صاچی)
رسن کاورد یاد آن نوش لب را * دهان پرآب شکر شد رطب را
(شکر امیت اوبون دوداقلارینی / خورما اوندان آلمیش شیرین بارینی)
به مروارید دندانهای چون نور * صدف را آب دندان داده از دور.
(دیشلری اینجیدن داها پارلاقدیر / دیشیندن نورآلان صدف ده آغ دیر)
دو شکر چون عقیق آب داده * دو گیسو چون کمند تاب داده
(چیلالی عقیق تک دوداقلاری وار / بورولموش کمند دیرجوت قاراصاچلار)
خم گیسوش تاب از دل کشیده * به گیسو سبزه را بر گل کشیده
(صاچی نین قیوریمی هرآن جان آلیر/بوروب بیرجه گینی گول اوزه صالیر)
شده گرم از نسیم مشک بیزش * دماغ نرگس بیمار خیزش
(گؤزه‌ل صاچلارینین ایلیق نفسی / ایسیندیرمیش صانکی خومار نرگسی)
فسونگر کرده برخود چشم خود را * زبان بسته به افسون چشم بدرا
(گؤزلری اؤزونون افسونجوسودور / اودور بدنظری بؤیله سوسدورور.)
به سحری کاتس دلها کند تیز * لبش را صدزبان هرصد شکر ریز
(سحربله بیچیلسین دئیه هراوره‌ک / لبینده یوز دوزوار شیرین شکر تک)
نمک دارد لبش در خنده پیوست * نمک شیرین نباشد وآن او هست
(بودوزلو لبلرین گولوشوشیرین / دوزو.هم شیرنی‌سی‌وار دوزلولبلرین)
توگوئی بینی اش تیغ است از سیم * که کرد آن تیغ سیبی را به دونیم
(گوموش بیرقیلینجیدیر بورنو.صاناسان /
بؤلموش بیرآلمانی دوز اورتاسیندان)
زماهش صد قصب را رخنه بابی * چوماهش رخنه‌ای بررخ نیابی
(یوز ایبک بوروموش ای اوزونوباخ/آیدا اولان لکه یوخودور آنجاق...
" سلیمان رستم"ده ،نظامی نین مخزن الاسرارینه ،منظوم ترجمه‌سی اوچون کتابین شکل ومحتواسینی گؤز اؤنونده توتاراق - ۷ + ۷ هجا وزنینی سئچمیشدیر .بو چوخ مناسب بیرانتخاب دیر .ائله‌کی،"مخزن الاسرار "دان بیرنئچه بیت واوبون قارشیسیندا "سرلرخزینه‌سی"ندن مصراعلار اوخویار- کن،طبیمیزه گؤره هئچ یادیرقاما یاجاقسینیز :
ای به نسیمی علم افراخته * پیش غباری علم انداخته
(ای بیرنسیم اسنده بایراغینی اوحالدان /
ای بیرطوز قارشیسیندا اؤزبایراغینی آتان)

ده نه و دروازهٔ دهگان زده * ملک نه و تخت سلیمان زده
(کندین یوخ کن کتخدا اولماق قصدین نیت ین /
فلکون یوخذور تختینده دیر منت ین)
تیغ نه‌ای زخم بی اندازه چیست ؟* کوس نه‌ای اینهمه آوازه چیست ؟
(قیلینج دگیلسن نیه وورورسان صایسیز یارا ؟/
بوگورولتو نیچین دیر ؟دگیلسن کی ناغارا)
چون دهن تیغ درم ریز باش * چون شکم کوس تهی خیز باش
(گل قلینج آغزی کیمی پاریل - پاریل پاریلدا /
ناغارا قارنی کیمی بوش - بوشونا گورولدا)
میکشدت دیو نه افکنده‌ای * دست مده مرده نه‌ای زنده ای
(بیخیلماکی دئو چیخار قارشینا چیخار احل /
دور سی دئو آپاریر ،اولمه میش حانا گل)
پیش مغی پشت طلیبی مکن * دعوی شمشیر خطیبی مکن
(بونلارین قاناغیمدا خاج تک اگمه بئلینی/
خطیبلر تک شمشیرله حوخ اوینا تما الینی)
خطبهٔ دولت نه فصیحی رسد * عطسهٔ آدم به مسیحی رسد
(آنحاق فصیحه یارار دئمک دولت خطبه‌سی /
مسیح - حیندیر آدمین آسقیرغی‌سین سسی)
هرکه حو پروانه دمی خوش زند * یک تنه بر لشکر آتش زند
(هرکس نفس آلارسا ،نئجه‌کی ،بیر پروانا /
حومار اود لشکرینه او تک گیره‌ر مئیدانا)
یک دو نفس خوش زن و جانی بگیر * خرقه درانداز و جهانی بگیر
(بیر ایکی نفس حکیم دورما جان آل جانا گل !/
خرقه‌نی آت ،دونیانی آلاراق یوکسل ،یوکسل)
بخشش تو جرب ربائی که هست * نیست خدائی نه خدائی که هست
(سنین بوتون باغیشین بیر غارتگرلیکدیر بیل /
آللاها آند اولسون کی او آللاه اوحون دگیل)
شیر شو از گربهٔ مطبخ مترس * طلق شو از آتش دوزخ مترس
(شیر کیمی اول بیر مطبخ پیشگیندن قورخما گل /
جهنمین اودوندان قورخما طلق اول مکمل)
گر دغلی باش بر آتش حلال * ور زر و یاقوتی از آتش منال

(قلب سن اگر قوی صالسین اودسنی حالدان حالا /
قیزیل و یاقوت ایسن ،! وندان ائله مه ناله /
حد غرور ای دغل حاکدان * جد منی ای دوسه من استخوان
(سن ای قوحا دوسیانبس ساختاسی،قلبی یئتر لووغالیق ائده حکسن،
سؤیله نه واختا قدر ؟ /ای ایکی اوج یاتمانلیق سوموک نه واختاده ک
سن لووغا - لووغا داییشیب من - من سؤیله یه جکسن ؟)

نظامی بین "لیلی و مجنون "ونون منظوم ترجمه سینده صمدوورغون
دا ۱۱ هجالی وزنی انتخاب ائتمیشدیر ،خاطریمیزدادیرکی، خسرووشیرین
بین ترجمه سینده ده رسول رضا عینا بو وزنی ایشلتمیشدیر .بوانتخاب ،
هرایکی منظومه سین عینی بحرده (هزج بحرینده) اولدوغونو نظره آلد -
یغیمیز زمان بیرقات داها معنا قازانیر ،منتهی اسکی اصطلاحلا لیلی و
مجنون ،هزج بحری نین خصوصی بیرنوعو اولان "هزج مسدس اخرب مقبوض
محذوف " جئشیدیندن دیر .به وورغونون طبعی ونه ده رسول رضانین سلیقه
سی آلدانما میش دیر .

ایندی ده صمد وورغونون سسی ابله نظامی نین لیلی و مجنون
منظومه سیندن بیرنئچه بیت ائشیده ک :

با آنکه سخن به لطف آب است * کم گفتن هر سخن صواب است
(سؤزون ده سو کیمی لطافتی وار / هرسؤزو آز دئمک داها خوش اولار)
آب ارچه همه زلال خیزد * از خوردن پر ملال خیزد
(سیر اینجی صافلیغی وارسا داسودا / آرتیق ایچیلنده درد وئریرسئودا)
کم گوی و گزیده گوی چون در * تا زندک تو جهان شود پر
(اینجی تک سؤزلر سئچ، آز دانیش ،آز دین /
قوی آز سؤزلرینله دونیا بزه نسین)
لاف از سخن چو در توان زد * آن خشت بود که پر توان زد
(آز سؤزون اینجی تک معناسی صولماز /جوخ سؤزون کرپیچ تک قیمتی اولماز)
یک دسته گل دماغ پرور * از خرمن صد گیاه بهتر
(اوره گی اوحشایان سیردسته حیجک /یوزخرمن اوتدان یاخشیدیر گئرچک)
گر باشد صد ستاره در پیش * تعظیم یک آفتاب ازاو بیش
(یوز اولدوز باسسادا گؤگلرده اینان /
سیر گونه باش اگمک خوشدور اولاردان)
گرچه همه کوکبی به تابست * افروختگی در آفتاب است

(گؤگده پارلاسادا نه قدهر اولدوز / گونش دیرعالمه نور وئره ن یالنیز)
اون بیرهجالی (۵ + ۶ یاخود ۳+۴+۴) قالیبلارین ،هاوزنینده ان
رایح قالبلاردان اولدوغونو تکرار ائتمه لیییک .بوجهتدن،یوخاری دا
سؤزو گئچن سبب لر وسلیقه لرده مؤثر اولماسا ، ۱۱ هجالی قالیبلارین
ترجیحی بیرچوخ شاعرلر اوچون طبیعی دیر .نظامی نین خمسه سیندن گئری
قالان "یئددی گؤزه ل" و "اسکندرنامه" ده بلکه بو سببدن دولایی (بو
سببه گؤره)، ۱۱ هجالی قالبدا ترجمه اولموشدور .اسکندرنامه نین ببر
ـ ینجی قسمی شرفنامه دن نظامی نین حضرت پیغمبرین نعتینده یازدیغی
بیرنئچه بیتی نی عبدالله شایق ین ساده وصلاحیتلی ترجمه سیندن اوخو-
یوب و تقدیر ائتمک لازمدیر :
(اسکندرنامه نین ایکینجی قسمینی ـ اقبالنامه نی ده موفقیت له
میکائیل رضاقلی زاده منظوم اولاراق دیلیمیزه چئویرمیشدیر)
فرستاده خاص پروردگار * رساننده ٔ حکمت استوار
(سئچیلمیش ائلچی دیر اولو تانری دن /
محکم حکملری خلقه جاندیران/
گرانمایه تر تاج آزادگان * گرامی تر از آدمی زادگان
(قیمتلی تاجیدیر آزاده لرین / انسان دهگرلی سیدیر بوتون بشرین/
محمد کازل تا ابد هرچه هست * به آرایش نام او نقش بست
(ازلدن ابده بوتون یارانمیش = محمد آدیندان آلمبشدیر ناخیش/
چراغی که پروانه بینش بدوست * فروغ همه آفرینش بدوست
(عقلین قانادینا تکاودور حراغ= وارلیغا ایشیغی او وئریرآنحاق/
ضمان دار عالم سیه تا سپید * شفاعتگر روز بیم و امید
(ضامندیر قارایا ،آغا بورهبر /شفاعت ائدندیر قوپونحا محشر/
درختی سهی سایه درباغ شرع * زمینی به اصل آسمانی به فرع
(گؤلگه لی آغاجدیر دین صاحبان باغدا /بوداغی گؤگده دیر ،گؤگوطوریاقدا /
زیارتگه اصلداران پاک * ولینعمت فرع خواران خاک
(زیارتگاهیدیر پیغمبرلرین / نعمت وئره نی دیر بوتون بشرین/
چراغی که تا او نیفروخت نور * زچشم جهان روشنی بود دور
(بویانار چراغا وئرمه دن ایشیق /دونیادا سیرایشیق یوخ ایدی آرتیق/
سیاهی ده خال عباسیان * سپیدی بر چشم شماسیان
(خالی نی قارالدیر عباسی لرین/ گؤزونه نورصاچیر شماسی لرین/

لب از باد عیسی براز نوش‌تر * تن از آب حیوان سیه‌پوش‌تر
(دوداغی غیسی دان داها معجز کار/ظلمتین سویو تک گئینمیش پالتار)
فلک بر زمین حارطاق افکنش * زمین برفلک پنج نوبت زنش
(گؤی ـ اونا دوسیادا دؤرت طاقی قوران /
یئر ـ اونا فلکده یئش نوبت ووران)
ستون خرد مسند پشت او * مه انگشت‌کش گشته زانگشت او
(اودور اؤز عقلینه ائله‌ین تکیه/آیی بارماغی ایله بؤلن ایکی یه)
خراج آورش حاکم روم و ری * خراجش فرستاده کسری و کی
(اونا باج وئره‌ن دیر بوتون روم و رئی /
خراج گؤنده‌ریر کسرا ایله کئی)
محیطی چه گویم جو بارنده میغ * یک دست گوهر به‌یک دست تیغ
(یاغدیران بولود دور اوسما پیکر/سیرالینده قیلینج، بیرالینده گؤهر)
به‌گوهر جهان را بیراسته * به‌تیغ ازجهان داد و دین خواسته
(گؤهرله دونیایا وورموشدوربزه‌ک /قیلینجی دین اوچون چاغیرمیش‌گؤمک)

***

شعر ترجمه‌سی حقینده سیرنقطه‌یه داها اشارت ائتمه‌لی یک :

"شعر ترجمه‌سی ،گله‌جه‌گین ادبیاتیندا داها گئنیش اؤلچوده یئر آلاجاق ،ملت‌لرین بیر ـ بیری لرینی بو یولدان دا داها یاخشی تانییب آنلاما لارینا امکان وئره‌جکدیر .یئنی شعرین بوساحه ده بؤیوک بیروظیفه سی واردیر ،یئنی شعر بوتون وزن قالیلارینی صیندیریبدیر ،بونون‌طبیعی بیرنتیجه‌سی اولاراق بوتون شعرلرین ده بیردیلدن بلاشقا بیردیله ترجمه سی تامین ائدیله بیله‌جکدیر" .

یوخاریدا شعرده ترجمه مسئله‌لرینه‌دن بحث ائتمک بهانه‌سی ایله ، فرصت دوشدوکجه گئنیش بیرصورتده نمونه‌لر وئردیک .ترجمه ایشینه دن آنلابا بیلار وباشقا دیللرده ده بویا بنزه‌ر مسئله‌لره واقف اولانلار دیلیمیزین افاده قدرتینی تقدیر ائتمیش اولاجاقلار و بلکه ده "امیر ـ علیشیرنوائی" نه حق وئره‌جکلر .نوائی یوخاریدا نقل ائتدیگیمیز سؤزلر بندن صونرا اؤز خاطره وتجربه‌لرینه مراجعت له دیلیمیزین نهایت سیز گؤزه‌للیک و قدرتیندن فایدالانماق اوچون ایللر سوره‌ن غفلتین یئغد ـ یعی طوز ـ طوزیاغی سیلیب سوپورمه میز لازیمدیر .دئییر .او دیلیمیزین مکمل بیردیل اولدوغونو اثبات حالیشدی ایستر اثرلری ایله ،ایستر دلیل لرله سوادعایی ،کتابیندا بیرحکمه باغلادی ،او دؤنه ـ دؤنه " تورک

اولوسی فصیح لرینه" ، " اوز الفاظ وعبارتلری و اوز دیل ولغتلری کیفیتی نه واقف اولمالارینی "تاپشیردی و بودیل ده هر شئی حقی ایله افاده ائتمه‌گین مکمل صورتده ممکن اولدوغونی یورولمادان‌ها یقیردی.

یقین دیرکی،یوخاریدا ،شعرترجمه‌سی موضوعوندان بحث مناسبتی‌ایله آدلارینی چکدیگیمیز ویاخود اونوتدوغوموز وبیلمه‌دیگیمیز اوچون اونلاردان سؤز گتیرمه‌دیگیمیز حرمتلی شاعر- مترجم‌لرین هامیسی ، چکدیکلری زحمتلر، ویاراتدیقلاری آبیده‌لرله نوائی نین روحونو شاد ائتمیشلر .

اشاره ائتدیگیمیز ترجمه‌لر دیلیمیزین قدرتینی گؤسترمکدن ساوا - یی،تاریخیمیزین بؤیوک شخصیتلرینی تازادان بیزه قازاندیردیلار . اونلارین سعی ایله ،عصرلرین اوطرفیندن گلن سسلر داها چوخ وضوح کسب ائتدی .ائلیمیزین اونلار کیمی اسلام وایران مدنیت خادملری نین سیمالارینی یاخیندان تانیماق وتانیتماق حقلی بیر افتخاردیر.

بو پارلاق اولدوزلارین افقلریمیزده تازه‌دن چیخماسی کیچیک بیر حادثه دگیلدیر .

صون

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۲۱)

یازان: دکتر جواد هیئت

ناظم اردبیلی : میرزه شفیع اردبیلی‌حقینده آنجاق" تذکرهٔ ضیائی" ده قیصا معلومات واردیر. میرزه شفیع ۱۹- نجوعصرین ایکینجی یاریسیندا اردبیلده یاشامیش و عمرونو معلم‌لیکله ، اوشاقلارا فارسجا ،عربجه اؤگره‌تمکله‌کئچیرمیش ،عینی‌زماندا ادبی- بدیعی یارادیجیلیقلادا مشغول اولموش و گؤزه‌ل شعرلرسؤیله‌میش و" ناظم" تخلصونو سئچمیشدیر. بورادا شعرلریندن نمونه اولاراق آشاغیداکی غزللری درج ائدیریک :

مؤذن اؤگره‌نیب

مؤذن اؤگره‌نیب "قدقامت"ی اول سرو قامتدن
اودور عاشقلره ائیلر بیان هرگون قیامتدن
سنه منکر اولان زاهد قاشین تصویرینی گؤرموش
اودور کیم چکمز ال مسجدده محراب‌عبادتدن
سلامت اهلی دردیندن قاچار ،چون لذتین بیلمز
سنین دردینی چکمکلیک منه خوشدور بسلامتدن
متاع دردینی جان نقدینه وئرسن خریدارم
دولانیب باشینا خوف ائتمه‌رم هرگز ملامتدن
گؤروب رخسارینی شمشاد، پای بند خاک اولموش
خجالتدن گؤرتورمز بیرقدم جای اقامتدن
زبسکه قامت سروین سالیبدیر قلبیمه ریشه
قوجالسام ای گؤزه‌ل دوشمز مزاجیم‌استقامتدن
ال اوزمه دامن دلداردن دونیادا ای ناظم
نه‌لازم ال - اله‌وئرمک قیامتدن ، ندامتدن

دیوانه‌دن دیوانه‌دیر

عاشق ثابت‌قدم عالمده گر پروانه‌دیر
نار هجرینه یانان پروانه‌دن مردانه‌دیر

ایستر خلقی ائتسین پخته پند خام ایله
دام تزویری الینده سبحهٔ صددانه دیر
عاقلان مجنون قویوبلار آدیمی، بیجا دگیل
مهر لیلی جان کیمی جسمیمده صاحبخانه دیر
تشنه سن ،ای دل،لب جانانه ، اما قورخورام
چشمه‌ی آبی اونون درک ائیله چاه چانه دیر
آشنا باد صبانی ائتمه رم اسرار یما
یار آراسیندا اولان اسراره اوبیگانه دیر
مهر مهرویان دل آبادیمی ویران ائدیب
مسکنی گنجین دئیه رلر گوشه‌ی ویرانه دیر
ناظما ،هرکیم منیم تک عاشق لیلا اولوب
آدینا عاقل دئمه ،دیوانه دن دیوانه دیر

ناظم بیرغزلی‌نین صونوندا بئله سؤیله‌ییر :

ناظم ،وصالی ایسته‌ین هجرانه صبر ائدر
گلچین گرک دی اینجیمییه زخم‌خاردن

مایل ، میرزه‌حسن افشار :اورمیه افشارلاریندان اولان میرزه‌حسن ایلک تحصیلینی آنا یوردو اورمیه‌ده آلدیقدان صونرا تهرانا گئدیب اورادا تحصیلینی اکمال ائتمیش و صونرا خارجه وزارتینه گیرمیشدیر. تهراندا یارادیجیلیغی‌سایه‌سینده "ملک الشعراء "عنوانینی آلمیش ،لاکن بیرمدت صونرا حکومت طرفیندن" بندرلنگه "یه گؤندریلمیشدیر .اورمیه کیمی گؤزل طبیعتلی‌شهرده یاشامیش اولان شاعر بندرلنگه‌ده اوزون مدت قالابیلمیر و اجازه‌سیز اولاراق تهرانا قاییدیر و اورادا قالیر ،لاکن اورادا سؤزونه باخان و دردینه یئتیشن اولمور وشاعر حیاتینی صیخینتی‌ایله آغیر شرائط ده کئچیریر وکئچن عصرین صونلاریندا تقریبا ۸۷ یاشیندا ایکن وفات ائدیر.

میرزاحسن افشار فارسجا و تورکجه‌گؤزل شعرلریازمیش و" مایل"تخلصونو سئچمیشدیر. شعرلریندن فضولی‌نین غزللری‌نین عطری گلیر، اوناگؤره ده اونو فضولی‌نین دوامچیلاریندان سایماق اولار. بورادا نمونه اوچون بیر غزلی‌نی درج ائدیریک :

بیوفا دلبر گرفتار وفا ائیلرمنی
دهرده رسوای خلق اول بیوفا ائیلرمنی

هانسی معشوق ائیله‌ییبدیر بۆیله بیداد عاشقه
کیم، او ظالم غرقه‌ی بحر بلا ائیلرمنی
حلقه‌حلقه، خم‌به‌خم، چین ـ چین او زلف مشکبار
گاه‌باغلار،گه‌توتار، گاهی رها ائیلرمنی
دمبدم‌گاه‌جان آلیر،گاه‌جان وئریر هر غمزه‌سی
هرنگاهی مین بلایه مبتلا ائیلرمنی
چشم‌مستی خنجر مژگانیله قانیم تؤکر.
لعل بوسی طالب‌عین الشفاء ائیلرمنی
لوح رخسارین چکیب‌نقاش‌قدرت صدق ایله
بیر تجلاایله گؤر، محو لقا ائیلرمنی
شوره گلمیش مایل بیچاره هردم‌ده دئییر:
اؤز حبیبیم مایل شور و نوا ائیلرمنی

میرزه‌عبدالرحیم‌طالبوف : بۆیوک متفکر و گؤرکملی یازیچی اولان میرزه عبدالرحیم‌طالبوف نجارزاده ۱۲۵۰= ۱۸۳۴ ده‌تبریزده ،سرخاب محله‌سینده آنادان اولموش وایلک تحصیلینی اورادا آلدیقدان صونرا تفلیسه‌گئدیب اورادا تحصیلینی‌اکمال ائتمکله‌یاناشی روسجا و فرانسیزجا دیللرینی اؤگره‌نمیشدیر. تفلیس‌ده بیرمدت‌کنتراتچی یانیندا چالیشیب، صونرا اؤزو کنتراتچیلیق و یول چکمه‌ایشیله‌مشغول اولموشدور. طالبوف بیر مدت‌صونرا داغستانین خاساویورت‌شهرینه، وصونرا تیمورخانشورا شهرینه کؤچوب‌اورادا یئرلشمیشدیر. طالبوف "الحمار یحمل الاسفار ویاکتاب یوکلو ائشک "کتابینی ۱۸۸۸،کتاب‌احمد" احمدین کتابی"نی ۱۸۹۵ده، و بو کتابین اوچونجوجلدی صایلان" حیات مسئله‌لری"نی ۱۹۰۶دا،" خیر ـ خواهلارین مسلکی" رومانینی ۱۹۰۵ده یازمیش ویاخین شرقده بۆیوک شهرت قازانمیشدیر." آزادلیق حقینده‌ایضاحات" آدلی‌کتابی (۱۹۰۶) اجتماعی فکرتاریخیمیزده ائتسیزاثرلردن دیر.

او،"نخبهٔ‌سپهری" آدلی‌کتابینی روسجایا وصونرا خلاصه‌سینی(تاریخ‌نبوی) آدیله تورکجه‌یه‌ترجمه‌ائدیب‌نشر ائتمیشدیر. آیریجا روسجادان ترجمه و اقتباسلا"پندنامه‌ی مارکوس"،"کتاب‌فیزیک ویاحکمت‌طبیعیه"،" یئنی فضاشناسلیق حقینده" مقاله‌لر ومکتوبلار یازمیشدیر.

۱۸۸۸ ده اؤ. س. م. شبستری ایله‌بیرلیکده ،استانبولدا (شاه‌سون) آدلی گیزلی،طنز بیرروزنامه‌چاپ ائتمیشدیر.

معارف وآزادلیق فکرلری نین یاییلماسیندا وایراندا مشروطه انقلابینا زمینه حاضرلانماسیندا اونون بؤیوک تأثیری اولموشدور.

طالبوف عینی‌زماندا معاصر فارس نشری نین بانی‌لریندن صایبلیر یازی دا محاوره اسلوبونو ایلک ایشله‌دنلردندیر.

بوتون بوخدمتلرینه‌گؤره ۱۹۰۶= ۱۲۸۵ ده‌تبریزخلقی طرفیندن بیرینجی ملی‌مجلسینه‌نماینده‌سئچیلمیشدیر. طالبوف مرتجع مستبدلر طرفیندن تکفیر ائدیلمیش‌لاکن قوجا اولدوغو حالدا اونلارا کسگین مقاله‌لریله‌جواب وئرمیشدیر. طالبوف ۱۹۱۱ میلادی = ۱۳۳۰ هجری قمری ده تیمورخانشورا دا وفات ائتمیشدیر.

"الحماریحمل الاسفار"کتابینی باکی‌دا میرعلی‌منافی‌خسروشاهی "کتاب یوکلو ائشک "آدیله‌تورکجه‌یه ترجمه‌ائتمیشدیر.

زین العابدین مراغه‌ای : زین‌العابدین مراغه‌ای (۱۹۱۰- ۱۸۳۷)آذربایجان و(ایران) ادبیاتیندا ایلک رومانتیست رومانین مؤلفی‌دیر.اونون اوچ جلددده یازدیغی" سیاحتنامهٔ ابراهیم‌بیگ (ابراهیم‌بیگین ساحتنامه سی) رومانی معارف وآزادلیق فکرلری نین یاییلماغیندا بؤیوک رول اویناميش ومشروطه انقلابی‌نین ایدئولوژی زمینه‌سی‌نین حاضرلانماسیندا استثنائی رولو اولموشدور. بوکتاب چاپ اولدوقدان صونرا تئزلیکله بیرنئچه‌دیله‌ترجمه اولموش و مؤلفینه‌بؤیوک شهرت قازاندیرمیشدیر.

رومانین بیرینجی جلدی ایلک دفعه ۱۹۱۱ ده باکی‌دا ا. میکائیلوف طرفیندن تورکجه‌یه ترجمه‌و چاپ ائدیلمیشدیر. صون ایللرده پروفسور حمیدمحمدزاده (تبریزلی) رومانین بوتونونو تورکجه‌یه‌ترجمه‌ائتمشدیر.

میرزه‌حسن رشدیه : میرزه‌حسن رشدیه (۱۲۶۸= ۱۸۵۱) ده‌تبریزده آنادان اولموشدور. آتاسی ملامهدی عرب وفارس‌دیللرینی دریندن بیلن مشهور عالملردندیر. تبریزده‌ایلک تحصیلینی آلدیقدان صونرا بیروتا گئدیب اورادا دارالمعلمینه‌داخل اولموش وتحصیل صیراسیندا اصول جدید مکتبلرین تأسیس و اداره طرزینی اؤگره‌نمیشدیر. رشدیه صونرااستانبولا وقافقازا گئتمیش وبیرمدت اورالاردا کی مکتبلری وتحصیل اصوللارینی مطالعه‌ائتمیشدیر.

رشدیه ۱۸۸۷ ده‌تبریزه قاییدیب وششگلان محله‌سینده "دبستان"و۱۸۹۳ ده "رشدیه‌ملی‌مکتبی" آدلی مدرسه‌لری قورموشدور. عینی‌زماندا مکتب

اوشاقلارینا تورکجه درس‌کتابی‌اولاراق" وطن دیلی"نی وبیرده فارس اوشاقلاری اوچون بوکتابین فارسجاسینی تألیف ائتمیشدیر.

رشدیه عینی زماندا "گیزلی‌انجمن"ین و"انقلاب‌کمیته‌سی" نین عضوی اولموشدور.

رشدیه حیاتی‌نین ۶۰ ایلی‌نی‌خلقین معارف ،تعلیم‌وتربیت و آزادلیق یولوندا استبدادلا مبارزه‌ده کئچیرمیش و۱۳۶۴= ۱۹۴۴ ده ۹۳ یاشیندا قم شهرینده وفات ائتمیشدیر.

"وطن دیلی" کتابی دیل وادبیات تاریخیمیزده بؤیوک بیر حادثه اولاراق ثبت ائدیلمیش ، چونکی بو دؤورده یازیلان ایلک درس‌کتابیدیر. و عینی زماندا ادبی تورکجه‌نثر نمونه‌لرینی وئرمیشدیر.

بورادا نمونه‌اوچون "وطن دیلی" کتابیندان بعضی پارچالاری درج ائدیریک :

بیر اصلان ایله‌ایکی اؤکوز : بیراصلان بیر اوتلاقدا ایکی اؤکوزه‌راست گلدی و اونلاری توتوب یئمک اوچون هجوم‌ائله‌دی . اؤکوزلر باش‌ـ باشا وئریب بوینوزلاریله اصلانا مقابله‌ائله‌دیلر. اصلان بونلارین رفاقتی‌نی گؤروب مکر وحیله‌دن سوای بیرچاره بیلمه‌دی .اؤکوزلردن بیرینه یاناشیب دئدی : یولداشیندان آیریلیب اونو تنها قویسان اصلا سنیله ایشیم‌اولماز. یئکه‌باش‌اؤکوز اصلانین وئردیگی وعده‌لره آلدانیب کؤمگیندن آیریلدی . درحال اصلان فرصتی فوته‌وئرمه‌ییب ، اول او اؤکوزو و صونرا اونون یولداشینی بیرتیب یئدی ...

باغا ایله دؤوشان : بیروقت دووشان ایله بیرباغا بحث‌ومرج ائله‌دیلر کی اونلارین هانسی‌بیری تئز یوگورن اولدوغو معلوم‌اولسون. بونلار بیر داغی نشانلاییب بیردن یوگورمگه باشلادیلار. دووشان اؤز خفیف‌و یونگول اولماغینا مغرور اولوب ،یولون اورتاسیندا یوخویا یاتیب‌قالدی .
تیسباغا (توسباغا) اؤزونون آغیرلیغینی و آغیرـ آغیر گئدیشینی ملاحظه ائدیب‌روان اولدو. دووشان شیرین یوخودا اولدوغو حالدا ، باغا منزلی باشا ووروب‌نشان ائله‌دیکلری داغا چاتدی .

میرزه‌حسن رشدیه‌نین ترجمه‌ی حالی یازده" وارلیق "درگی‌سی‌نین ۷ـ ۱۳۵۹ نجوصایی‌سیندا آقای صمدسرداری نیاطرفیندن فارسجا بیرمقاله یازیلمیشدیر.

میرزا علی معجز شبستری :(۱۹۳۴– ۱۸۷۳) میرزا علی‌معجز ۱۲۵۲ شمسی‌ده شبستر ده بیرتاجر عائله‌سینده دوغولموشدور. آتاسی حاجی‌آقا بیرچوخ همشهریلری کیمی استانبولا سفر ائدرمیش وایکی اوغلو (حسن وحسین) اورادا یاشایارمیشلار. میرزا علی ایلک تحصیلی‌نی شبستر ده ،ملا مکتبیندۀ آلمیش ، ۱۶ یاشیندا ایکن آتاسی‌وفات ائتمیش وقارداشلاری معجزی‌استانبولا چاغیرمیشلار. میرزا علی ۱۶ ایل استانبولدا قالمیش وبو مدت ده کتاب ـ کاغذ ساتماقلامشغول اولموشدور. استانبولدا تورک ادبیاتی، معاصر اجتماعی- سیاسی مطبوعاتی هوسله تعقیب ائتمیش ومحیطدن چوخ شئیلر اؤگره‌نمیشدیر.

معجز وطنه‌قاییداندان صونرا ، اؤز دیارینی معاصر حیاتدان چوخ دالی قالدیغینی‌گؤرونجه تأثراتینی شعردیلی‌ایله‌بیان ائتمگه‌چالیش ـ میشدیر. معجز وقتی‌نین چوخونو مشهور شیخ محمودشبستری نین مقبره‌ـ سینده خدمتده‌کئچیرمیش و وطنداشلاری نین جهالتدن قورتارماسی و مدنی حیاتا قاووشماسی‌اوچون قلمی‌ایله چوخ سعی گؤسترمیشدیر.

۱۹۳۲ ده‌ایلک دفعه‌اولاراق شبستر ده قیز مکتبی‌نین آچیلماسینا موفق اولموشدور. شعرلرینی‌گؤروندوگوکیمی، معجز عصریمیزین اول لرینندن باشلامیش اولان آذربایجان انقلابی‌ـ دموکراتیک ادبیاتی، ملانصرالدینی و صابر شعرلرینی‌دقتله‌تعقیب ائتمیش وصابرکیمی معیشتین ان کیچیک مسئله‌لرینندن توتموش ان بؤیوک اجتماعی مسئله‌لر وسیاسی حادثه‌لر اونو علاقه‌دار ائدیب ،شعرلرینده عکس اولونموشدور.

معجز جنوبی‌آذربایجاندا صابر ادبی‌اسلوبونو دوام ائتدیرن،دموکراـ تیک روحلو ،ساده‌آنادیلینده یازان قوتلی بیرخلق شاعری اولموشدور. اونون بیرصیرا شعرلری چاپ اولماقدان اول آغیزدان ـ آغیزا یایلمش ، و مشهور اولموشدور. اثرلری تبریز ،باکی وتهراندا نئچه‌دفعه چاپ اولموش وبیرقسمی روس دیلینه ترجمه ائدیلمیشدیر.

بیرینجی دفعه‌اولاراق ۱۳۲۴ شمسی‌ده شمالی‌آذربایجان مطبوعات خادملرینندن غلام‌محمدلی(ششگلانی) معجزین سئچیلمیش اثرلرینی توپلاییب تبریزده نشر ائتمیشدیر. بوکتاب صونرادان دفعه‌لرله عینی صورت ده باسدیریلمیشدیر.

صون زمانلاردا اونون چاپ اولمامیش شعرلری آقای یحیی شیدا ، و کتابفروشی فردوسی نین همتی‌ایله‌تبریزده‌چاپ اولموشدور.

معجز ۱۳۱۳ شمسی‌ده شاهرود دا وفات ائتمیشدیر.

ائرلرینی تدقیق ائدرکن اونون یارادیجیلیغیندا ایکی استقامت گؤروروک : بیری جدی،قصماده‌لیریکا دان عبارت شعرلر، ودیگری ساتیریک لطیفه‌اسلوبوندا یازیلان شعرلر. لیریک ائرلرینده‌شاعر هم‌عشق ومحبتدن دانیشیر،هم‌ده اجتماعی‌موضوعلاردا گونون و ترقی‌نین طلبلرینه موافق لوحه‌لر وئریر. استبداد و مطلقیته‌قارشی چیخیر و(جمهوریت)اصول اداره‌سی‌نی تعریف ائدیر،وطن محبتی‌نی،وطندا شلیق وظیفه‌لرینی،آنادیلی‌نین تربیه،تعلیم‌وصنعت‌اوچون بؤیوک اهمیتی‌نی تبلیغ وترنم‌ائدیر.بعضا ده خیام‌واری رباعی‌لر یازیر.

مختلف موضوعلاردا یازسادا شاعر شعرلری نین هامیسیندا معارفی، مدنیتی وآزادلیغی تبلیغ وجهالتدن شکایت ائدیر.

ساتیریک شعرلرینده صابرین کسکین سیاسی ساتیراسی اولماسادا، شوخ وشیرین گولوش مهارتی واردیر. اونون ایستر معیشت،ایسترسه سیاسی- اجتماعی موضوعلاردا یازیلان هجولری ایران وحتی‌عموم شرق زحمتکشلری نین احوال - روحیه‌سینی واستبداد علیهینه‌غضب و نفرتی نی ساده‌بیر دیللە تصویرائتمیشدیر.معجزون معیشت موضوعوندا اولان هجولری داها قوتلی‌دیر. کندلی‌لرین و اؤزونون آغیر ویوخسول حیاتی، شعرلرینده طبیعی ورنگارنگ بویالارلا تصویر اولونموشدور. شاعر بوتصویرلرینده بوتون ظالم‌طبقه‌لره‌عصیان ائدیر وعینی زاماندا موهوماتا قارشی چیخیر. معجز وطندا شلاری نین تکفیرینه معروض قالاندا، اونلارا صابرین شیروانلی- لارا خطاب ائتدیگی شکلده جواب وئریر: " سیزه‌من نئیله‌میشم؟"

ای شبسترلی دادا شلار، سیزه من نئیله‌میشم ؟

باشیما زلف‌قویوب ساقفالی‌قیرخدیرما میشام
خلقدن رشوت‌آلیب‌کیسه‌می دولدورما میشام
جدیزین وقف صویون ملکومه آچدیرما میشام
ای شبسترلی دادا شلار، سیزه‌من نئیله‌میشم؟
بیر قران پول آپاریر دولت‌ایران دری دن
ظلم ائدیر فرقه‌ی قصابه،اوتانمیر تاری دن
مهر ذبحیه آلیر باج اؤلودن، هم دیری دن
من بئله ظلم وستم خلقه روا گؤرمه‌میشم

گؤروسوز ، من نه‌آژانم ،نه قازاق ای کیشی لر
گؤرمه‌یه‌یب قوندارا ،هرگز ،بو دابان ای کیشی‌لر
سالمیشام لیفه‌ی شلواریمه باغ ای کیشی لر
پانتولون گئیمه‌میشم ، بوغلاریمی بورمامیشام
ای شبسترلی دادا شلار سیزه من نئیله‌میشم؟

کفرومه حکم ائله‌دیز هانسی گناهیله منیم
جرمومی ثابت ائدین بیرجه گواهیله منیم
نه‌طلاقیله ایشیم‌وار ، نه نکاحیله منیم
قیزیزی حاضر ائدیب مجلسه دیندیرمه‌میشم
ای شبسترلی دادا شلار سیزه من نئیله‌میشم؟

من فلانکس‌دگیلم صیغه‌مه ایراد ائده‌سن
"گئت‌کبین کسمه!" دئیه ، اوستومه‌فریاد ائده‌سن
یئخاسان خلقین ائوین، اؤز ائوین آباد ائده‌سن
من هله هیچ کسین قلبی‌نی سیندیرمامیشام
ای شبسترلی دادا شلار سیزه من نئیله‌میشم ؟

ای عمو ، چک قیلیجین ائیله مربایه هجوم
شیربرنجه ، خامایا ، هم قارا دولمایه هجوم
بیجهت ائیله‌مه چوخ " معجز " شیدایه هجوم
من مگر ایلده بئش ـ اون یول سیزی گولدورمه‌میشه
ای شبسترلی دادا شلار سیزه من نئیله‌میشم؟

معجزون اثرلری نین دیلی دانیشیق دیلینه یاخین و افاده‌لری خلق لطیفه‌لری‌ایله هماهنگ دیر . او ، یاخشی بیلیردی کی،اونون شعرلری نین عوام‌جماعت‌آراسیندا یاییلماسی اوچون خلقین اوره‌ک دویغولارینی ساده دیلده عکس ائتدیرمه‌سی لازم‌ایدی. معجزون شعر اسلوبو بیرطرفدن صابر مکتبینه‌باغلی‌سادا ، دیگرطرفدن لعلی‌وصراف‌کیمی‌شاعرلرین معیشته دایر هجولرینی خاطرلادیر .

معجزون نوحه‌شکلینده‌ده شعرلری وبیرنئچه رباعیلری و ملمع‌لری واردیر . بورادا مختلف‌شعرنوعلریندن بعضی‌نمونه‌لردرج ائدیریک . غزللردن :

سنین

زینت وئریب جمالیوه گیسولرین سنین
قان ائیلیری قیلیج کیمی ابرولرین سنین
قربانی‌یم او قاش و گؤزون، کیپریگین، لبین
لعل لبین ایچینده‌کی اینجو (۱)لرین سنین
جلاده وئر باشیم‌کسه ، سن گیرمه‌قانیما
قورخوم بودورکی، اینجییه بازولرین سنین
ائتدی بلای عشقه‌گرفتار گؤزلرین
معجز هانی؟ سوروشمادی جادولرین سنین
یانسین گؤروم بو آتش‌هجرانا من کیمی
آللاهه آند وئررم او بدگولرین سنین
بو شهرایچینده بیر کؤنول آباد قالمادی
ای سنگدل ، کی بیخمیه هندولرین سنین

مشغولم

نه‌تسبیح ونه‌تقدیس و نه نیله‌مشغولم
بو گونلر من کنار بوس‌جانا نیله‌مشغولم
سوزنده گؤزلرین، جانان، دوشور اعصابیمه‌لرزه
وجودوم خسته‌دیر، پیوسته‌درمانیله‌مشغولم
داخی وعظ ائیله‌مک ممکن دگیلدیر بنده‌یه ، چونکی
اصول دینه‌واقف بیرمسلمانیله‌مشغولم
خیالیم‌وار یازام شرح کتاب‌حسن آئینه
دواته‌تؤکموشم چرنیل(۲) ،قلمدانیله‌مشغولم
ید بیضاسی وار ناز ائیله‌مکده ،عشوه‌ساتماقدا
رموز عشقه‌واقف‌بیر سخندانیله‌مشغولم
بوزی گل،کاکلی‌سنبل، دهانی‌پسته ،بوی بسته
گهی قاف‌مدور ، گه زنخدانیله‌مشغولم

آشاغیدا درج اولونان" دئدیلر" آدلی شعری وطنه قاییداندان صونرا اؤز وصف‌حالی‌کیمی یازمیشدیر :

---

۱ ــ اینجی ۲ ــ مرکب

دئـــدیلر

چون یئتیشدیم وطنه " آچمادهانین" دئدیلر
"دینمه ،دانیشما ، و تربتمه زبانین" دئدیلر
"قوی بئش ـ اون تـوک چنه وه ،اوخشاد اؤزون شیعه لره
گئده قیرخدیرمابا شین،چکمه دابانین"دئدیلر
بیر عباسالدی آنام چیگنیمه ، گئیدیم قولونی
"عیب دیر ،بوردا قولون گئیمه عبانین"دئدیلر
"مسجده داخل اولان وقت ده کرنوش ائیله
وئرسلام ،اؤپگیله دستارین آقانین" دئـــدیلر
دئدیم آللاهه باخین،ائتمه یون آخر اؤلدوم
"گر بوجور ائتمیه سن چوخدی زیانین"دئدیلر
دوشدی دالیمجا بئش ـ اون دانه دیلنجی هرگون
"وئر گؤره ک همشری، حقین فقرانیـــن"دئدیلر
دئدیم ای وای، نه چوخدور فقراسی بو یئرین
"وار شبسترده فابریقاسی گدانیـــن"دئدیلر
" مالیوین بئشده بیرین وئر سیده ، ...
اوخلارین کسمه بوغون، چکمه دابانین" دئدیلر

معجز ترقی‌پرور و آزادیخواه بیرشاعرکیمی وطنی‌بین پریشان حالیمی گؤروب باله‌لرینی‌شعر شکلینده‌ترنم‌ائتمیشدیر. آشاعیدا درج اولونان وطن و جمهوریت آدلی‌شعرلری اونون دویغولاری نین ترجماسی دیر:

وطـــن

نه‌چون آه ائیله‌دین ای بلبل سالان وطن
یادیوا دوشدی مگر حال پریشـــان وطن
خس وخاشاک باسیب گلشنی، گوللر سارالیب
نیه بوحاله قالیب بس بو گلســـتان وطن
نه‌یاتیبسان، آیبل، ای ملت بیچاره آییل
ساتیر آخروطنی دشـــمنه اعیـــان وطن
در و دیواربنی قان ائیله‌یوب الوان، ای داد
نه غم‌انگیزدی یارب بو شـــســـتان وطن

بالش نازه قویوب باشووی ناز ائیله‌مه، دور
سورونی قورد داغیدار، یوخلاسا چوپان وطن
احسی ملکی دولوب بی سروپا ملت ایله
نیه یارب، بئله حوار اولدی عزیزان وطن
دشمن علم ایله بیری ائیله‌دی حمال اوزونه
کیم ذلیل ائتدی بیزی ؟جهل! آ مسلمان وطن
وطنیز جسم‌دی، سیرده وطنه جان کیمی سیز
راضی اولمون قالا جانسیز وطن، ای جان وطن
وئره‌لیم (۱) ال ـ اله، تحصیل کمال ائیلیه‌لیم
خواب غفلتدن آییلسین گرک احوان وطن
اولمایوب شاد. اوزی گولمه‌یوب افسوس، افسوس
او زماندان کی اولوب معجزه ایران وطن

جمهوریته

ساقیا، بیر باده وئر ابنای جمهوریته
تشنه‌دیر اهل وطن صهبای جمهوریته
ساکت اول. آهسته‌گل. تند اسمه ای بادصبا
قورخورام توز اگلشه‌سیمای جمهوریته
بیر پارا بادان کیشی "باشسیز بدن اولماز" دئیه‌ر
پس دئمک واقف دگیل معنای جمهوریته
قوردا وئردی گله‌نی چون کله‌سیز چوپانیمیز
اول جهتدن دوشموشوک سودای جمهوریته
قامتی اولدی خمیده بینوا ایرانلی‌نین
بسکی کرنوش ائیله‌دی اعدای جمهوریته
قبله‌ی عالم‌لره یوز ایل "بلی قربان" دئدیک
بیر زماندا "هن" دئیه‌ک آقای جمهوریته
ایسته‌سن قید اسارتدن خلاص اولماق اگر
قوی قدم موسی کیمی دریای جمهوریته
ائتدی احیا بئنگی دونیا مردگانین بالتمام
سن ده یالوار. ای اوغول عیسای جمهوریته

---

۱ ـ وئره‌ک

بیرقاریش یئر یوخدی لم‌یرخ فرنگستانده
ائیله سیرعطف‌نظر صحرای جمهوریته
محتکرلر آستانین بوس ائدن جهـــال دیر
یوز سوره‌عاقل کرک طغـــرای جمهوریته
قدر زر (معجز) شاسد. قدر گوهر گوهری
اولماز هرکس مشـــتری کـالای جمهوریته

صابره یازدیغی (**عموغلی**) آدلی نظیره :

بئش‌گوندی جهان ، دولتی نئیلیرسن عموغلی
علم وهنر و صنعتی نئیلیرســن عموغلی
اؤلچکؤلگه‌نی گوندوز، گئجه باغ اولدوزا . آیا
کافر قاییران ساعتی‌نئیلیرسن عموغلی
یوزباش دئدیگین باشه بلا، جانه خطـــردیر
یاتدور سحر اولسون اتی‌نئیلیرسن عموغلی
عریـان کله‌چک محشـــره مخلوق تمـــاما
آلمانسیه ،خلعتی نئیـــلیـــرس عموغلی
بی‌غیرت ائدر آغلاماق انسانی دئیه‌رلر
خرج ائیله‌کئده ، دولتی‌نئیلیرس‌عموغلی
ساعلا سنلیوه عیرتی، ناموسی، حیاتی
سات‌قدره‌سی، حاجتی نئیلیرســن عموغلی
آرخایارالی، باش‌یارالی، سینه جراحت
یوزحمت ایله حتی نئیلیرســن عموغلی
سن روم‌فیزیسیله "بیگ اوغلو"ندا ،دانیش‌گول(۱)
ایراندا کی‌آج کلفتی نئیلیرسن عموغلی
حوری وئره‌جکلر ســـه ، خرمن کیمی زلفـــی
سبر کله‌سی داز عورتی‌نئیلیرسن عموغلی
واعظ کی ساتیبدیر ســنه جنات‌نعیمـــی
شاهددی خدا ، حجتی‌نئیلیرســـن عموغلی
ساقالی اوزون، کله‌سی‌کوت ، فکری داریسقال
سن صورته‌باخ، سیرتی‌نئیلیرسن عموغلی

---

۱ ـ استانبولدا داها چوخ یونانلیلاریں اوتوردوغو محله .

معجز دانیشار سال کیمی آح آغزیوی دیمله
فندی، رطبی، شرینی ئیلیرس عموغلی

رباعی‌لرینـــدن :

دونیا یه گلیب گئدنلردی سیزدن جوخلار
مینلرجه جوان مزار ایچینده یوخلار
بیرگونده هزار- هزار انسان اؤلسه
دونیا نه‌قدار گئیه‌ر، نه‌ماتم‌ساخلار

قصد ائیلیمه قبل ازآنکه دشمن جانه
فرصت وارایکن ایچک بش اون پیمانه
زیراکه اجل گلنده مهلت وئرمز
بیر صوایچه‌جک قدر زمان انسانه

ترجمه ائدن : جوادهیئت

كُلُّ بَنِي آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابِينَ .

بوتون انسانلار خطا ایشلرلر .وخطاکارلارین ان یاخشی‌سی توبه ائدنلردیر .

كُلُّ ذَنْبٍ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَغْفِرَهُ اِلاَّ مَنْ مَاتَ مُشْرِكاً اَوْ قَتَلَ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً .

تانری هرگناهی اولسون کی باغیشلاسین اما مشرک اؤلن ویا مؤمن بیر آدامی عمدا اؤلدوره‌نی باغیشلاماز .

كُلُّ مُشْكِلٍ حَرَامٌ وَلَيْسَ فِي الدِّينِ مُشْكِلٌ

هرچتین ایش حرام‌دیر و دین ده‌چتین یوخدور .

كُلُّ مُسْلِمٍ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ : دَمُهُ وَعِرْضُهُ وَمَالُهُ .

هرمسلمانین مسلمانا حرام اولدوغو ، اونون قانی،ناموسو ، ومالی‌دیر .

كُلُّ مُؤْذٍ فِي النَّارِ .

بارامازین (ادیت ائده‌نین) یئری جهنم‌دیر .

اَلْكَاسِبُ مِنْ يَدِهِ خَلِيلُ اللّٰهِ .

اؤز الی ایله‌کسب ائدن تانری نین دوستودور .

اَلْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ . یاخشی سؤز صدقه‌دیر .

لِكُلِّ شَيْءٍ زَكَاةٌ وَزَكَاةُ الْجَسَدِ الصَّوْمُ

هرشئی‌ین زکاتی وار . بدنین ده زکاتی اوروج دور .

لِكُلِّ شَيْءٍ طَرِيقٌ وَطَرِيقُ الْجَنَّةِ الْعِلْمُ .

هرشئی‌ین یولو وار . بهشتین ده یولو بیلیک دیر .

لِكُلِّ شَيْءٍ عِمَادٌ وَ عِمَادُ هٰذَا الدِّينِ الْفِقْهُ .

هر شئی‌ین دیره‌کی وار . بو دینین ده دیره‌کی بیلیک دیر .

لِكُلِّ شَيْءٍ مِفْتَاحٌ وَمِفْتَاحُ السَّمٰوَاتِ قَوْلُ "لا اله الا الله"

هرشئی‌ین آچاری واردیر .کؤیلرین ده آچاری "لا اله الا الله" دیر .

لِكُلِّ شَيْءٍ مِفْتَاحٌ وَمِفْتَاحُ الْجَنَّةِ حُبُّ الْمَسَاكِينَ وَالْفُقَرَاءِ .

هرشئی‌ین آچاری واردیر .بهشتین ده‌آچاری محتاجلارین وبوحسوللارین دوستلوغو دور .

لِلْجَارِ حَقٌّ . قونشونون دا حقی وار .

لَمْ يَبْعَثِ اللّٰهُ تَعَالَى نَبِيّاً اِلاَّ بِلُغَةِ قَوْمِهِ .

تانری هئچ پیغمبری اؤز ائلی‌نین دیلیندن باشقا دیلده کؤندرمه‌دی .

پروفسور غلامحسین بیگدلی

تصوف و ادبیات

(۱۳)

وحدت وجود فلسفه‌سی نین اساسی،ماهیتی،هدفی و مضمونو وارلیغی،کائناتی وحدتده گؤتورمک ،هرشئیی کلون،واحدین جزوو حساب ائتمک ،دینلری،مذهب وطریقتلری بیر- بیرلر- بیندن آییرما ماقدیر .حاکمی،محکومو ،وارلینی،یوخسولو ، قولو ،قول صاحبینی،شاهی،گدانی برابر توتماق وحدت وجود فلسفه‌سی نین جانی وسؤیکه‌نه‌جک نقطه‌سی دیر .وحدت وجوده گؤره نهایت بیرگون بوتون موجودات یئنه‌ده اؤز اصللرینه ،مبدائه یعنی کلّه قووشاجاقدیر. هر شئی واحددن،کل دن یارانیب واونا دا قووشمالی دیر .وارلیق واحددیر کل دور .

بوفکرو ملاحظه ونهایت فلسفی دنیا گؤروشو هله مسیحیت واسلامیتدن چوخ- چوخ قاباق دوشونجه‌لی انسانلارین وعمومیتله متفکر بشریتین ذهنینی،دوشونجه سینی اؤزونه جلب ائتمیشدی.هندوستان دا ،مصرده ،یونان دا عمومیتله قدیم مدنی دونیانین هر یئرین ده وحدت وجود مسئله‌سی،بوتون یارانمیش لارینواحد بیرهیولادان یارانیب ،تؤره‌نمه‌سی فکری مین ایللرده‌ن بری بشرین دقت مرکز- یندە قرار توتموشدو واونو مشغول ائتمیشدی .

وحدت وجود دونیا گؤروشوایله تصوف فلسفه‌سی آراسیندا اساس فرق بودور کی،عمومیتله متصوف‌لر بو دونیانی،ره‌آل وارلیغی پوچ ،فانی وکؤلگه‌آدلاند- یریب ،اونو"آلهی وارلیغین" ،"روح کلون " تکجه کؤلگه‌سی،تصویری وتظاهرو حساب ائدیرلر .مادی عالمی مجازی آدلاندیریرلار .صوفیلره گؤره دونیادا ،طبیعت - ده ،اشیاء دا وانساندا آلهی وارلیغین "کلون "حصه‌لری وجزءلری یاشاییر. انسان فقط عبادت وریاضت واسطه‌سیله اؤز داخلی عالمینی تکامل ائتدیرمه‌لی کمالا چاتدیرمالی،واؤز داخلینده‌کی آلهی عنصر وانکشاف ائتدیرمک له خالقی درک ائده‌ر واونونلا بیرله‌شر وانسان فقط بوییول ایله آلهی درک ائدیب ومعنا عالمینده اونونلا بیرله‌شیر ،حقیقی وابدی سعادته قووشور .اطمینه قایدیر .

صوفیزمین بو گؤروشو شرقین بیرچوخ متفکر صوفیلری نین تعلیم‌لرینده اؤز عکسینی تاپیر ."وحدت وجود"چو دونیا گؤروشونه گلدیکده ،بوفلسفه‌باخیمی - ندان آللاهی طبیعتده ،اشیاء دا انسانین اؤز وجودوندا وهریئرده ومکاندا آختارماق لازمدیر .وحدت وجودچو تعلیمه اساسا بدبینلیک ،کوسگونلوک وعطالت

ده‌ن ال گؤتوروب قیزقین امگی وفعالیتی یئشه‌قیلماق گره‌کدیر. محبت، دوستلوق قارداشلیق، برابرلیک وانسانپرورلیک مرامللارینی ترنم‌ائتمک، شعری، موسیقینی شن حیاتی، ره‌آل سئوگینی سئویب، سئویلمه‌گی ترنم وتبلیغ ائتمک لازمدیر. آلهی محبتله یاناشی انسانی محبت ده گره‌کدیر. بونلار بیر- بیرلریندن آب- یلماز دیر.

"وحدت وجود" فلسفی گؤروشونه اساسا بوتون انسانلار، عرقیندن، رنگیندن، جنسیندن، عقیده‌سیندن، جمعیتده توتدوقو موقعیندن ویاشادیغی اؤلکه‌سیندن آسیلی اولمایاراق برابر انسان حقوقونا مالک اولمالی دیر. دینلر، طریقتلر عینی وواحد اولمالیدیر. چونکی هامی بیرمنبعه، بیرقدرته باغلی وسؤیکنمیش دیر. بوتون موجود اولانلار هرنه‌وار وهرشکلده‌وار واحد وارلیغین، یگانه بیرکلون آیری- آیری جزولری دیرلر. بوتون جانلیلار وجانسیزلار واحددن، کل دن آیر- یلمیش جزولره، فردلره سؤلونوب تظاهر ائدیب ونهایت ده کله، واحده‌قووشمالی- دیر. هرشئی اؤزاوگونده آللاهین مظهری دیر واونا قووشاجاقدور انا لا الله و انا الیه الراجعون بویورقونون دا اصل معناسی بودور.

تصوفون "وحدت وجود" چو قولونون، حروفیسم جریانی‌نین گؤرکملی‌نماینده سی سایلان عمادالدین نسیمی نین الله هر شئیده تظاهر ائدیر. انسان یئر اوزونده آللاهین مظهری دیر. دوشونجه وبصیرت صاحبی بوتون اشیاء دا خالقی گؤره بیلر فکرینی تمثیل ائده‌ن بیرپارچا شعرینه دقت یئتیره‌ک، اوسؤیلویور:

هر ذره ده‌گونش اولدو ظاهر * توپراقه سجود قیلدی طاهر...
کل یئر و گؤی حق اولدو مطلق * سؤیلر دف وچنک ونئی انا الحق
هر قطره محیط اعظم اولدو * هر ذره مسیح و مریم‌اولدو
داش و کسک اولدو ورد نسرین * فرهادلا خسرو اولدو شیرین
ایمان ایله کفر بیر شئی اولدو * دادلی ایله آجی بیرمئی اولدو
جان ایله تن اولدو بیرحقیقت * بیرلشدی شریعت و طریقت
اشیاء ایکی لیکدن اولدو خالی * باقی احد اولدو لایزالی

نسیمی یه گؤره بوتون حیات وکائنات انسان اوچوندور و اوندان اؤترو یارانمیشدیر. انسان یارادیلمیشین اصل صاحبی دیر. بودورکی، او، اؤزونو تانیمالی دیر و اؤزونه قیمت وئرمه‌لی دیر.

گرآچیق ایسه بصیرتین باخ * گؤر سن ده حقی و گئتمه ایراق
گؤر سن سنی کیم نه‌جسم‌وجان سن * مقصود وجود کن فکان سن
آدم ده تجلی قیلدی الله * قیل آدمه سجده اولما گمراه

یا خود بو بیته دقت یئتیرین : ؟

صورتده گرچه ذاتی بشردیر ،نسیمی نین * معنیده گؤرکی،ذات مطهردگیلمیدیر

اونا گؤره دینی ،کفرو ،مسجدی،میخانه نی،کعبه نی،بتخانه نی برابرتوتماق گره‌کدیر .چونکی هامیسی بیر قدرتین،بیرخالقین صنعی،یاراتماسی و قدرتی‌نین محصولودور .

ای حقی‌هریئرده حاضردیردئیه‌ن اگری نظر * پس نه معنی‌دن سئچیرسن کعبه‌دن‌بتخانه‌نی یا خود

بتخانه‌ایله کعبه‌نی وحدتده فرق اقده‌ن * معنی‌ده بالغ اولما میشاول گرچه پیرد پیر

نهایت اوزونو کلون بیرجزوو ،واحدین بیرفردی،توپلونون بیرده نه‌سی گؤتوره‌ن شاعر اوز فکرینی طبیعته‌ده تطبیق ائتمگه جهد ائدیر .او ،اوزونو هئچ بیرعنصردن،طبیعتین هرهانسی بیروارلیقیندان سئچمک ،آییرماق ایسته‌میر یعنی بوتون وارلیقی وحدتده گؤتورور .

هم ربیعم هم خریفم ،هم بنم صیف وشتا * هم‌قیشین مبرودواولدوم ،هم‌پاییز

بوغدایام هم آسیابام ،هم خمیرم هم فطیر محروریم

سلسبیلین خمری یم ،خماری یم ، مخموری یم

هم عناصر ،هم طبایع ،هم مرکب ،هم بسیط

جمله‌نین اصلی وفرعی قادرین مقدوری یم

باخ[1] نسیمی ودیگر وحدت‌وجود طرفداری اولان متفکرلرین دونیاگؤروشلری چوخ اختصارلا اولسادا یوخاریدا سؤیله‌دیک لریمیزدن عبارت اولموشدور .تصوف ادبیاتی نین حروفی قولو بئله بیر سجیه داشیمیشدیر .بؤیوک انسانی مقصدلر وبشری غایه‌لردن اوترو فعالیت گؤسته‌رمیشدیر .

نسیمی بؤیوک نعیمی نین،حروفیسم جریانینی یارادان فضل الله‌ین لیاقت لی جانشینی اولوب ،دؤرونون دؤزولمز قارانلیق محیطینه ،ظلمکار حکمدارلار ینا جدی مخالفت گؤستریب ،گئنیش کوتله‌لری عصیانا ،قیاما سفربر وآماده قیلیب ،نهایت شیرین جانینی دا بویؤلدا قربان وئرمیشدیر .اونون اساسی هدفی مظلوم وازیلن خلقلرین نجاتی،رفاهی،شن وفراوان یاشاماسی اولموشدور . کی،بیز بوحقده یئنه‌ده دانیشمالی اولاجاییق ،منصور حلاج لارین اصل آردیجیل لاری اولان ،نسیمی لرودیگربوکیمی فداکار ،عصیانکار انسانلارحقینده فکرو ملاحظه سؤیله‌یه‌جه‌ییک .

مشهور شرقشناس ادوارد برآون اوزونون "ازسعدی تا جامی"* اثرینده‌حروفیه

---

*) ادوارد برآون "ازسعدی تا جامی " ص ۵۰۵

حقینده بئله ملاحظه بیان ائدیر: "...مذهب حروفیه آزآنجهت قابل توجه وشایسته مطالعه است که ،نه تنها مبادی وتعالیم عجیبه وادبیات وسیع ایجادکرده و مخصوصا اشعاری به فارسی وترکی بجای گذاشته است .بلکه ازلحاظ حوادث عظیمی که ،بوجود آورده ودارای اهمیت تاریخی میباشد .عقوبتها وشدایدازیک طرف و قتل وکشتارهای بیشمار ازطرف دیگر همه بواسطه بروزاین عقیده واقعشد "

اخی لیک یا فتوت صاحبلری عربجه اخ سؤزو قارداش دئمکدیر .اخی لیک ده اخوت سؤزونون ترجمه سی اولاراق قارداشلیق معناسیندادیر . خیرخواه ،فعال ،مثبت وانسانپرور اولان بوگروها خیلر جومردلر دئیرلرمیش ،بونلار فتوت اهلی اولدوقلارینا گؤره ده اونلارا فتی یا خود فتوت صاحبلری لقبی ده وئرمیشدیلر .بعضی لربوطریقتی اورتایا چیخا رانلاری عرب لر ،کیمیسی ایرانلی لار وبیرپاراسی تورک لر سؤیلمیشلر .بیزجه بو تشکیلات شرق اسلامیندا یارانیب اورتایا چیخمیش،او ،مترقی ومخالفتچی قول لاردان دیرکی،هر بواوچ مسلمان خلقلری نین فکری نین وذهنی نین محصولو اولموشدور .

اخی لیک مترقی تصوفون فعال،مبارز ودیری باش قول لاریندان بیریسی اولموشدور واعتبارلی متصوف منبعلرینه استنادا اخی لیگین ایلکین نماینده لری آدم صفی الله ،ابراهیم خلیل الله ،محمدرسول الله ،علی ولی الله وسلمان فارسی اولموشدور .

خواجه محمدپارسا اؤزونون تصوف حقینده یازدیغی مشهور "فصل الخطاب بوصل الاحباب" آدلی کتابیندا فتوتی بئله تعریف ائتمیشدیر: "الفتوه اسم لمقام القلب الصافی من صفات النفس وذالک الصفا هو زیاده الهدی بعد الایمان " حسن بصری یه گؤره قرآنین بوآیه سینده فتوتین مفهوموتوپلاشمیش دیر: "ان الله یامر بالعدل والاحسان وایتای ذی القربی و ینهی عن الفحشاء والمنکر والبغی یعظکم لعلکم تذکرون " .قران کریم سوره النحل ،آیه ۸۹،حضرت محمد (ص) دن فتوت (جومردلیک)حقینده بئله روایت واردیر .

فتوتین اون علامتی واردیر .اونلار آشاقیداکی لاردان عبارتدیر: ۱ـ دوز دانیشماق ۲ـ عهده وفا ائتمک ۳ـ امانته صادق قالماق ۴ـ یالان دانیشماـ ماق ۵ـ یتیملره بخشش ۶ـ محتاجلارین الیندن توتماق ۷ـ آللاه یئتیرندن باغیشلاماق ۸ـ آردی کسیلمه دن احسان ائتمک ۹ـ قوناق سئورلیک ۱۰ـ حیا *

---

*) فتوت نامهٔ سلطانی تالیف مولانا حسین واعظ کاشانی سبزواری باهتمام محمد جعفر محجوب ۱۳۵۰

قید ائتدیک کی،بوطریقت اساسا اسلامیت ایله علاقه دار یارانیب اورتایا چیخمیش اصلینده گوجلولرین علیهنه وضعیفلرین لهینه اولان بیرتشکیلات اول-موشدور.یاواش- یاواش اوز دینی - سیاسی واخلاقی وظیفه سینی یئرینه یئتیرمگه باشلامیشدیر.بئله کی،هله اموی لر خلافتی نین آخرلاریندا یعنی ایکینجی هجری قمری عصری نین باشلانقیج ایللرینده بیر گروپ فتی لردن شام وعراق دا توپلاشیب ،اوز مسلک سیاسی وتشکیلاتی وارلیق لارینی تمثیل ونمایش ائتدیرمگه باشلامیشدیلار.گئت- گئده متشکل له شه ره ک ،گوجله نیب ،عباسی لرخلافتی دورونده بیرصنف تشکیل ائده ره ک ،چیخیشلار ائتمیش ،جدی عصیانلار تؤره تمیشلر.بئله کی، ۶ - نجی هجری قمری ایلینده باشلییارا ق بونلار بؤیوک بیرنفوذ وقدرته مالک اولوب ،تام مستقل شکلده اورتایا چیخیب ،فعالیته باشلامیشلار.اوزلوگونده مترقی تصوفون بیرقولو اولسالاردا ، اونونلا بیرسیرا کؤکلو فرقلری ده اولموش دور.معروف تصوف نماینده سی کرخی جومردلری اوچ آیدین علامت له تانیتدیریر :

۱- خلاف سیز وفا ۲- تمناسیز مدح ۳- طلب ائتمه دن سخا

امیرعنصرالمعالی کیکاوس بن اسکندربن قابوس بن وشمگیربن امیرزیاری اوزونون "قابوسنامه" اثرینده "باب چهل وچهارم درآیین جوانمودی" جومردلرین کیم اولدوقلاری باره ده بئله یازیر :

"بدان ای پسرکه ،اگر جوانمردی ورزی اول بدان که جوانمردی، چیست واز- چه خیزد...دانستن به حقیقت که ،اصل جوانمردی سه چیزاست : اول آنچه هرچه گوئی بکنی،دوم آنکه راستی خلاف نکنی،سوم آنکه شکیب را کاربندی ..... وبدان که ،جوانمردترین عیاران آن بودکه اورا چند گونه هنربود :یکی آنکه دلیر ومردانه بود وشکیبا بهرکاری وصادق الوعده وپاک عورت وپاکدل وبکسی زبان نکند وزبان خویش راازبهر سوددوستان خویش روادارد وبه بیچارگان به بخشاید والخ ..." (۱)

اخی لیک (فتوت)جریانی نین دا اساس موضوعسو انسان ،انسان حقوقو، انسان طالعی وانسان نفسی مسئله سی دیر.بئله کی،او گؤزه ل صفتلره وبگه نیلمش عمللره یییه له نیب دؤرد اساس شعار سایه یلان تحلیه ،تخلیه ،تزکیه وتصفیه نی اوزونه شعار ائتسین کی،تا نتیجه ده گئنیش خلق کوتله لرینه ،مظلوم وازیلان انسانلارا خدمت ائده بیلسین،آیاق آلتیندا قالانلارین الیندن توتوب قالدیرسن محروملارین قایقی کشی اولسون .

---

۱) قابوسنامه تالیف امیرعنصرالمعالی کیکاوس بن اسکندربن قابوس بن وشمگیربن زیار.باهتمام سعیدنفیسی تهران ۱۳۴۲ - ص ۱۷۹

فتوتین ارکانی ۱۲ دیر .اونلارین آلتی رکنی ظاهری وآلتی رکنی ایسه باطنی دیر :

ظاهری رکن لر : ۱ ـ غیبتدن ،بهتاندان دیلینی ساخلاماق ،بوش سؤزلردن اوزاق دورماق . ۲ـ یالان ویارامازسؤزلری دینله مه مک ۳ـ یارامازایشلر گؤرمه مک . ۴ـ حرام اولان بیرشئی رد ائتمک . ۵ـ پیس یئرلره گئتمه مک . ۶ـ آغزینی حرامدان،نفسینی (تناسل آلتینی) زنادان قوروماق .

باطنی رکن لر : ۱ـ طلب سیز سخاوت ۲ـ تواضع کارلیق ۳ـ قناعت کارلیق ۴ـ عفولی و مرحمتلی اولماق . ۵ـ تکبر و لوقالیقدان اوزاق دورماق . ۶ـ قرب ووصلت مقامینا توجه ائتمک .

فتوتین شرط لری ۷۲ دیر ،بونلاردان ۴۸ شرطی وجودی و۲۴ شرطی عدمی‌دیر .

وجودی شرط لر :

۱ـ اسلام ۲۰ـ ایمان . ۳ـ عقل ۴۰ـ علم ۵ـ حلم ۶ـ زهد ۷ـ ورع ۸ـ صدق . ۹ـ کرم ۱۰ـ مروت ۱۱ـ شفقت ۱۲ـ احسان ۱۳ـ وفاء ۱۴ـ حیاء ۱۵ـ توکل. ۱۶ ـ شجاعت ۱۷ـ غیرت ۱۸ـ صبر ۱۹ـ استقامت ۲۰ـ نصیحت ۲۱ـ نفسین پاک لیقی ۲۲ـ همت یوکسک لیگی ۲۳ـ سر ساخلاماق ۲۴ـ صلهٔ رحم ۲۵ـ شریعتی ایزله مک ۲۶ـ امر به معروف ۲۷ـ نهی ازمنکر ۲۸ـ والدینه حرمت ۲۹ـ استادا خدمت ۳۰ـ قونشو حقوقونو قوروماق ۳۱ـ یاخشی سؤز دانیشماق ۳۲ـ بیلیب سوسماق ۳۳ـ حلال طلب ۳۴ـ سلام وئرمک ۳۵ـ پاک لارلا اوتوروب دورماق. ۳۶ـ عقیلی لرله محشور اولماق ۳۷ـ شکرائتمک ۳۸ـ مظلوم الیندن توتماق ۳۹ـ کیمسه‌سیزلرین قایغیسینا قالماق ۴۰ـ دوشونجه‌لی وغیرتلی اولماق ۴۱ ـ اخلاصلا عمل ائتمک ۴۲ـ امانت‌دارلیق ۴۳ـ هوای و هوسدن اوزاقدورماق ۴۴ـ انصافلی اولماق ۴۵ـ قضا و قدره راضی اولماق ۴۶ـ مریض‌لری یوخلاماق ۴۷ـ نااهلدن اوزاق دورماق ۴۸ـ دائما ذکر ایله‌مک .

"فتوت‌نامه"لرده فتوتین شرط لری مختلف‌قلمه آلینمیشدیر .دوزدورکی، بو شرط لرسایی اعتباری بو فتوت‌نامه‌لرین چوخوندا عینی دیریعنی ۷۲ یا ۷۱ دیر آنجاق اونلارین آدی ومضمونوندا فرق واردیر .اوجمله‌دن "امین جوان ـ مردی و فتوت" اثرین ده بو حقده یازیر :

جومرد گره‌ک ۷۲ صفت منیمسه میش اولسون .بو ۷۲ صفت‌آشاغیداکی لاردان عبارتدیر .

۱ـ دوزلوک ۲ـ پیس‌عملدن چکینمک ۳ـ یاردیم ائتمک ۴ـ نفس‌بندینمدن آزاد اولماق ۵ـ گؤزو و اوره‌گی پاک ساخلاماق ۶ـ وفالی اولماق ۷ـ دوستا و

دوشمنه گذشته گئتمک ۸ـ اؤزونه بگندیگینی اؤزگه یه ده بگه نمک ۹ـ دونیادن علاقه سی اوزه نلره محبت بسله مک ۱۰ ـ دیلینی پیس دانیشماقدان قورومـــاق ۱۱ـ گوجونو بیرقاریشقادان دا آز صانماق ۱۲ـ نامردلری ده مرادینا جاتدیرـ ماق ۱۳ـ بیرخئیر ایش گؤره نده اونو دیله گتیرمه مک ۱۴ـ گؤروله سی امـــکان دایره سینده اولان ایشلری دانیشماق ۱۵ـ غضب له نن ده حدتینی اودمـــــاق. ۱۶ـ کیمسه نین اوره گینی اینجیتمه مک ۱۷ـ اؤزونو گؤره ن اولماماق ۱۸ـ دؤزوم ـ لو اولماق ۱۹ـ چؤره ک وئره ن اولماق ۲۰ـ دیلی ایله اوره گی بیراولمـــاق ۲۱ـ اوزده و آرخادا بیراولماق ۲۲ـ گؤروب ائشیدیلمه گه یاراماییان ایشلری گؤرمه مک ۲۳ـ دؤزوملو اولماق و دؤزومه چاغیرماق ۲۴ـ پرهیزکار اولمـــاق ۲۵ـ تزویره یول وئرمه مک ۲۶ـ باطنی کیس دن تمیزله مک ۲۷ـ آنجاق چاغیرـ یلان یئره گئتمک ۲۸ـ بئینی غروردان بوشالتماق ۲۹ـ تواضعکار اولمـــاق ۳۰ـ لوقالیقدان اوزاق دورماق ۳۱ـ اینجه ،تزه و اؤلجوده سؤزدانیشمـــاق ۳۲ـ اوره ک سرینی هر یئته نه آچماماق ۳۳ـ پاخیللیقدان اوزاق دورمـــاق ۳۴ـ اولاد مالینا گؤز تکیمه ،ک ۳۵ـ الهی بویوروغا باش اگمک ۳۶ـ الهـــی گؤسته ریشلری یئرینه یئتیرمک ۳۷ـ مروت یولوندان آیریلماماق ۳۸ـ ریاضته قاتلاشماق ۳۹ـ چاغریلمامیش سفره باشینا گئتمه مک ۴۰ـ دوستا شهوت گؤزویله باخماماق ۴۱ـ کیمسه یه اگری باخماماق ۴۲ـ آنجاق اؤز کامیندان اؤتـــرو چالیشماماق ۴۳ـ زمانه اهلینه انصاف ومروت له یاناشماق ۴۴ـ حقبقی سخاوت صاحبلرینه حرمت ائتمک ،محبت بسله مک ۴۵ـ قوجالارلا مدارا ،گنج لـــــره گذشت گئتمک ۴۶ـ دوست ودشمن یانیندا اؤزونو اؤیمه مک ۴۷ـ خلقین دادـ بینا چاتیب الیندن توتماق ۴۸ـ آبرولو غیرتلی اولماق ۴۹ـ ادبلی اولوب غیرت ساحلاماق ۵۰ـ خلقه خدمت ائتمک ۵۱ـ اؤز ـ اؤزونه غره لنمه مـــک . ۵۲ ـ سر ساخلییان اولماق ۵۳ ـ هامی نین آدینی یاخشیلیقلا چکمـــک . ۵۴ـ گناه اطرافینا دولانماماق ۵۵ـ نفسین ایسته دیگینی سیندیرمـــاق. ۵۶ـ گنج دن و قوجادان حیا ائتمک ۵۷ـ گیزلی ده نصیحت قیلماق ۵۸ـ اؤز یالتارینی (مقصود خرقه دیر) هر یاراماز وئرمه مک ۵۹ـ هامینی اؤزاولادی کیمی تربیه له ندیرمک ۶۰ـ قناعتکار اولماق ۶۱ـ دبدار و اطاعتکار اولماق ۶۲ـ آللاهی پرستش ائدیب ،بویوروقلارینی یئرینه یئتیرمک ۶۳ـ فنا یولونـــو اؤلچمک ۶۴ـ صبرلی اولماق ۶۵ـ آللاهین نعمتلری نین شکرونو یئرینه یئتیرمک ۶۶ـ هر محنته قارشی دوزوملو اولماق ۶۷ـ قوناقلا شیرین دیل له دانیشماق ۶۸ـ اوتانمادان وارینی قوناق قاباغینا چیخارماق ۶۹ـ احسانلی وکرملـــی

اولماق ۷۰ـ شمع کیمی جمع اورتاسیندا آلیشیب یانماق ۷۱ـ عشـــــــقه قارشی دؤروملو اولماق ۷۲ـ سؤزو ایله عملی بیر اولماق .

عدمی شرطلر : جومرد آشاغیداکی ایشلردن اوزاق دورمالی دیر :

۱ـ شریعتله مخالفت ائتمک ۲ـ یارامازسؤزلر دانیشماق ۳ـ انسانـــلارین غیبتینی ائلهمک ۴ـ پئرسیز ظارافات ائتمک ۵ـ پاخیللیق ۶ـ ظلم ائتمـــک ۷ـ حدیندن آرتیق گولمک ۸ـ وعده خلاف اولماق ۹ـ سؤز گزدیرمک ۱۰ـ جماعتی آلدادماقلا گذران کئچیرمک ۱۱ـ دونیایا ووررولماق ۱۲ـ دونیا مالینـــــا حریص اولماق ۱۳ـ باش توتمازآرزولارا قاپینماق ۱۴ـ باشقاسی نین عیبینی آختاریب آچماق ۱۵ـ یالان آند ایچمک ۱۶ـ باشقاسی نین مالینا گؤزتیکمک ۱۷ ـ خیانت ائتمک ۱۸ـ بهتان دئمک و گؤرمه میش شئیلری اویدورمـــــاق ۱۹ـ ایچکی ایچمک ۲۰ـ ربا یئمک ۲۱ـ لواط و زنا ائتمک ۲۲ـ لامذهب و اعتقادسیز آدامیلارلا اوتوروب دورماق ۲۳ـ یالان دانیشماق ۲۴ ـ تهمت ، افتراء و بهتان آتماق .

فتوت صاحبی آشاغیداکی خصلتلره یه لنمه لی دیر :

۱ـ حقه صادق اولماق ۲ـ خلق له انصافلا رفتار ائتمک ۳ـ اؤزنفسی ایلـــه کوسولو اولماق ۴ـ فایدا وضرهن انسانلارا خدمت ۵ـ اوشاقلارا مهربانلیـق ۶ ـ دوستلارا نصیحت ۷ ـ عالملرله تواضعکارلیق ۸ـ حکیملرله (فیلسوفلارلا) حلیملیک ۹ـ دوشمنه گذشت ۱۰ـ نادان قارشیسیندا سوسماق .

فتوت صاحبی طریقت اهلی اولمالی دیر ،طریقت سؤزونون لغوی معناســـی دوز یول دئمکدیر .جومردلره گؤره بوطریقت صاحبی اوچ اصلی ایزلمه لی دیر .

دم ، قدم ، کرم

طریقتین ۴۴۴ وظیفه سی واردیر کی،اونلاری ۴ مقاما بؤلموشلر :

۱ـ توبه ۲ـ خوف ۳ـ جهاد ۴ـ صبر

طریقتین ۶ رکنی واردیر :

۱ـ علم ۲ـ حلم ۳ـ زهد ۴ـ تقوی ۵ـ رضا ۶ـ اخلاص

طریقت اهلی نین اصل واساس وظیفه لری ۱۰ دور :

۱ـ ذکر ۲ـ شکر ۳ـ خدمت ۴ـ طاعت ۵ـ مروت ۶ـ قناعت ۷ـ محبت ۸ـ تسلیم ۹ـ توکل ۱۰ـ توحیـــد .

جومردلرین قبول ائدیلمه شرایط و مراسملـــــری

جومردلر تشکیلاتلارینا داخل اولماغین خصوصی شرط ـ لری ومراسمی اولموشدور .قبول مراسیمینده شیخ ومرید لر ائله جه ده تازه وارد بیرفوتا (پیشبند) باغلاماليی و لنگرده حاضر اولمالی دیر .شیخ طریقت خطبه ســـی

اوخویوب وقبولی مراسیمینی باشلاماللی دیر .مجلسده‌کی جومردلر ،رنگارنگ مخصوص گئیملر اگینلرینه گئییینییب وباشلارینا تاجا بنزه‌ر بیربورک قویمالیدیرلار . کی،بونلارین هامیسینا بیرلیکده "لباس الفتوه"دئییلرمیش .گویا پالتارین ان اهمیتلی سی خصوصی بیرشلوارایمیش‌کی،اونا (سراول الفتوّه) دئیرلرمیش. بوشلوارین خصوصی اهمیتی اوندا ایمیش‌کی،فتی اولان وبوشلواری گئیمه‌مگه مجاز اولان جومرد آرتیق شلوارینی نامحرمه‌آچماماللی ایمیش .بوشلوارا‌وزلوگونده بیرنوع تصوف‌ده اولان خرقه‌کیمی ایمیش .تشکیلاتا داخل اولان شخص عفت ،شرف ،ناموس وصداقتی قوروماغا آند ایچمه‌لی ،فتی لرین عهده‌سینه‌دوشن اخلاقی وطریقتی وظیفه وتکلیفلرین عهده‌سیندن کیشی لیک‌له گله‌جه‌سینه آند ایچمه‌لی،و الده ائتدیگی گلیردن فقیرلرین،ضعیفلرین،محتاجلارین پایینی دا آییرماغا وطریقت یولداشلاریلا برابر استفاده ائتمگه سؤز وئرمه‌لی ایدی و عمومیتله فتی لرسیراسینا داخل اولماق ایسته‌ین شخص‌آشاغیداکی ۲۸ شرایطه واجد اولمالی ایمیش .

بو ۲۸ شرطین ۴ شرطی فرض ،۴۰ شرطی سنت وعنعنه ۴ شرطی ادب ۴ شرطی ارکان . ۴ شرطی واجب و ۸ شرطی مستحب شرط لردیر .

۴ فرضی شرط لر :

۱ـ شیخ اولا بیلمک قابلیتی وشرط لری اوندا (داخل اولماق ایسته‌ین ده) اولموش اولسون . ۲ـ او لحظه‌یه قدر مرتکب اولدوغو خطالاردان توبه ائتسین ۳ـ طریقت‌کلمه‌سینی ادا ائتسین . ۴ ـ تشکیلاتا بوتون وارلیغی ایله بیعت ائتسین .

۴ سنتی شرط لر :

۱ـ سجاده‌نی قبله‌یه طرف دؤشمه‌ک . ۲ ـ طریقت قارداشلاریمی خاطیرماق . ۳ ـ تشکیلاته داخل اولانین نه‌ایشده اولدوغو اؤیره‌نمک . ۴ـ مراد (شیخ)مرید ـ ین الیندن توتاراق بسم‌الله‌دیره‌ک ایشه‌باشلاماق .

۴ ـ ادب شرط لری :

۱ـ ایکی دیزی اوستونده اگله‌شن پیر و جماعتین برابرین ده ایکی دیزی اوسته اگلشمک ۲ـ دانیشماماق ۳ـ اؤر ـ اؤروبه دقت یئتیریب ،مشغول اولماماق ۴ـ توپورجک یئره سالماماق .

۴ ـ ارکان شرط لری :

۱ـ پیرین باش بارماغی بیربارماق مریدین باش بارماغیندان ایره‌لی اولمالی دیر. ۲ـ اوچ دفعه استغفرالله و اتوب الیه دئمه‌لی دیر .

۳ـ گره‌ک پیرین ومریدین صاغ اللری بیر ـ بیرینی محکم توتسون ،صول اللـری ده صاغ اللری نین یانیندا اولسون ۴ـ پیر صاغ الینه باخارا‌ق، مجلـسده کی لره اشاره اتده‌ره‌ک سؤیله‌ییر "بوایشده صفا درویش‌لرین نظرایله‌دیر " صونرا صول الینه باخیب همین افاده‌نی تکرار اتدیر.

۴ ـ واجب شرط لری :

۱ـ مرید غسل اتمه‌لی دیر. ۲ـ اؤگزه‌نیلمه‌لی دیرکی،مرید قاباقجادان باشقاسینا ارادت الی وئریب دیر بایوخ ۳ـ مراد مریدین الیندن توتانـــدا صلوات گؤنده‌رمه‌لی دیر. ۴ـ مجلسده حاضر اولان سو و دوزدان مرید دادمالی دیر.

۸ ـ مستحب شرط لر :

۱ـ مرید چیلپاق اتدیلمه‌لی دیر.بوتجرید علامتی دیر. ۲ـ مریدین باشـی قاپچی ایله چالینمالی دیر. ۳ـ مریدین باشی چالیندیقدان صونرا اونو بیر شئی له تلطیف اتمک گره‌کدیر. ۴ـ مرید هامیدان آشاغیدا اگلشمه‌لـی دیر. ۵ـ مریدین بوینونا بیرشال یابیر دستمال باغلاماق گره‌کدیر. ۶ـ مرید ۴۰ گون تمام عمومی خدمتده ایشله‌مه‌لی دیر. ۷ـ بو ۴۰ گون عرضینده گونوزلـر اونونلا گؤروشمک اونو ایشدن آییرماق اولماز . ۸ـ دیگر ضروری تعلیم‌لـــری اونا اؤگره‌تمک گره‌کدیر.

کیم‌لر جومردلر سیرالارینا داخل اولما مالی‌دیر :

۱ـ کافر ۲ـ منافق ۳ـ ایچکی ایچن ۴ـ دللاک ۵ـ دلال ۶ـ توخوجو ۷ ـ قصاب ۸ـ جراح ۹ـ اووچو ۱۰ ـ واسطه ۱۱ـ محتکر .

جومردلره گؤره اخی اولان بیرشخص آشاغیداکی آدلاری چکیلن ۲۰ ایشـــدن بیریسینی گؤره‌رسه اخی‌لیکده‌ن دوشر :

۱ـ ایچکی ایچمک ۲ـ زنا اتمک ۳ـ لواط اتمک ۴ـ سؤزگزدیرمک ۵ـ نفاق تؤره‌تمک ۶ـ تکبر ۷ـ قورخاقلیق ۸ـ پاخیللیق ۹ـ کین بسله‌مک ۱۰ـ یالانچی‌ـ لیق ۱۱ـ مخالفتچی‌لیک ۱۲ـ خیانت ۱۳ـ نامحرمه‌باخماق ۱۴ـ عیـــــب آختارماق ۱۵۰ـ غیبت اتمک ۱۶ـ بهتان اتماق ۱۷ـ اوغورلوق ۱۸ـ حرام ـ یمک ۱۹۰ ـ قارنی قارالیق ۲۰ـ نصیحته قولاق آسماماق .

پروفسور بختیار وهابزاده
یازیمیزا کؤچورن: ف. بیوک ملجائی

فضولی ـ شکسپیر

فضولی حقیقتده چوخ یازمیشام، اما یازدیقجا دوبمورام. وقت آشیری فضولی‌یه قاییدیر. ائله‌بیل بابا اوجاغی‌نین عصرلر بویو یانان اودوندان تزه‌بیر ایستی‌لیک آلماق، اونا تزه کؤزله‌یاجماق، اونو یئنی‌دن درک ائتمک ایسته‌ییرم. آخی‌من ایلدن ـ ایله‌دکیشیر، دنیایا اطرافیما یئنی کؤزله‌یاخیرام. قوجا فضولی‌ایسه اولدوغوکیمی دورور. بیزی ایدی اودوایله‌ایسیدیر، قارشیمیزدا یئنی‌ـ یئنی یوللار آچیر. فضولی‌نی درک ائتدیکجه درک ائتمک ایسته‌ییرم. چونکی او، درک اولوندوقجا توکنمیر، عکسینه آرتیر، چوخالیر، بؤیویور، داها آرتیق‌ال چاتماز اون یئتمز اولور. چونکی‌او، شعریمیزده بؤیوکلوکون اتالونو، اوجالیق‌ین کؤرله کؤرونمز، عقل له درک اولونماز صون حدی دیر. شکسپیر، دنیا دراماتورکیاسیندا بؤیوکلوکون اتالونو، اوجالیغین صون حدی اولدوغو کیمی ...

شکسپیر کدرین ده دروه‌سی‌دیر، سئوینجین ده، کومه‌دیانین دا، اؤلومون ده، حیاتین دا، اضطرابین دا، شادلیغین دا. اونون اثرلرینده کدرله سئوینج، اؤلوملەحیات، نفرتله محبت بیرـ بیری نین ایچینده‌دیر، چونکی او، حیاتین بؤیوک بیلیجی‌سی‌دیر. حیاتدا ایسه عکس قطب‌لر بیرـ بیریندن آیری دکیل. عکسینه، بیر چماغین ایکی باشی‌کیمی بیرـ بیرینی‌تماملاییر. شکسپیرین اثرلرینده کومیک وضعیتین ذروه‌سی فاجعه، فاجعه‌نین ذروه‌سی ایسه کومه‌دیادیر... اونون اثرلرینده حیاتین بو ایکی‌ذروه قطبی یاناشی‌دیر. قول ـ قولادیر. بیر اوره‌ک ده بوقدر کئنیشلیک نئجه قرار توتابیلمیش کؤره‌سن؟ ماراقلی بوراسی‌دیرکی، بیرـ بیرینه ضد اولان قطب‌لر آراسینداکی مسافه‌نین اؤزوده نئچه‌ـ نئچه قطبلره بؤلونور. دویغولاردا بوشلوق، فکرلر سلسله‌سینده فاصله کؤرونمور. بو الوان دویغولار، بو درین فکرلردونیاسیندا آدام اؤزونو ایتیریر، الوانلیغا، و توکنمزلیکه حیرتدن باشقا آیری علاج قالمیر.

هاملتین، لیرین، ماکبتین، کوردلیانین کدریندن، اضطرابیندان اویانا

داها بؤیوک ،وداها درین کدرین،اضطرابین اولابیله جگینه اینانا بیلمیرسن. بویئرده بؤیوک بسته‌کار د- شوستاکوویچین "ها ملت" کینوفیلمینه یازدیغی موسیقی‌نی خاطرلاتماق اولماز .قهرمانلارین دفن مراسمینده سسله‌نن دهشتلی‌موسیقی،شکسپیر اضطرابی نین سویه‌سینه یوکسه‌لیر. بوموسیقی،سؤز صنعتی‌ایله سس صنعتی‌نین وحدتینه اوخونان نغمه‌دیر. سؤزون دئدیگینی سسین نئجه دقیق دئیه‌بیلدیگینه حیرتلنمه‌یه‌بیلمه‌سن . بئله‌لیکله ،مختلف دؤرلرده یاشایان ایکی داهی‌نین قلبی‌ها ملت اضطرابیندا بیرله‌شیر.

"ها ملت "و "کرال لیر" انسان کدرینه ۴۰۰ ایل اول قویولموش محتشم آبیده‌لردیر. باخیرسان کی،کدری یارادان سبب چوخ‌عادی‌دیر. بو، ها می‌نین باشیناگله‌بیلر.

سلطنتی‌نی ایکی‌قیزی آراسیندا بؤلن،اوچونجو قیزینی دوغرو دانیشدیغینا گؤره‌سلطنتدن محروم‌ائدیب ، مملکتیندن قووان کرال،لایق بیلیب محبت بسله‌دیگی قیزلاریندان تحقیر ،حرمت سیز ائتدیگی قیزیندان ایسه‌قایغی ومحبت‌گؤرور. سلطنتی‌نی وئردیگی قیزلار آتانی‌تحقیر ائدیب‌قاپی‌دان قووور. بونقطه‌ده بیر کرال لیرین دگیل، آتا لیرین فاجعه‌سینی گؤرورووک . داها دوغروسو بورادا فاجعه‌کنکرت له‌شیر ،حیاتی‌له‌شیر ،بشری له‌شیر. قیزلاری طرفیندن تحقیرائدیلیب قووولان کرال،حیاتا عادی بیر آتانین دگیل،گئنه‌ده کرال گؤزو ایله‌باخاراق، حیاتی کرالللیق مرتبه‌سیندن، رتبه‌درجه‌سیندن سیر ائتدیگی نقطه‌دن اونون فاجعه‌سی باشلانیر. کرال عادی بیرآتا اولدوغو بونقطه‌دن صونرا انسانی‌له‌شیب انسان دردلرینی یاشاماغا ،دادماغا باشلابیر. بیرگون اول انسانلیغین فوقینده جولان ائدیب انسان عذابلاری نین اوستونده حیاتین سئوینج ذروه‌سینده یاشایان کرال بیر گون صونرا سئوینج ذروه‌سیندن دوشوب‌کدر ذروه‌سینه‌قالخیر. باخ،بو تضاد، بو ایکی قطب بیرانسان قلبینده‌قوشالاشیر. بیز بوقطبلر آراسیندا کی مسافه‌ده اویان - بویانا قاچیب بو بؤیوکلوگه حیرت ائدیر،انسان قدرتی وقدرتسیزلیگی، امکانلاری و امکان - سیزلیغی قارشی‌سیندا عقلیمیزی ایتیریریک . دونن حکم ائدن بو گونسه حکمه‌باش اگن، داها دوغروسو طالعین بو امانسیز

حکمونه باش اگمک ایسته مه‌ین،بونا گؤره ده - فاجعه وی وضعیته دوشنا نسانین کدری بیزی سارسیدیر. بئله لیکله ،فاجعه بیر- بیرینه ضد- اولان قطبلرین بیرگون عرضینده بیرلشمه سیندن تؤره نیر.

. ..حکمرانلیغی بویو باشقالاری اوچون عذابلار ،اضطرابلار تؤره دن کرال ایندی اؤزو اضطرابلارین ایچینده کئچیر ،کرال، انسان اولور. یالنیز ایندی او ،انسان عذابلاری نین نه اولدوغونو بوتون دهشتله حس ائدیر. بئله لیکله انسان حسلری نین درینلیگینه ائنمکدن گؤزله نیلمز نتیجه- غیر عادی لیک حاصل اولور. بورادا کدری یارادان سبب عادی اولسا دا نتیجه سی غیرعادی له شیر. زیرا بؤیوک صنعت - عادی ده غیرعادی نی گؤرمک و گؤسترمک دیر.

فضولی ده بئله دیر. "لیلی ومجنون" دا بیر- بیرینی سئون ایکی گنجین حسرتی تصویر اولونور. بو، عادی بیرمسئله دیر ،لاکن ... فضولی بو عادینی بؤیوتموش ،صنعت ذروه سینه قالدیرمیش ،غیرعادی لشدیرمشدیر.

نوفل مجنونون کؤمگینه گلیر. لیلی نین آتا سینی چاغیرتدیرینب دئییرکی یا قیزینی مجنونا وئرمه لی،یادا منیمله وورروشمالیسان. آتا بیرینجی تکلیفی رد ائدیر. اوخوجو نوفلین غلبه چالاجاغینا اینانیر. چونکی او، حق یولوندا قیلینج چالیر. بوزمان شکسپیرده اولدوغوکیمی،گؤزله مه- دیگیمیز غریبه حادثه باش وئریر. سئوگیلی سی حقسیز اولاراق الینن آلینان مجنون،اونون حقی یولوندا وورروشان نوفلین دسته سینه هجوم چکیر. بونو گؤرن نوفل اؤزوندن چیخیر ،مجنوندان بو احمق حرکتی نین سببی نی سوروشور. البته ،مجنونون حرکتی عادی آدام اولان نوفله وحادثه نی ایزله یین لره احمقلیک کیمی گؤرونر. لاکن مجنون کیمی سئویب ، مجنون کیمی اضطراب چکن ومجنون کیمی دوشونن آدام اوچون بوحادثه چوخ طبیعی دیر ، چونکی مجنون انسان کدری نین ذروه سینده دایانیر. حیاتا بو ذروه دن باخیر. ذروه ده دایانانلارین گؤردوگونو دره ده کی لر گؤره بیلرمی ؟ بورادا اوخوجویا غیرعادی گؤرونن شئی اوبراز اوچون عادی دیر. شکسپیرده ایسه عکسینه ،اوبراز اوچون(لیر اوچون)غیرعادی گؤرونن،اوخوجو اوچون عادی دیر.

شکسپیرین اوبرازلاری شرائطدن یارانمیش دراماتیک وضعیتدن آسیلی اولور. فضولی ده ایسه اوبراز یارانمیش وضعیتدن،شرائطدن آسیلی

دگیل. مجنون یارانمیش شرائطی، اؤز بوتؤولوگونه ،تاملیغینا تابع ائتدیریر. مجنون هرشرائطده مجنون اولاراق قالیر. بئله‌لیکله ،فضولی‌ده شرائط اوبرازی[1] دگیل، اوبراز شرائطی یارادیر.

شکسپیر گله‌جکده یارانماجاق فاجعه‌نی شرطلندیرمک اوچون اونا اولجه‌دن زمین یارادیر. بو زمین تاماشاچی‌نین گؤزلری قارشی‌سیندا یارانمیر ،اثرین باشلاندیغی دؤوردن چوخ اوله‌کئچیریلیر. مثلا، "رومئو و ژولیت "ده تؤره‌نه‌جک فاجعه‌نین سببی گنجلرین یاشیندان چوخ اول ـ آتا ـ بابالاری نین دشمن‌چیلیگی زمینینده اؤزونو گؤسته‌ریر. بئله‌کی، اینک صحنه‌دن تاماشاچی تؤره‌نه‌جک فاجعه‌نین سببی ایله تانیش اولور... ائله‌جه‌ده "هاملت "ده‌فاجعه‌نین سببی احوالاتین باشلانغیجیندان اولده آرتیق واقع اولموشدور .هاملتین آتاسی عمی‌سی طرفیندن اؤلدورولموش ، هاملت آتاسی‌نین اؤلومسببی‌نی اؤگره‌نیر. اثر هاملتین انتقام‌عشقیله‌آلوولاندیغی نقطه‌دن باشلانیر. انتقامین سببی‌ایسه پیسین باشلانغیجیندان اول موجود دور.

"لیلی‌و مجنون" دا ایسه‌تؤره‌نه‌جک فاجعه‌نین سببی اولجه‌دن حاضرلانمیر. (لیلی ومجنون آتالاری دشمن دگیللر) فاجعه‌اوچون اولجه‌دن زمین ـ سبب یوخدور "رومئو وژولیت "ده‌اولدوغوکیمی فاجعه‌اوچون اولجه‌دن شرط قویولموش لیلی ومجنون اوخوجونون گؤزو قارشی‌سیندا دوغولور ،مکتبه‌گئدیر وبیرـ بیرینی سئویرلر. بوحادثه‌لری احتوا ائدن ایلک فصل لردن اؤنجه‌کی‌حادثه‌لری اوخوجو بیلمیر. شاعر ،فاجعه‌اوچون اساس ،سبب یاراتمادان حادثه‌لرین انکشافیندا فاجعه‌نین هم‌سببی‌نی وهم‌ده اؤزونو یارادیر.

شکسپیرده اولجه‌دن یارانمیش ضدیتی ـ کونفله‌کتی دوام‌ائتدیریب فاجعه سویه‌سینه چاتدیرماق اوچون اونا مطلق منفی‌اوبراز لازم‌دیر. فضولی ایسه مثبت اوبرازین (مجنون) داخلی‌ضدیتی‌ایله اونو فاجعه‌یه‌گتیریب چیخاریر. بوفاجعه‌اوچون علاوه‌منفی اوبراز لازم‌دگیل. بوناگؤره‌ده "لیلی ومجنون" دا بیرنفرده اولسا منفی اوبراز یوخدور، اما بؤیوک فاجعه‌وار.

نوفلین لیلی‌نین آتاسی‌ایله وورووش صحنه‌سی‌نی شاعر باشقاجوره قورتارا بیلردی . یعنی نوفلین دسته‌سی مغلوب اولار ومجنون یئنه‌ده اؤز آرزوسونا چاتا بیلمزدی . مسئله‌نین بوجور حلی عادی حل دیر. لاکن مسئله‌نین فضولی قلمینده‌کی‌حلی گؤزله‌نیلمز و غیرعادی دیر. (مجنونون محبتی ده غیرعادی دگیلمی؟). بو گؤزله‌نیلمزلیک وغیرعادی لیک اوبرازین یوکسلمه‌سینه ،دوردوغو کدر ذروه‌سی‌نین بؤیوکلوگونه خدمت ائدیر. (دئمک ، عادی سئوگی احوالاتی سئوگی‌نین و سئوگی‌عذابلاری نین غیرعادی لیگینه گتیریب

۱ـ پرسوناژ

فیرتینا قوشوم

دالغالار کؤکسونو تاپدا ییرسادا * کولک قانادیندان یئره اگنمه ییر ،
طوفان حیات تئللینا وزوب قیرسادا * فیرتینا قوینوندان گئری دونمه ییر .

کؤپوکلو دالغالار ،شمشک لی گئجه * ایلدیریم ها یغیریب چاشدیریر هوشو
خیال چاتماز یئره او ،اوچورنئجه * یارارکن ظلمتی فیرتینا قوشو؟!

بایقوش کوللوکلرده ناله چکنده * او ،چیرپیر سینه سین قابارمیش سئله
سکوت اوره کلره قورخو تؤکنده * سپیر فریادینی اوغولداق یئله
چیرپیشیر دورمادان ،
یورولماق نه دیر؟ * سینانیب ،اوجالسین هوسیم دئییر
یاار بیرعشق اودو اوره گینده دیر * اریدسین ظلمتی نفسیم دئییر

یه دؤنور ،یه دورور ،ایره لی گئدیر * دایانماق بیلمه ییر کاینات کیمی
آخساماق قورخوسو اوره گین دیدیر * حرکت ایسته ییر بو حیات کیمی

گزیر کؤنول آدلی فیرتینا قوشوم * علمین قانادیله خیال گؤیلرین
ائنمز ،
توتسون گؤیو اودلو قورقوشوم * درین دیر سئوگیسی ،درینلدن درین...

تهران ـ قیش ۱۳۶۱

چیخاریر . یاخود ، ابن سلامین اؤلوم خبرینی ائشیدن مجنونون رقیبی نین اؤلومونه گؤزیاشی تؤکمه سی اوخوجو اوچون غیرعادی ، مجنونون اؤزو اوچون ایسه عادی دیر .)

عادی نی غیرعادی سویه سینه یوکسلتمک ایسه فضولی وشکسپیرکیمی صنعت بها درلری اوچون چوخ عادی بیرصنعت یولودور . لاکن اونلارین عادی لیکلری بیر ـ بیرینه بنزه سه ده غیرعادی لیکلری باشقا ـ باشقا دیر .

ت ـ پیرهاشمی

آذربایجان شعر و ادبیاتی ایله تانیش اولاق

۲ ـ عروض

عروض اسکی وگئنیش بیرعلم‌دیر .عروضو بیرمقاله‌ده یازماق اولماز ،آنجاق عروض باره‌سینده مقاله یازماق اولار .بیزیمده‌قصدیمیز بورادا بیرمقاله ضمنینده یئنی یازان شاعرلریمیزه عروض‌حقینده کلی بیرمعلومات وئرمکدیر .

عروض ادبیاتین ریاضی سی دیر .عروضوندا ادبیاتین باشقا بؤلوم‌لرینه نسبت‌چتینلیگی بوراسیندادیر .

عروضون موضوعو ـ عروضون موضوعو شعرین وزنی وآهنگی دیر .

وزن ـ صوت‌ایله سؤز آراسیندا اولان نظم و تناسبه وزن دئییلیر .وزنلی سؤزه "موزون سؤز" یا "کلام موزون "دا دئییرلر. موزون سؤز ائشیدیجی ده شوق وهیجان تؤره‌دیر اؤناگؤره شعرایله موسیقی آراسیندا سیخی بیرایلگی واردیر .

وزن ـ شوق ،هیجان وروحی لذتدن باشقا اؤگره‌نیش باخیمدان دا ذهن ایچین آسانلیق تؤره‌دیر وبیرمطلبی آنیب‌قانیب اؤگره‌نمک زمانی قیمالیر .

بومسئله‌نین شاهدی ادبیاتدا چوخ دیر .مثلا بیرسیرا مطلب‌لر وآدلارین یاددا یاخشی قالماغی ایچین اونلاری نظمه‌چکیبلر ."نصاب‌الصبیان" کتابیندا بوشاهد لردن چوخ گؤروروک .هابئله‌صرف ونحو ،گرامر وباشقا علم‌لرده‌بومطلبه‌چوخ‌مثال تاپماق اولار .بومقدمه‌دن نتیجه‌آلیریق کی،وزن شعرایچین بیرگره‌کمه (ضرورت) دیر .حتی آزاد شعرایچین .

بیرعده‌دئییرلرکی،شعرایچین وزن لازم دگیل وشاعر مصرع‌لرین آرباليغينا هئچ بیراعتنا ائتمه‌مه‌لی‌دیر .بیزیم بوردا بونظرایله مخالفت‌قصدیمیز یوخدور آنجاق وزن وقافیه‌نی قیراغا قویاندان صونرا شعرآدینا عرضه اولونان جمله لر شعردن باشقا هرشئیه بنزه‌یه بیلر .

عروض‌دا وزن ـ عروض‌علمینده شعرین عروض بحرلری‌نین بیریله‌اویوشما ـ سینا وزن دئییرلر .

عروض نه‌دیر ؟ ـ عروض نظم‌وشعرین اؤلچوسودور ،شعرین وزنی‌نین دوزیا غلط اولماغینی عروض اؤلچوسوایله اؤلچوب بیلمک اولار .

عروضون معناسی ـ عرب‌دیلینده چادیرین دیره‌گینه عروض‌دئییرلر ،چادیر دیرک‌سیز دورماديغی کیمی شعرده عروض‌سوز تمل توتا بیلمز .

عروضون هدفی ـ عروضون هدفی شعرین غلط لرینی تانیماق و دوزگون وزنی

غلط وزن دن آییرماق دیر.

عروضون تاریخی - عروضچیلار عروضون مبتکرینی "خلیل بن احمد عروضی" بیلیرلر (۱۷۰ - نجی ه.ق ایلده فوت اقدیبدیر) خلیل بن احمد عروض علمینی موسیقی علمیندن استخراج اقدیب ،تنظیم اقتمیشدیر.

صون زمانلاردا محقق لر بونظری رد اقتمیشلر .بومحقق لرین دقدیقینه گؤره خلیل بن احمددن قاباق عروض علمینی هندوستاندا استخراج اقدیب اونون حقینده کتاب یازمیشلار.

عروضون بؤیوک مؤلفی "شمس الدین محمدبن قیس رازی"دیر کی،"المعجم فی معاییرالاشعارالعجم" کتابینی یازیبدیر .اوندان صونرا یازیلان کتابلار- ین هامیسی بو کتابین تاثیری آلتیندا اولوب دیر .داها دوغروسو" المعجم" باشقا عروض کتابلارینا آنا سایییلیر.

شمس الدین محمدبن قیس رازی بو بؤیوک واهمیتلی کتابین مقدمه سینده یازیرکی: من عروض علمینی اول تورک دیلینده یازدیم ،صونرا فارسلار داا ون- دان استفاده اقتمک ایچین فارس دیلینده ده تالیف اقتدیم .

یئری گلمیشکن بونودا دئمه لی ییک کی،بعضی آداملار عروضو تورک دیللر- ینه یاد ییرعلم حساب اقدیرلر ودئییرلرکی،عروض وزنی تورک ویا آذری دیلینه اویغون دگیل ویا ییرباشقا عبارت ایله دئییرلرکی:آذری شعرین عروض وزنینده یازان دا بعضی هجالار اوزانیر حالبوکی آذری دیلینده صاقتلر قیسسا دیر و عروض وزنی هجالاری اگیر وطبیعی حالدان چیخاردیر .بونلارین جوابینده دئمه - لی ییک کی :

۱- عروض وزنی یاد دگیل کی،هئچ ،بوعلمین ان بؤیوک مؤلفی اؤزکتابینی تورک دیلینده یازیبدیر.

۲- آذربایجان ادبیاتی نین گنجینه سینی تشکیل وئره ن نسیمی،حبیبی،خطا- ئی،فضولی،صاقب ،قوسی،ودادی،راجی،صراف ،نباتی،لعلی،حقیران خانم ،باقر خلخالی،سید عظیم شیروانی،صابر ،معجز ،حسین جاوید ،شهریار وباشقالاری اؤزشعر لرینی عروض وزنینده یازیبلار.

۳- وزن وآهنگ آرایا گلدیکده بعضی یئرلرده هجالارین اگیلمه سی طبیعی - دیر .مگر موسیقی هجالاری اگمیر؟ائله ده موسیقینی قیراغا قویماق گره کدیر.

۴- موسیقی دستگاهلاریندا ایشله نن شعرلرین هامیسی عروض وزنینده غزللر وشعرلردیر سه گاه ،بیات تورک ،ابوعطا ،حجاز ،نوا ،مثنوی وباشقالاری کیمی.هله بونلارین هربیرینده اوخونان شعرلر هامیسی بیربحرده یوخ بلکه هربیریسی

ایچین مخصوص بحرده یازیلمیش شعردن استفاده اولمالیدیر.

بیز عروض وزنینی قیراغا قویماق ایسته‌سک گره‌ک موسیقی دستگاهلارینی‌دا قیراغا قویاق ویا موسیقی دستگاهلارین شعرسیز چالاق.

۵- عروض موسیقی نین نوتلارینا بنزه‌ییر، نوتلاری اختراع ائده‌ن کیم‌وها- رالی واصطلاحلاری نه‌دیلده اولدوغونا باخما باراق هامی اؤزموسیقی‌سینی‌او نوتلار ایله‌یازیر.

عروض وزنی ده شعرین اؤلچوسودور. هامی اؤز شعرین او وزن لرده‌یازا- بیلر، اصولا هرشعرده وزن واردیرعروض‌دا واردیر.

عروضون عنصرلری - عروضون اوچ اصلی عنصری واردیر: رکن، جزء، بحر

۱- رکن - عروضون ان کیچیک بؤلگوسو رکن دیر وعروضون اوچ اصلی رکنی واردیر: سبب (ایپ)، وتد (اسد وزنینده) (چوی)، فاصله (دیره‌ک)

الف- سبب (یا ایپ) ایکی جوردیر: اینجه و قالین

اینجه‌سبب - بیرمتحرک وبیرساکن حرفدن تشکیل اولور: من، سن، ار، بئل کیمی.

قالین سبب - ایکی یاناشی متحرک دن تشکیل اولور: ده‌وه، ننه، جله، نئجه، گئجه کیمی.

ب- وتد (یا چوی) ده ایکی جوردیر: یاناشی و آیریق.

یاناشی وتد - ایکی متحرک واونلاردان صونرا بیرساکندن تشکیل اولور: منم، چمن، قلم کیمی.

آیریق وتد - ایکی متحرک حرفین آراسیندا بیرساکن حرفدن تشکیل اولور: نامه، منجه، سنجه کیمی.

ج- فاصله (یا دیره‌ک) ده ایکی جوردیر: کیچیک و بؤیوک

کیچیک فاصله - اوچ متحرک وبیرساکن حرفدن تشکیل اولور: گله‌رم، بزه‌رم گزه‌رم، کیمی.

بؤیوک فاصله - دؤرد متحرک وبیرساکن حرفدن تشکیل اولور: بگه‌نرم، گله‌جگم، دره‌جه‌گم کیمی.

ایضاح - فاصله مستقل بیررکن حساب اولا بیلمز چونکی، کیچیک فاصله بیرقالین سبب وبیر اینجه سبب دن تشکیل اولور. مثلا (گله‌رم) کی کیچیک فاصله‌دیر بیر (گله) یعنی قالین سبب وبیر (رم) یعنی اینجه‌سبب دن تشکیل اولوبدور. هابئله بؤیوک فاصله بیرقالین سبب وبیریاناشی وتددن تشکیل اولور. مثلا (گله‌جگم) کی بؤیوک فاصله‌دیر بیر (گله) یعنی قالین‌سببدن

وبیر (جگم) یعنی یاناشی وتددن تشکیل اولوبدور.اونا گوره فاصله آدلی مستقل بیررکنه احتیاج یوخدور.لاکین عروض کتابلارینداً (فاصله) مستقل بیررکن حساب اولدوغونا گوره بیزده بوردا اوندان بحث ائدیریک.

۲ ـ جزء ـ رکن لرین قوشولماسیندان جزء لر تشکیل اولور.

جزولرین ۸ وزنی واردیر: ۲ وزن بئش حرفلی و ۶ وزن یئددی حرفلیدیر.

۱ـ فعولن = بیر یاناشی وتد (فعو) وبیرایینجه سبب (لن)دن تشکیل اولور.

۲ـ فاعلن = بیر اینجه سبب (فا) وبیریاناشی وتد (علن)دن تشکیل اولور.

۳ـ مفاعیلن = ایکی اینجه سبب (عی ـ لن) وبیر یاناشی وتد (مفا)دان. تشکیل اولور.وتد ایکی سببدن قاباق گلیر.

۴ـ مستفعلن = ایکی اینجه سبب (مس ـ تف)وبیریاناشی وتد (علن) دن تشکیل اولور وتد ایکی سببدن صونرا گلیر.

۵ـ فاعلاتن = ایکی اینجه سبب (فا ـ تن)وبیریاناشی وتد (علا)دن تشکیل اولور وتد ایکی سببین آراسیندا گلیر.

۶ ـ مفعولات = ایکی اینجه سبب (مف ـ عو)وبیر آیریق وتد (لات)دانتشکیل اولور وتد ایکی سببدن صونرا گلیر.

۷ـ متفاعلن = بیرکیچیک فاصله (متفا) وبیر یاناشی وتد (علن)دنتشکیل اولور فاصله وتدن صونرا گلیر.

۸ ـ مفاعلتن = بیرکیچیک فاصله (علتن)وبیریاناشی وتد (مفا)دان تشکیل اولور وتد فاصلهدن قاباق گلیر.

آیدینلاشدیرما ـ فعولن ایله فاعلن،مفاعیلن ایله مستفعلن،متفاعلن ایله مفاعلتن بیری ـ بیری نین ترسی دیر.فاعلاتن ده مفاعیلن ومستفعلن کیمیدیر یالنیز یاناشی وتد آرادادیر.مفعولات ده مستفعلن کیمی دیر فقط آخردا یاناشی وتد یئرینه آیریق وتد گلیر.

ایضاح ـبو جزء لره (اصول)و(افاعیل)ده دئییلیر.افاعیلین اصلمایهسی رکن لر اولدوغونا گوره بعضا بوکلمهلره رکن ده دئییرلر.

۳ ـ بحرلر ـ جزء لرین قوشولماسیندان بحرلر عملهگلهر.اصلی بحرلر ۱۹دیر بو ۱۹ بحری بیر جدول ده تنظیم ائدیب عربجه ده ایشلهنن بحرلرین قاباغیندا (ع) وفارسجادا ایشلهنن لرین قاباغیندا (ف) وآذری ده ایشلهنن لرین قاباغیندا (آ) وتورکجه ده (تورکبه شعریندہ) ایشلهنن لرین قاباغیندا (ت) حرفی قویوروق تا اوخوجولار اؤزلری هر دیلده وهانسی بحرلر ایشلندیگینی ملاحظه ائتسینلر.

بحر	دیللرین علامتی						بحر	دیللرین علامتی			
هزج	ع	ف	T	ت			مقتضب	ع	ف	T	
رجز	ع	ف	T	ت			کامل	ع		T	ت
رمل	ع	ف	T	ت			وافر	ع			ت
خفیف	ع	ف	T	ت			طویل	ع			
سریع	ع	ف	T	ت			بسیط	ع			
مضارع	ع	ف	T	ت			مدید	ع			
منسرح	ع	ف	T	ت			جدید		ف		
مجتث	ع	ف	T	ت			قریب		ف		
متقارب	ع	ف	T	ت			مشاکل		ف		
متدارک	ع	ف	T								

هردیلده ایشله‌نن بحرلری تعیین ائتمک بودئمک دگیل کی او دیلده بوبحر لردن باشقا آیری بحرده شعردئییلمه‌ییب دیر .بلکه مقصد بودورکی،بوبحرلرده شعر دئمیشلرسه ده چوخ آز دئیلمیشدیر.

بیز بومقاله‌ده یالنیز آذری شعرینده ایشله‌نن بحرلردن بحث ائده‌جگیک .

بحرلرین بؤلگوسو- بو ۱۹ بحر ایکی جرگه‌یه بؤلونور: ۱- متفق الارکان ۲- مختلف الارکان .

۱- یالنیز بیرنوع جزئین تکرارینداں عمله‌گلن بحرلره متفق الارکان دئییرلر .متفق الارکان بحرلر ۷ دیر:

۱- هزج. مفاعیلن کلمه‌سی نین تکرارینداں عمله گلیر
۲- رجز. مستفعلن " " " " "
۳- رَمَلْ. فاعلاتن " " " " "
۴- متقارب.فعولن " " " " "
۵- متدارک.فاعلن " " " " "
۶ - کامل. متفاعلن " " " " "
۷ - وافر. مفاعلتن " " " " "

۲ - مختلف جزء لرین تکرارینداں تشکیل اولان بحرلره مختلف الارکان دئییرلر. مختلف الارکان بحرلر ۱۲ دیر .بو اون ایکی بحرین یئددی سی ایکی مختلف جزئین تکرارینداں تشکیل اولور وبونلاردیر:

۱ـ مضارع : مفاعیلن فاعلاتن جزه‌لرینین تکرارینداں عمله گلیر.
۲ـ مجتث : مستفعلن فاعلاتن " " " "
۳ـ مُنسَرح : مستفعلن مفعولات " " " "
۴ـ مُقتَضب : مفعولات مستفعلن " " " "
۵ـ طویل : فعولن مفاعیلن " " " "
۶ـ بسیط : مستفعلن فاعلن " " " "
۷ـ مدید : فاعلاتن فاعلن " " " "

و قالان بئش بحر اوچ مختلف جزئین تکرارینداں تشکیل اولور.

۱ـ خفیف : فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن کلمه‌لرینین تکرارینداں
۲ـ سریع : مستفعلن مستفعلن مفعولات " "
۳ـ جدید : فاعلاتن فاعلاتن مستفعلن " "
۴ـ قریب : مفاعیلن مفاعیلن فاعلاتن " "
۵ـ مشاکل : فاعلاتن مفاعیلن مفاعیلن " "

بحرلرده اگر هربیت ده جزء سککز یول تکرار اولسا اونا سککزلیک یا مثمن دئییرلر .آلتی یول تکرار اولسا آلتیلیق یا مسدس .دؤرد یول تکرار اولسا دؤردلوک یا مربع دئییرلر.

بللی دیرکی بیرمصرعین جزء لری نین سایی بیتین جزء لری نین یاریسی اولاجاقدیر .مثلا سککزلیک هزج بحرینده (مفاعیلن)سککز یول تکرار اولور .بو بحرده مصرع ۴ جزء لی اولاجاقدیر.

تقطیع

تقطیع قطعه اثتمک معناسیناديير .عروض اصطلاحیندا شعری تجزیه اثله‌یيب بیتین جزء لرینی وزنین جزء لری نین قارشی سیندا قویماغا تقطیع دئییرلر ،بیرنحوایله‌کی،متحرک متحرکین و ساکن ساکن حرفین قنشرینه دوشسون .

تقطیع ده یالنیز حرکه شرط دیر وحرکه‌نین نوعی یعنی فتحه ،کسره ،ضمه و باشقاسی اولدوغو نظره آلینمیر .اؤرنک اولاراق بوبیتی تقطیع اثدیریک :

اگر جان وئرمه‌سن جانانه یئتمک اولماز ای غافل
اونو ایسترمیسن بوندان ،بونو ایسترسن اوندان کئچ
(ذکری اردبیلی)

بوبیت سککزلیک هزج بحرینندن دیر و۸ (مفاعیلن)دن تشکیل اولور.

مفاعیلن اگر جان وئر مفاعیلن مه‌سن جانا
مفاعیلن نه یئتمک اول مفاعیلن مازای غافل .

مفاعیلن　　اونو ایستر　　مفاعیلن　　میسن بون دان
مفاعیلن　　بونو ایستر　　مفاعیلن　　سن اوندان کئچ

تقطیعین قاعده‌لری

۱ـ تقطیع ائتمکده یازیلان حرفلر یوخ تلفظ اولونان حرفلر نظره‌آلینیر یعنی سسلر نظره‌آلینیر .یازیلیب اوخونمایان ایچین مثال تقطیع ائتدیگیمیز شعرده (سن اون دان کئچ)جمله‌سینده (سن) کلمه‌سیندن صونرا گلن(الف)دوشور و تقطیع ده (سنوندان کئچ)اوخونور .

یازیلماییب اوخونان ایچین مثال تنوین دیر .تنوین ده (ن) یازیلمیر آنجاق وزن ده (ن) نظره آلینیر .مثلا قلبا و تقریبا کلمه‌سینده اگرچه (ن) یوخدور لاکین تقطیع ده (ب) حرفیندن صونرا (ن) یازیلیر .قلبن وتقریبن کیمی

۲ـ (آ) آرادا چکیک اوخونوب اؤزوندن صونراکی حرفه مربوط اولماسا ساکن حرف حساب اولور (جا) و(نا) کیمی تقطیع ائتدیگیمیز شعرده (جانانه یئتمک اولماز) لاکین ایکی صامتین آراسیندا اولوب اونلاری بیری ـ بیرینه یاپیشدیرسا حرکه حساب اولور (جان) و(دان) کیمی تقطیع ائتدیگیمیز شعرده (اگر جان وئرمه‌سن)و(اونو ایسترمیسن بون دان) جمله‌سینده .

۳ـ (واو) چکیک وتمام تلفظ اولسا حرف وقیسسا تلفظ اولسا وکلام‌ایچینده ایتسه حرکه حساب اولور .تقطیع ائتدیگیمیز شعرده (اونو) کلمه‌سینده بیرینجی (واو) حرکه حساب و وزن ده ساقط اولور .ایکینجی (واو) حرف حساب اولور و وزن ده نظره آلینیر .

۴ـ (ی) حرفی کشیده تلفظ اولسا بیرحرف حساب اولور مثلا (هانی بیمیر بصیرتلی آچیق بصر) مصرعین ده (هانی‌بیر) (فعولن) کلمه‌سی نین قارشی‌سیندا واقع اولور و(هانی) کلمه‌سی (فعو) مقابلینده یاناشی وتد دیر و(ی) بوردا حرف حساب اولور .لاکین (اونو ایسترمیسن)جمله‌سینده همی (ایستر)کلمه‌سینده کی (ی) همی ده (میسن) کلمه‌سینده‌کی (ی) حرکه حساب اولور .

۵ ـ (ه) مصرعین آراسینده گلنده فقط حرکه حساب اولور مثلا تقطیع ائتدیگیمیز شعرده (اگر جان وئرمه‌سن جانانه) جمله‌سینده (مه‌سن) و(جانانه) کلمه‌سینده‌کی (ه) حرکه حساب اولور .

ایضاح ـ (آ) و(واو) و(ی) و(ه) حرفلری مصرعین آخریندا گلسه ساکن حرف حساب اولور .

۶ـ آذری الفبا سیندا تشدید ایشلنمیر .لاکن عرب وفارس دیلینده تشدیدلی حرفلر ایکی حرف حساب اولور .مثلا عزت کلمه‌سی تقطیع ده ایکی(ز)ایله (عززت

و مروت کلمه‌سی ایکی (واو) ایله (مرووت) یازیلیر.

۷ـ بیرمتحرک حرف دن صونرا ایکی ساکن حرف بیری ـ بیری‌نین آردیجا گلسه مصرعین آراسیندا اولسا ایکینجی ساکن حرف متحرک اولور مثلا (قیل مدد ای بخت یوخسا کام دل ممکن دگیل) مصرعینده (بخت یوخسا) بئله تقطیع اولور:

فا بخ
علا ت یوخ
تن سا

مصرعین صونوندا گلسه ایکینجی ساکن حرف حذف اولور مثلا بوشعرده (چوخ دوتما ای گونول او سر زلف یاری دوست) تقطیع ده (یاری دوس) نظره آلینیر.

۸ ـ واو عطف تک اوخونسا ویا اؤزوندن قاباقکی حرفه قوشولوب چکیک اوخونسا حرف حساب اولور. قیسسا تلفظ اولسا حرکه حساب اولور. مثلا (گونول جانانه میل ائت جمله ملک ومال وجان دان گئچ) مصرعینده ایکی واو عطفین بیرینجی سی (ملک و) ساکن حرف و ایکینجی سی (مال و) حرکه حساب اولور.

هجا اصولوایله تقطیع ائتمک

بیربحردن اولان شعرلر عروض رکن لری جهتدن برابر اولدوغو کیمی هربیت ده هجالارین وهابئله متحرک وساکن حرف لرین سایی برابردیر. بونا گؤره شعرین جزء لرین وزنین جزء لری نین قارشیسیندا قویماق یئرینه هربیتین هجالارین سایما قلا اونلاری تقطیع ائده بیلیریک. بونوع تقطیع یئنی اؤگره‌نن لرایچین ساده وآسان بیریول دیر. آنجاق عروض وزنی یالنیز هجالارین سایی اؤده‌یجی دگیل بلکه عروض دا هجالارین سایینداں باشقا اونلارین اینجه وقالینلیغی نین شدت و ضعفی ده گؤزله‌نیلمه‌لی دیر. بوردادیرکی، ایکی اولگو وترازونون حساسلیغی اؤزونو گؤسته‌ریر. مثلا بوایکی بیت شعری ایکی اولگو یعنی هجا اصولو و عروض وزنی ایله تقطیع ائدیریک.

صابر ای آلام خلقه ترجمان * ای هرآن دا کاسه‌کاسه زهراودان
گؤتوردو نقابی اوزوندن قمر * گؤرونده اوتاندی گونش مختصر

بوایکی بیت هجا اصولو باخیمیندان هرایکیسی ۱۱ هجالی دیر، لکن عروض باخیمیندان بیرینجیسی (فاعلاتن فاعلات) یعنی رمل بحری وایکینجی سی (فعولن فعولن فعولن فعول) یعنی متقارب بحرینندن دیر. وبیری ـ بیریله اصلا مناسبت لری یوخدور.

(آردی گلەن صایی دا)

میرهدایت حصاری

اویغور خطی و الفباسی باره‌سینده

تهراندا اسکی مجلس شورایملی کتابخاناسیندا ال یازما کتابلاری ایچینده ،فارسجا یازیلمیش بیرکیچیک قطعلی (رقعی ۱۶×۱۲ سانتیمتر) جلدی یانیق خرمایی رنگلی ،مئشیندن اولان وعصریه‌نین بیلیک یاددا شتلا ـ رینی اؤزونده ساخلایان بیرکتابچا واردیر.

بوکتابین مؤلفی (توپلایانی) ویازیلمیش تاریخی بللی دگیلدیر. لکن قرینه ایله هجری ۹ـ نجی عصرده یازیلمیشدیر.

بوکتابین قاپاغی‌نین ایچریسینده یاپیشدیریلمیش کارت اوزو ـ ایله بوآدسیز کتابی "مجموعه" آدلاندیراراق ثبت نمره‌سی‌نین ۲۴۱۰۳ و فهرست نمره‌سی‌نین ۳۱۲۱ وکتابین (قفسه) نمره‌سی‌نین ۲۴۵۹ اولدوغوگورو ـ نور. کتاب ۱۰۳ صفحه‌ده وهر صفحه ۲۰ سطر ،نستعلیق خطی ایله سمرقندی کاغذی اوزه رینده یازیلیب دیر.

ایلک ۲۰ صفحه ده ،خواجه نصیرالدین طوسی‌نین "سی فصل" رساله‌سی و (۴۲ ـ ۲۱) صفحه‌لرده "رساله‌هئیت" مولی علی قوشچی (علاءالدین علی بن محمد قوشچی)نین اثری گتیریلیبدیر. (۸۴ ـ ۴۳) نجی صفحه‌لرده ،وحید تبریزی‌نین "جمع مختصر" آدلی اثری یئرلشمیشدیر. (۹۲ ـ ۸۵) صفحه‌لرده "دربیان خط ترکی وسیاقی وخط اوهل ومشجر" عنوانی آلتیندا گویا او زمان هریئرده عمومیت تاپان ویازیب ،اوخوماق وسیله‌سی اولان "اویغور" خطی (بلکه ده‌هرات اطراف لاریندا بئله ایمیش) وبیرنئچه مرسوم اولان ابتکاری خط لربا ره‌سینده مطلب یازیلمیشدیر .کتابین آخریندا ایسه ، کاغذ نوعلری ومرکب دوزه‌لتمک با ره‌ده معلوماتلار وئریلیبدیر.

خط لر با ره‌سینده اولان فصل بوجور باشلانیر :

"...(بوگون) بؤیوک لر آراسیندا ایشله‌دیلن خط لرین نوعی و کتابت قایدالاری با ره‌سینده معلومات تاپماق (چوخ) لازم‌گؤرونور .بئله لیک له اگر بیرنامه ،هردیلده وهرخط ده اولورسا اله‌چاتسا اونو اوخویوب وهمان خط و دیلده اونا جواب وئرمک ممکن اولا بیلر.

بوخط لرین اطرافدا ،اوزاق ویاخین یئرلرده ،اشراف !ایچینده‌نوع لری چوخدور .اما اوکی،ها میدان آرتیق معمول ومقبول دور وایندی لیک ده تمام‌شهرلرده ودیارلاردا وشرق ده وغرب ده (یمین ویسار) رواج‌تاپیب

و یئر دوتموش و چوخ فایدالی اولان "تورک خطی"دیر کی،امیر،وزیر و صفیر و کبیر اونو یاخشی اورگنمکه چالیشیرلار! وسؤزلرینی بوخط ایله یازیرلار. بوخطین اصلینی "ختا" و"اویغور"بیلیجی‌لرینندن بیریسی وضع (اختراع)اثدیب و مشهور اثتمیشدیر.

بوخطین مفرد ومرکب لیک قاعده وضابطه‌لری،بیر- بیرینندن آیریلیب یا پیشمادا اصل وفرعی چوخدور.

لکن بوقدر بیلینمه‌لیدیرکی،اونلارین علامتلری(حرفلری)نین صایی جمعده ۱۴ دانه‌دیرکی،تمام الفباء حرف لرینی بوعلامتلرایله یازماق اولار.مخرجی(تلفظی) یاخین اولان حرفلر بیرحرف کیمین صایيلارلار.

" ا،ع،ح،ه" حرفلری بیرحرف کیمین صایيلار،" ب،ف "حرفلری بیر حرف صایيلار."س،ز - ذ،ص، ض،ظ،ث "حرفلری یئرینه بیرحرف نظرده دوتولور، " ت،د،ط " حرفلری بیرحرف کیمین صایيلار و"خ،ق،غ"حرف لری ده بیرحرف صایيلیب وبیرحرف کیمین یازیلیب اوخونورلار."

بئله‌لیک له ۵ گروه مرکب حرفلر واردیرکی، ۵ علامت له‌یازیلیب اوخونارلار و قالان حرفلر (مفردات) ۹ حرفدیر(چ - ر- ش - ک - ل - م ن - و - ی) کی جمعده ۱۴ حرف اولار.

فارس و تورک ده معمول اولان وعرب ده اولمایان حرفلربورادا ، گؤرونمورلر.کئچمیش فارس یازمالارینداده رسم اولان کیمی "چ"حرفی‌یئرینه "ج" و"گ" حرفی یئرینه "ک" و "پ"حرفی یئرینه"ب"حرفی نظرده دوتولاراق یازیلیب ،اوخونمالیدیر.

بو الفباءدا سسلی حرف لردن اوچو نظرده آلینا راق "فتحه"یئرینه " ا" و کسره عوضینه "ی" و"ضمه"عوضینه "و" حرفلری نظرده دوتولاراق او بیری حرفلر کیمین یازیلارلار.

بوخط ده عرب الفباسی کیمین ساغدان سولا یازیلیر.کتابدا حرف شکیللری نئچه‌باشقا معلوماتلارایله کتیریلیبدیر.بیرپارا اختلافلارا باخمایاراق،بیزبوردا امانتدارلیغی رعایت اثده‌رک واوبیری الفباء نمونه‌لری‌ایله مقایسه اثتمک اوچون اونلارا الوورمادان،عینی‌ایله گتیریریک.

بوحرف لرده ،عرب حرفلری کیمین"باشدا ،اورتادا وآخیردا" واقع اولماق مناسبتلری ایله مختلف شکیللر تاپیرلر.

آشاغیدا هرحرفین اوچ مختلف شکیللری دیرنا قلارآراسیندا گتیریلیب دیر :

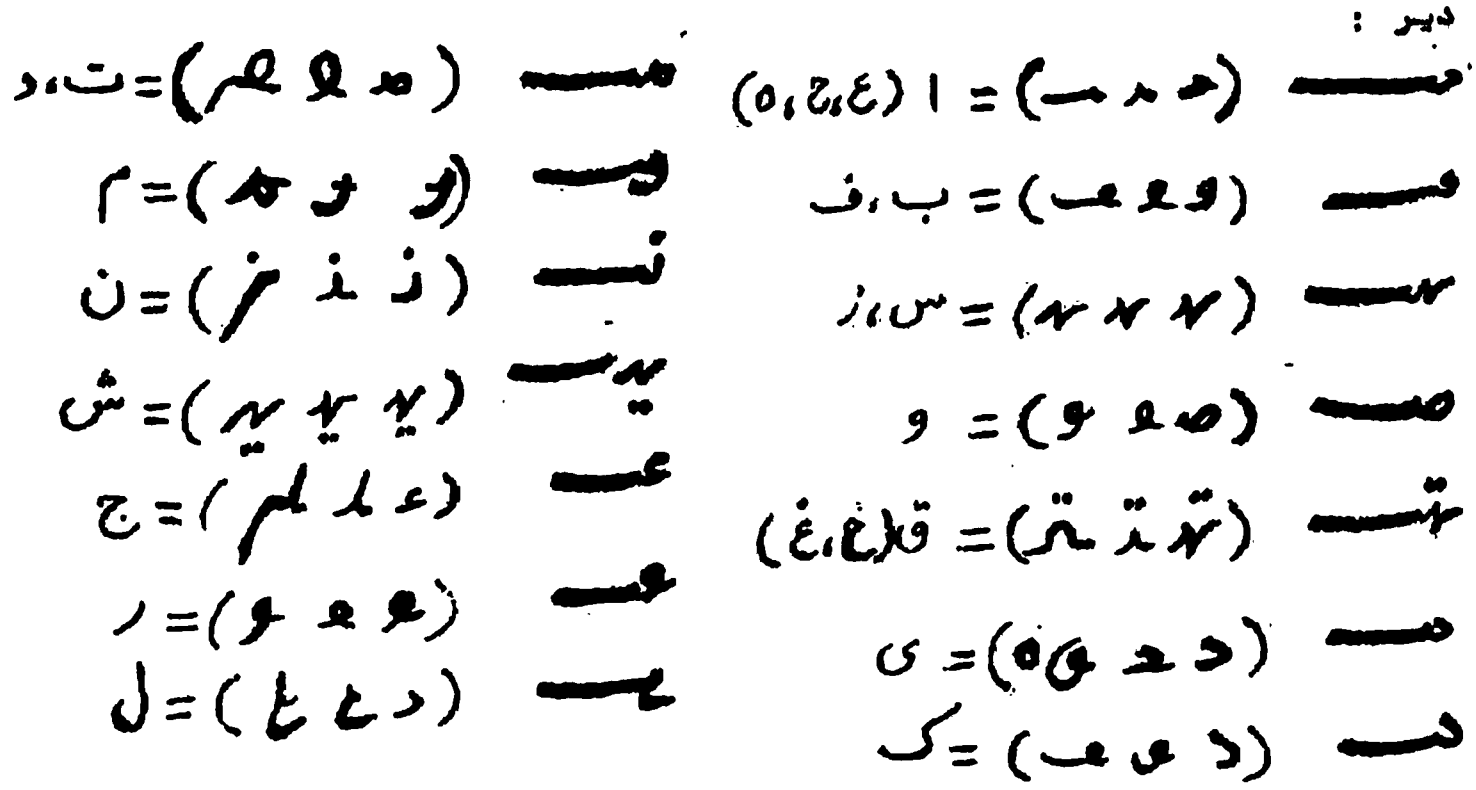

عرب الفباسیندا "ابجد"کلمه‌لری دوزه‌لن کیمی بوالفبادان دایئددی دانه اوچ حرفلی کلمه‌لر دوزه‌لیب واونا گؤره‌ده بعضی حرفلر تکرار اولونوبدور .بویئددی کلمه عبارتدیرلر :

ابق ــ وسق ــ یکت ــ منش ــ فجر ــ شقل ــ شمق

کتابدا هرکلمه‌دن صونرا بیر (الف)حرفی آرتیریلیبدیر .الف حرفی "فتحه" یئرینه ایشلندیگینه گؤره نظره گله‌ن بوایش اونلارین یاخشی اوخونماسی اوچون گؤرونوبدور .

صونرادا حرف‌لرین اوچ مختلف حالتلرینی گؤسترمک اوچون هرحرفین اوچ حالتینی بیر ــ بیره یا پیشیقلی حالدا بیرکلمه شکلینده نشان وئریب دیر .آشاغیدا "ت یا د" حرفینی نمونه اوچون گتیریریک

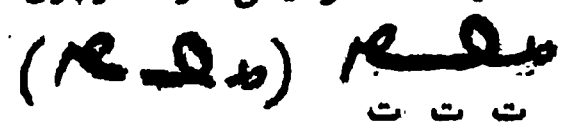

ت ت ت
د د د
ط ط ط

صونرادا مؤلف ایشی آسانلاتماق اوچون آیری نمونه‌لر اوجمله‌دن تورک دیلیجه آشاغیدا گتیریلن عدلری حرفلرایله گتیریبدیر.نمونه‌لردن معلوم اولورکی،مرکب کلمه‌لرین اجزاء لاری بیر ــ بیریندن آیری اولاراق

یا زیلیرلار .عرب ده اولان "ال" علامتی چوخ وقت یا زیلمیر مثلا :نورالدین "نوردین "یا زیلیر :

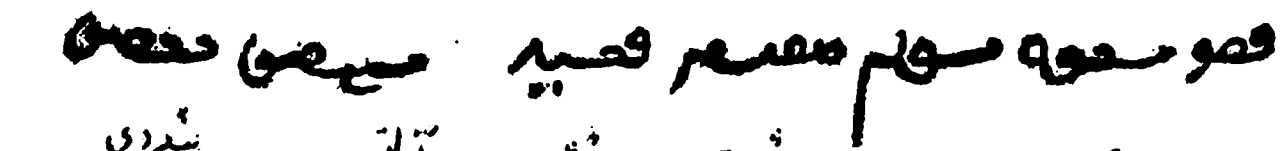
بیر ایکی اوچ دؤرت بئش آلتی یئددی

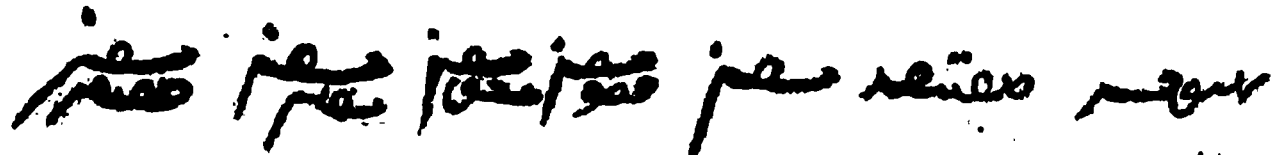
سکگیز دوققوز اون ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴

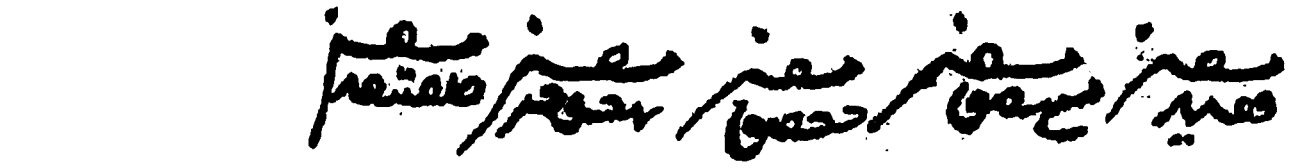
۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹

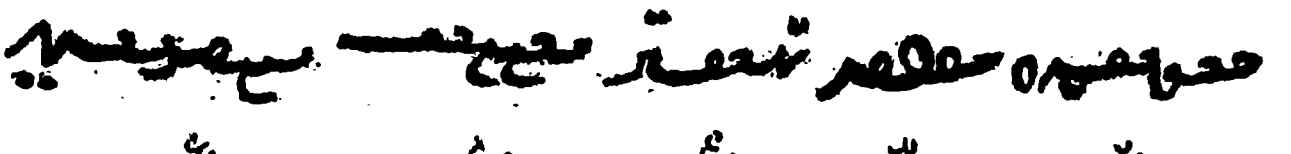
۲۰ ۳۰ ۴۰ ۵۰ ۶۰

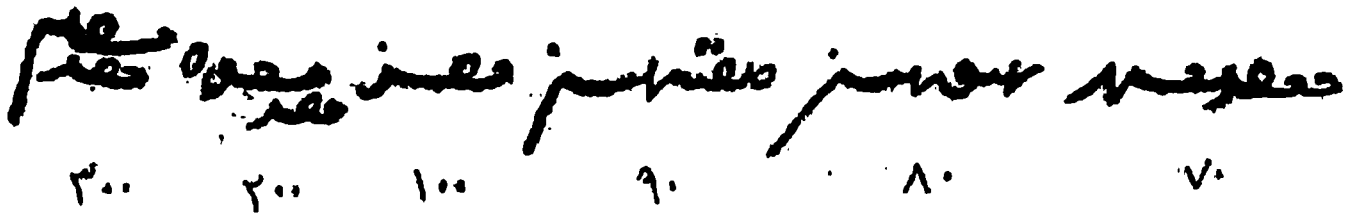
۷۰ ۸۰ ۹۰ ۱۰۰ ۲۰۰ ۳۰۰

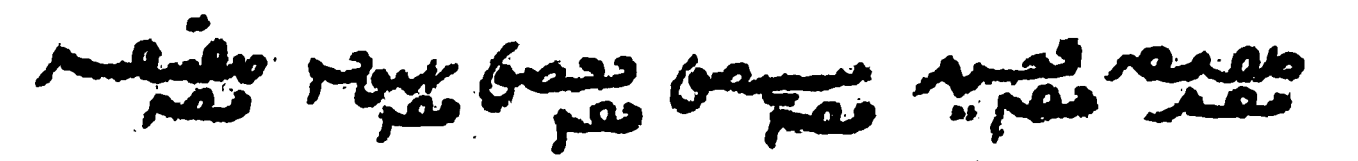
۴۰۰ ۵۰۰ ۶۰۰ ۷۰۰ ۸۰۰ ۹۰۰

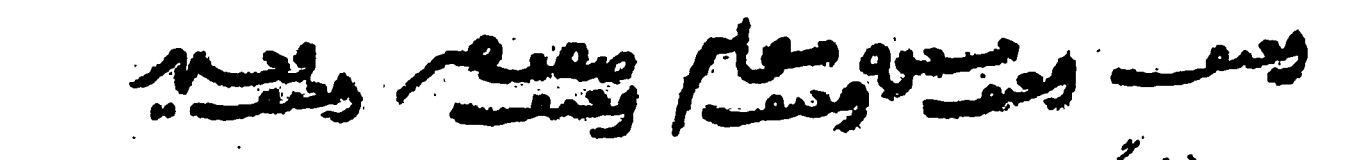
۱۰۰۰ (مینگ) ۲۰۰۰ ۳۰۰۰ ۴۰۰۰ ۵۰۰۰

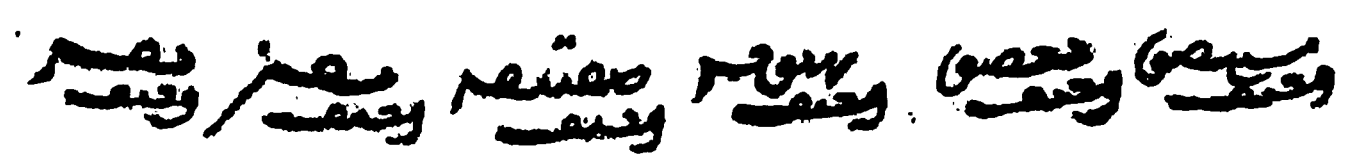
۶۰۰۰ ۷۰۰۰ ۸۰۰۰ ۹۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰

بورادا بیرنئچه آدام آدلاری بوالفبا ایله گتیریلیر. صونرا مکاتبه قایدالاری خاطیرلاناراق یازیلیرکی، ایکی نفرمکتوبلاشدیقدا یازیچی مخاطبدن مقام جهتیندن بؤیوک اولارسا اولجه اؤز آدینی وصونرا مخاطبین آدینی چکمه‌لی اولور. بورادا نمونه‌اوچون "توپال تیمور" (تیمور لنگ) ین اوغلو شاهرخشاه طرفیندن صادر اولان بیر "نشان" حکمی‌نین سر لوحه‌سینی گتیریر. بوفرمان "شاهرخشاه سؤزوموز، علاء الدوله سؤزوموز.." عبارتی ایله باشلانیر.

شاهرخشاه ۸۰۸ هـ.قمری یه‌تکین سلطنت ائتدیگیندن بواثرین ۹نجی عصرده وجودا گلمه‌سی ده‌آیدینلاشیر. صونرادا ایکینجی نمونه‌دن "سیف الملوک بیگ" آدلی بیرمقام صاحابینا گؤنده‌ریلن نامه‌نین ایکی سطرینی گتیریر. بوخط ده فارسی لغتلری ده یازماغی ثابت ائتمه‌گ اوچون بیربیت فارسجا شعرده نمونه‌اوچون یازیر. دالیسینجا ۱۲ تورک ایللری نین آدینی "توشقان ئیل، لو ئیل..." همان الفباء ایله‌گتیریر. دوباره بیرنئچه "عبداله، عبداللطیف، شمس دین (شمس الدین) وسایره‌کیمین چتین آدلاردان مثال چکیر.

آخیردا "تورک لغتلرینی فارسی حرفلرله‌ده یازماق اولار" دئیه مطلبی قورتاریر.

بورادا اوکتابین ورق لریندن ۸۶ - نجی صفحه‌نی کی، تقریبا بیر برابر یاریم بؤیودولوبدور نمونه‌اوچون چاپ ائدیریک.

***

اویغورلار باره‌سینده آشاغیداکی معلوماتلاری بیلمک فایدالی دیر: "قاموس الاعلام ترکی" آدلی کتابدا اویغورلاری، تورک وتاتار قوم‌لریندن بیری سایر. احتمال وئریلیر اویغورلار قدیم زماندان مخصوص خط و ادبیاتا مالک اولوب وبوخط ده‌اولان ادبیاتدان بیرپاراسی ایندی تاپیلیبدیر.

جوینی اؤز "تاریخ جهانگشا" اثرینده یازدیغینا گؤره، بوتورک نژاد قوم ۷- نجی عصرده ایلک دفعه‌اولاراق جیحون چایی اطرافیندا ساکن اولاراق اهمیت تاپمیشدیلار. اونلار نئچه‌شهرا وجمله‌دن "قارا قوروم" شهرینی بنا ائتمیشدیلر. وسرعتله‌اؤز توپراقلارینی گئنیش لندیرمیشدیلر. ۸ - نجی عصرین اورتالاراینا قدر گؤگ تورک حکومتینه‌داخل وتابع ایدیلر. ۷۴۵ ده گؤگ تورک لرین یئرینه‌کئچیب حکومتی اله‌آلدیلارویوز

این مفرد نه دان مرکب پنج چهارده باشد و مفردات ایشان
در هفت کلمه مندرج است و در پیش هر یکی الفی چنانک موضوع
واضع است نوشته می شود بواسطه آنک فتحه و کسره و ضمه ایشان
عبارتست از ا و ی و و و اعراب را داخل حروف نویسند
تا آسان توان خواندن و نوشتن برین منوال مفردات خط ترکی
بر قاعده اصلیه

ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک ل م ن و ه ی

و چون همین مفردات را
ترکیب کنند چنین باید نوشت

ابق وشق بلت منش فجر شتل شمن

ضابطه
و ازین حروف هر یک در اول کلمه صورتی دارد و در وسط صیاتی و در
آخر بمثالی و از ضبط کردن آن چاره نباشد بعد از مفردات خط
ترکی حروف در اول و وسط و آخر چنین نویسند

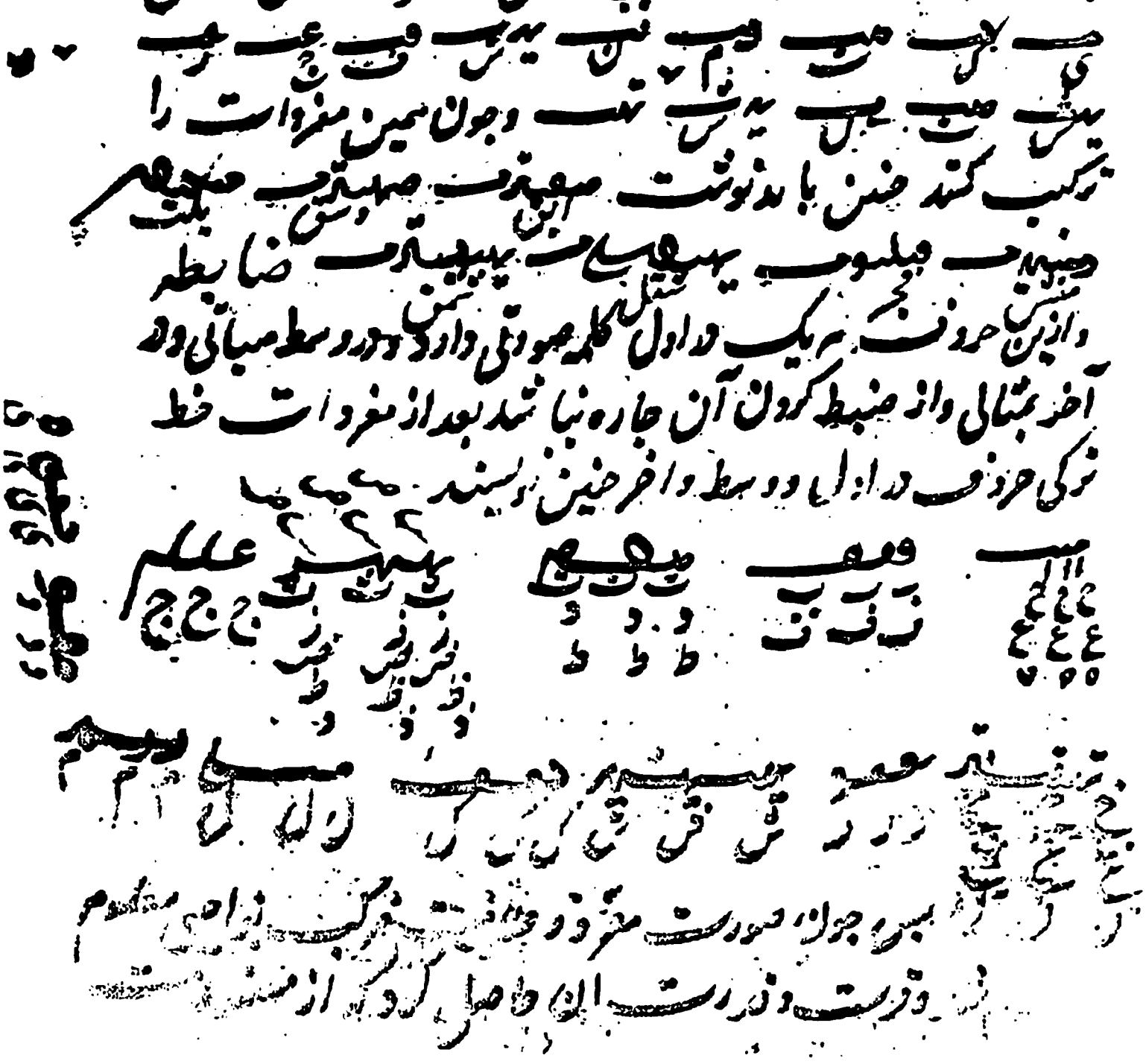

ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک ل م ن و ه ی

پس چون صورت مفرد و علامت مرکب نواحی معلوم
شد و قدرت و قدرت آن حاصل کرد که از مفردات

ایل قدرحکمرانلیق ائله‌دیلر ،صونرا قیرقیزلارا مغلوب اولوب بیرقسمی شرقی ترکستانا وقانصو ایالتینه کؤچدولر .

ایندی ترکستان شرقی ،سینکیانگ ایالتینده بودیل ایله‌دانیشیرلار . اونلار اویغور نسلیندن اولوب یئنی اویغور دیلی‌ایله‌دانیشیرلار .

اویغور خطی ودیلی مغوللارین دینی رهبرلیگی‌نین خط لری اولموش وبو خط ۱۵ ـ نجی میلادی عصرینه تکین ترکستان دا متداول ایمیش .

بو خط و دیلی بیلمه‌ک بؤیوک بیرفضل وهنر ساییلارمیش .

نظره‌گلن تیموری لر زمانی ،سرای دا واشراف لار ایچینده بو خط عمومیت تاپمیش وفرمانلار ومکتوبلارنوخط ایله‌یازیلارمیش،بیرطرفدن بیلیریک کی،بو سلسله‌زمانی چوخلو قیمتلی فارس دیللی کتابلاریازیلب تیموری شاهلارینا اتحاف اولونموشدور .بوندان نتیجه‌آلماق اولار کی، فارس دیلی وخطی ده‌ادبیات ساحه‌سینده‌اؤزونه مخصوص بیراهمیته مالک ایمیش .

ع .ج . اردبیلی

اسفند ۱۳۶۱

نظامی نین آپپاغی نین عصمتی * اولوب بیزیم آنالارین قسمتی
حیالی دیر ،آذربایجان قادینی * ددەم قورقود قویوب اونون آدینی
قوچاقلیقدا بنزەییبدیر هجره * دؤیوشلرده یئنیلمەییب هئچ آره
بویو اوزون بورلا خاتون وقاردا * وفالی دیر ،تایی یوخدورا یلغاردا
گؤزەللیکده یوردوموزون اؤزودور * قادین بیزده‌ائل اوبانین‌گؤزودور
قهرمانلار بسلەییبدیر قوینوندا * حقی چوخدور ،حق بیلنلر بوینوندا
آیدان آری گونئشدورو تورک قیزی * یانا قلاری آل لالەدن قیرمیزی
باشاریقدا ،یاراشیقدا ، هنرده
آد آلیبدیر یاخین اوزاقاللرده

یازان: عزیزنسین

اؤز تورکجه میزه‌کؤچورن :ع.ح.اردبیلی

اوچ یول دیریلن بیر اؤلو نی‌یه دؤردونجو یول دیریلمه‌دی ؟

بیلمیرم روزنامه‌لرده ، اوچ یول اؤلوب دیریلن، آمما دؤردونجو اؤلومدن صونرا دیریلمه‌ین او یازیق پلیس مأمورونون حکایه‌سی‌نی اوخوموسوز یایوخ ؟ اوخوموش اولسازدا ،قضیه‌دن یاخشی خبریز اولابیلمز چونکی روزنامه‌لرده حادثه‌نین پرده‌دالیندا اولانینی، یعنی‌اوبیری اوزونو یازمامیشلار. ایندی گؤره‌ک قضیه‌نین اصلی نه‌ایمیش .

فوق العاده وضعیته‌گؤره ،پلیس مأمورو بیرهفته‌ائوینه‌گئده‌بیلمه‌میشدی، بوفوق العاده وضعیت هفته‌سینده ،پالتارینی ،حتی‌باشماقلارینی چیخارتماـ دیعیناگؤره ،چوخ آز یاتابیلمیشدی. او ،چالیشقان،باشاریقلی،یوردسئوه‌ر وظیفه‌بیلر بیرمأمورایدی. بؤیوکلری نین سؤزوندن چیخماییب ،بویورو- قلارینی دارتیشمادان عمل ائدیب ، مأموریتینی قیلجا آخساتمادان یئرینه یئتیرردی . ائله‌بوناگؤره‌ده ، بؤیوکلری نین محبتی‌نی قازانمیشدی . لاپ چتین مأموریت‌لره اونو گؤنده‌رردیلر .

بیرهفته‌گئجه ـ گوندوز ایش‌باشیندا قالدیغی اوچون ایکی‌گون مرخص ـ لیک آلیب ائرینه‌گلمیشدی. او قدر یورقون ایدی کی،بو ایکی گونو ائوینده یاتیب ،دینجه‌لیب ،آرواد ـ اوشاغی‌نین یانیندا کئچیرتمک ایسته‌ییردی . اوچ اوشاغی وارایدی. بیری اوغلان ،ایکی‌سی قیز. فوق‌العاده وضعیتین اوزاندیعیناگؤره ،ائوینده بیریاخشی دینجه‌لیب ،گوج توپلاییب گئنده‌ده‌ایشینه‌قاییتماق ایسته‌ییردی.آمماحیف‌کی،ائوینده دینجه‌لنمه‌دی. چونکی آیین صونوابدی. آیین آخرلاریندادا ، آیلیق توکه‌نیب ، ائوین اسگیک ـ اوسگوگو آرتیب ،سیخینتی‌باشلاناردی. بیرساده سؤزون اوستونده آروادی‌ایله ساواشاردی. گئنه‌ده بئله‌اولموشدو .

جمعه‌گونو ایدی. آروادی ائرته‌دن دوروب مطباخ ایشلرینه‌باشلامیشدی . بیرآز صونرا ،اوشاقلاری آجالدیقلارینی‌بیلدیریب ،چای ـ چورک دن ساری میزیلدانماغا باشلادیلار. قادین ،جوجوقلاریندان یورقون آتالاری نین اویانماسینی گؤزله‌مه‌لرینی ایسته‌دی.او، جمعه‌گونو بیرلیکده‌چای ـ چورک

یئمک سهانه‌سبله اوشاقلاری ساخلاشدیرماغا چالیشیردی. اری نه‌قدربورقون اولسایدی هئچ‌وقت بئله‌یوباتمازدی. قادین یاواشجانا یاتاق اوطاقی‌نین قاپیسی‌نی آچدی. گئجه‌کی داعوانی خوشلوغا دؤنده‌ریب اریینه‌اونوتدورماق ایسته‌ین قادین جیغاز ،یئنی‌گونه یاخشی باشلانغیچ‌اولسون دئییه ،یاتاقداکی اری نین یانیناگیریب ،کؤکسونو اوخشاییب ،اؤپمک اوچون اوزانمیشدی کی ... ائشیکده‌کی اوشاقلار آنالاری نین قورخونج قیشقیریغینی ائشیتدیلر. قادینین گؤزلری یووا سیندان چیخمیشدی. قیشقیرا ـ قیشقیرا باغیریردی. پلیس مأمورو اؤلموشدو ،یعنی روحو بدنیندن سییریلیب ،چیخمیشدی. هرنه‌قدر روحو جسدیندن سییریلیب چیخسادا یاتاق اوطاغیندان آیریلماغا وقت تاپامیشدی. بوناگؤره‌ده آروادی‌نین‌قیشقیرتی‌سینی ،حوجوقلاری نین آغلاشماسینی دویوردو. آمما اؤلموش اولدوغو اوچون بیرایش گؤروب. اوبلاری اویوتماق الیندن گلمیردی. آز صونرا آجی خبری ائشیدن قونوم‌ـ قونشو ،صونرادا یاغیندا اوتوران قوهوملار ائوه دولدولار. ایلک ایش پلیس مأمورو اولان محله‌نین مختاری (معتمد) ابله "پزشک قانونی" یه‌خبر وئرمک ایدی.

اؤلموش بیرانسانین روحو جسددن سییریلیب چیخاندان صونرا جسدین یانیندا اوزون سوره قالابیلمزدی. پلیسین روحودا جسددن ،جسدین‌اولدوغو اوطاقدان ،اوطاغین اولدوغو ائودن ،ائوسن‌اولدوغو شهردن ،شهرین اولدوغو بو دونیادان آیریلیب روحلار دونیاسینا کؤچدو. پلیس مأمورون روحو، وظیفه‌بیلر و تام‌آنلامیندا وظیفه‌سیز‌یئرینه یئتیرمیش بیرپلیس مأمورون روحو اولدوغوناگؤره‌هرنئجه‌اولسا بهشته‌گیره‌جگینه‌آرخایین‌ایدی. جنته گئده‌جگینه‌هئچ بیرشکی یوخ‌ایدی. پلیسین جسدی باسدیریلدیغی چوخور دا چورویوب ، قوردلارا ـ بؤجکلره یئم‌اولورکن پلیسین روحو جنته‌ابدی یاشایاجاق ایدی. بوناگؤره پلیسین روحو بیرآزدا اؤزونو توتوب بهشته ساری یوللاندی. پلیسین روحو یئرچکیمی (یئرجاذبه‌سی) بلاسیندان وجسدین آغیرلیغیندان قورتولموشدو. بیر یئرده دایانمایی‌بیلمه‌ینا تلویزیون تجارتی آگهی‌لرینده‌کی کیمی یاری اوچارجاسینا قوللاریني‌ـ قیچلاریني‌آجیب وئریلیشین (برنامه‌نین) آرتیستی‌کیمی اوچا ـ اوچا ،گؤیده‌اوزه ـ اوزه‌ایره ـ لی‌له‌یبردی. اوزاقدان بهشتین گؤز قاماشدیران پاریلتی‌سینی ،ایشیلتی‌سینی گؤردو. حوری لرله علمانلار قو گؤلونون باله‌سینده‌کی باله‌ریین لرکیمی چئوره‌سینده‌فیرلانیردیلار. پلیسین روحو بیرآرا بوقدر چوخ حوری وغلمانین

بیر یئره ییعیلماغی‌نین قانونی اولوب اولمادیغی‌نی دوشونسه‌دی بؤیوکلریندن بیر بویروق اولمادیغینا گؤره اونلاری داغیتماق اوچون هئچ‌بیرایش گؤرمه‌دی

پلیسین روحو جنتین قاپی‌سیندا دایاندی. پولسوز، بلیط سیز، چاغیریقسیز الینی قولونو ساللایاراق گیره‌بیله‌جگی یئر یالنیزجنت قاپیسی‌ایدی. رنگ به‌رنگ نئون ایشیقلاری گؤرونن جنت قاپی‌سیندان گیرنده، ملگه‌هئچ بنزه‌ری اولمایان یئکه‌پرین بیری قولونو یاپیشیب:

— هئی. هارا گئدیرسن؟ دئیه‌سرت — سرت سوروشدو.

پلیسین روحو قولوندان یاپیشانی سایماییب:

— بورا بهشت دگیلمی؟ سنه‌نه‌وار بهشته‌گیریرم... دئدی.

— سنین کیمی‌لر بورا گیره‌بیلمز. سنین یئرین چوخدان جهنم‌ده آیریلیبدی. هایدی، باس‌باییرا! باخ، جهنم سولدا.

پلیسین شاشمیش روحو:

— بو نه‌ایش دی؟ سیزمنی آیریسی‌ایله دگیشیک سالیبسینیز. بیریانلیشلیق وار بوردا.

یئکه‌پر جنت قاپیچی‌سی:

— بورا شهربانی‌دی به‌یم یانلیشلیق اولسون. هایدی چکیل بوردان. دئیه باغیردی.

پلیسین روحو:

— الیندن شکایت ائده‌جگم.

— گئت هرکیمه ایسته‌سن شکایتینی‌ائله. مندن ده سلام یئتیر!

— گئدیب تانری یا شکایت ائده‌جگم، گؤر سنه...

هر یئرده حاضر وناظر اولان تانری نین شفقتلی‌سسی دویولدو:

— ای پلیس قولوم، نه‌دن شکایتین وار؟

پلیسین روحو تیتره‌تمه‌یه دوشدو. تانرینی گؤرموردو، آمماسسینی‌دویوردو.

— تانریم! بؤیوکلریمین بویوروقلاریندان هئچ بویون قاچیرتمادیم. هرنه دئدیلر ائله‌دیم. وظیفه‌می هریئرده، هرزمان بوتونلوکله یئرینه یئتیردیم... دئدی. تانری نین سسی گئنه‌دویولدو:

— بونلاری بیلیریک.

— تانریم! جانیمی‌دیشیمه‌تاخیب، گرکدیگینده (لازم‌اولاندا) اؤلومو گؤزومه آلاراق، بؤیوکلریمین بویوروقلارینی یئرینه‌یئتیردیم. مأموریت‌لریمه هئچ بیر اسگیکلیک یول وئرمه‌دیم.

— ای پلیس قولوم. بونلاری دا بیلیریک.
پلیسین روحو. یاسالاری، مقررات وآئین نامه‌لری نئجه بوتونلوکله کؤز اؤنونه آلدیغینی (رعایت ائتدیکینی)، بؤیوکلری نین بویوروقلارینی دارتیشمادان یئرینه یئتیردیکینی و ائله بونلارا کؤره‌ده بهشته‌گیرمگی اؤز حقی بیلدیکینی هر دیل ایله اولسا تانری یا یئتیردی.
تانری نین او شفقتلی‌سسی بو دؤنه بیرآز سرتله‌شه‌رک گورولدادی:
— توپلو کؤستری (تظاهرات) ائله‌ییرلر دئیه، اؤکره‌نیجی‌لری باتون‌لادین می؟
پلیسین روحو تانری نین یانیندا یئری نین شیرین اولاجاغینی‌اوماراق خبردار دایانیب، دایانلارینی بیر-بیرینه‌ووردو:
— بلی... بؤیوکلریم" وور!" دئدیلر. من ده باتونلادیم.
— ایش وئره‌نین (کارفرمانین) ایسته‌گینه‌کؤره اعتصابچی‌ایشچیلری کلانتری ده کؤتکله‌دین می؟
بهشته‌گیرمک امیدی آرتان پلیسین روحو سئوینه‌رک:
بلی. بؤیوکلریم ائله‌ایسته‌دیلر، من ده تاپدادیم... دئدی.
تانری سوروشدو:
— خلقین اوستونه آتش‌آچدین می؟
— بؤیوکلریم بویورموشدولار.
تانری غضبلندی:
— سنی بؤیوکلرین بهشته سوخمایاجاق!
پلیسین روحو:
— بؤیوکلریم‌ائله بویورموشدولار... دئیه‌ککه‌له‌دی(دیلی‌توتولا- توتولا سؤیله‌دی)
— بیز سنه‌عاغیل وئرمیشدیک. بیز سنه‌وجدان وئرمیشدیک. سن بیزی دگیل، بؤیوکلرینی خوشبود ائتدین. هایدی، ایندی گیر جهنمه! سنی اورادان بؤیوکلرین بویوروق وئریب بوراخدیرسینلار.
پلیسین روحو آغلاماغا، یالوارماغا باشلادی. دیزلری اوستونده چؤکوب، صونرا اولمایان یئره‌دوشدو. کؤزونون یاشی بورنونون سویونا، بورنونون سویو آغزی نین سویونا قاریشدی. قورخودان آلتینی- اوستونو ایسلاداراق گئنه‌یالواردی:
— دوغرولاری آنجاق ایندی آیلادیم تانریم! بانیلمیشام‌هرشئی‌ده. منه مهلت وئرین بوتون یاپلیشلاریمی دوزه‌لدیم.

رحیم و غفور اولان اولو تانری سین سفقتلی سسی دویولدو :
ـــ ای پلیس قولوم! سه یاشاماق اوچون آوانس وئریرم. هایدی، قاییت دونیایه. عقلینی ایشه سال. وجدانی‌نین سسی‌نی دینله یه رک بیزی خوشنود ائله. تا بئرین بهشت اولسون.
"پزشک قانونی" پلیس مأمورونون جسدینی معاینه ائتمک اوچون اوطاغا تزه گیرمیشدی کی، تانری دان آوانس آلمیش اولان پلیس روحو اؤزونو یئتیردی. بیر آزدا یوبانسایدی "پزشک قانونی"، "اؤلودور" دئییه، جواز وئره جک ـ ایدی. اوندادا پلیس مأمورون گوجایله قبیره تیخاجاقیدیلار. پلیسین روحو بیرآز قاباق سیییریلیب چیخدیغی جسدین ایچینه گیرجگین، پلیس مأمورو جانلانیب تزپنمه‌گه باشلادی. گؤزلرینی آچیب اؤسگورمه‌سی روحون جسد قالمینه گیررکن زورلاماسیندان ایدی. پزشک قانونی "یه گؤره مأمور بیر بایقینلیق (بیهوشی) کئچیریرمیش.
چوخ قیسا بیر سوره اوچون اوبیری دونیایه گئدیب قاییدان پلیس مأمورو بو دؤنه وظیفه سینی یئرینه یئتیریب، عاغلینی ایشه سالیب وجدانی‌نین سسینه قولاق آسارای ائله داورانیردی کی، تانرینی خوشنود ائله‌سین. بؤیوکلری : "آتیل!" دئییه، بویورانداً، تانری دووشاسا آتیلان کیمی آتیلمیردی دای.
بؤیوکلری :ـــ حوم! دئییه بویورانداً، دوروب دوشونوردو. عاغلی ایله داییشیردی. وجدانی‌نین سسی‌نی دینله‌ییردی.
بؤیوکلری : ـــ وور! دئییه بویورانداً، یاسالارین اورویله داورانیردی.
بؤیوکلری‌نین بویروقلاریندا هرسرایط ده، هرزمان وهر یئرده یاشاگمه دیگی اوچون پلیس مأمورونون وضعیتی دگیشمیشدی. اؤنجه ایشینی اوزاق بیریئره وئردیلر. صونرادا عاغلی‌نین، وجدانی‌نین و یاسالارین دئدیگیندن چیخمادیغی اوچون ماجاریقسیزلیق (بی‌گناهی) بهانه‌سیله پلیس لیکدن چیخارتدیلار.
امک لیلیک (بازنشسته‌لیک) حقیره ده جاتابیلمه‌دی. پلیسین عائله‌سی یوخسوللوغا دوشدو. اوسته‌لیک، خسته ده اولدو... مریضخانایا گؤتوردولر اوسو. بیرگون سحرچاغی خسته باخیجی‌سی (پرستار) کشیک طبیبه پلیس مأمورو ـ نون اؤلدوگونو بیلدیردی. پلیس مأمورونون روحو ایکینجی دفعه جسدیندن سیییریلیب چوخدان آزادجاسینا اوبیری دونیایه گئتمیشدی. ایلک دؤنه قاباغینی کسن او یئکه پرقاییچی بودفعه لوکس هتل لرین قاپیچیلاری نین میلیونر مشتری لری قارشیلادیقلاری کیمی بیرالی آرخاسیندا، اوبیری الیله قاپی‌نی گؤستریب یئره جن ایکی‌قات اگیله رک :

ـــ بویورونوز! دئدی.
پلیسین روحو بهشتین قاپی‌سیندان آددیمی‌نی آتمایيب ،ایکی‌دیزی اوستونده چؤکوب آغلاییردی. پلیسین روحو تانریم! تانریم! دئیه اینیلده‌مگه باشلادی هر یئرده حاضر و ناظر اولان اولو تانری نین سسی دویولدو:
ـــ ای پلیس قولوم! بو دؤنه جنت حقیندی . جنت لیک سن . بهشتین بوتون نعمتلری سنین دیر. پلیسین روحو یالوارماغا باشلادی:
ـــ ای اولو تانریم! سن هرشئیی بیلیرسن. اوچ چوجوغوملا آروادیم یوخسوللوق ایچینده باشسیز قالیبلار.پلیسدن چیخاریلدیغیم اوچون اونلارا قالاجاق آیلیغیم‌دا یوخدور. آروادـ اوشاغیم بو دوروم‌دا یکن بهشت منه جهنم اولاجاق. پلیس مأمورو سیر آوانس‌داها دیله‌ییردی. بودفعه آروادـ اوشاغی‌نین یاشاییشی‌نی دوزه‌لدیب ، گله‌جگینی تأمین ائدندن صونرا اؤلمک ایسته‌ییردی. تانری بیر یولدا پلیس مأمورونا یاشاییش آوانسی‌وئردی. پلیس مأمورون روحو تله‌سه‌رک دونیایه دؤندو. بیرآز قاباق سیبریلدیگی ،خسته‌خانا داکی یاتاقدا اوزانمیش حسدین ایچینه‌گیردی. خسته‌باخیجی‌سی ایله‌بیرلیکده‌سالونا گیرن کشیک طبیب پلیس مأمورونو گئنه‌اؤسگورمک حالیندا گؤردو. پلیس مأمورو یاخشیلاشاندان صونرا خسته‌خانادان چیخدی .
یوکسک منصب‌لرده قوهوملاری واریدی. ایشینه‌قاباتاریلماق اوچون اونلارا باش ووردو . اونلارین آراچیلیغی وضمانتی‌ایله یئنی‌دن پولیس‌لیگه گیردی. بو دؤنه اؤلوم‌دن قاباق آروادـ اوشاغی‌نین یاشاییشینی و گله‌جگینی‌تأمین ائتمگه‌جالیشدی. گون گلدی پلیس مأمورو اوچونحو دفعه‌اولاراق گئنه‌ده اؤلدو. جسددن سیییریلن روح ،اوبیری دونیایه‌کؤچدوگونده گؤزو آرخادا قالماميشدی. یعنی گؤزو آچیق اؤلمه میشدی.
یوللاری چوخ یاخشی اؤگره‌نمیش پلیس روحو ، جسددن سیییریلیب ـ سیییریلمز جنتین قاپی‌سینا چاتدی. رنگلی‌نئون ایشیقلاریله ،فانوس وبایراقلارلا بزنمیش جنتین قاپی‌سیندان آرخایینجا سینا ،گولومسه‌یه‌رک ایچری گیرن زمان گئنه او یئگه‌پر جنت قاپیچی‌سی، کئچن گلیشینده سانکی اؤنونده یئره‌جن اگیلن او دگیلمیش .
ـــ هئی ، هارایا؟ دئیه یولونو کسدی.
پلیسین روحو :ـــ کئچن سفرده گلمیشدیم . منیم‌گیریش ویزام‌وار...دئدی .
جنت قاپیچی‌سی:ـــ باس‌بایيرا! دئیه باغیردی .
هرشئیی دویان تانری البته‌کی بو دارتیشمانی‌دا دویموشدو.
تانری بویوردو:ـــ ای پلیس قولوم! بو دؤنه جهنم‌لیک سن !

سحده به دوش پلیسین روحو آغلایاراق اؤروسدن دماغ ائتمگه باشلادی.
تانری سوروشدو:
— رشوت آلدین می؟
پلیسین روحو تبتره‌ک سسله:
— آروادـ اوشاغیمین کئچینه‌حگی اوچون... دئدی.
— باج آلدین می؟
— آحی، آروادـ اوشاقلاریم...
— پولسوزلوق (سوء استفاده) ائتدین‌می؟
— اونلاری دوشونرکن...
— بئربس جهنم‌دیر!
پلیسین روحو آغلاییردی. اؤزـ اؤزونه‌دئدی گؤره‌سن سیردا‌ها یاشاماق ایسته‌سم تانری وئرر یا یوخ؟ اولو تانری سه‌یه قادر دگیل کی...پلیسین ایچیندن کئچن دویوب سویوردو:
— سنه سر یول دا یاشاماق آوانسی وئریلیر.
پلیس مأمورونون روحو قاییدیب یئنی‌دن سیریلدیگی جسدین ایچینه گیردی.
بلی! روزنامه‌لرین یازدیقلاری بورا‌حان ایدی. بیر پلیس مأمورو اؤلندن صورا دیریلدی دئیه‌نئچه‌گون یازدیلار بونو.
پلیس مأمورو اوچونجو دیریلیشیندن صونرا بؤیوکلری نین بویوردوق لاریی گؤزو یومولو یئرینه یئتیرمه‌دیگی‌کیمی،بیرینندن رشوه‌ده، باج‌دا آلمادی بولسوزلوق دا ائله‌مه‌دی. مأموریت‌لرینده هئچ‌بیر یارا مازلیغا ال آتمادی. هربئرده عاغلینی‌ایشه سالدی، همیشه وجدانی‌نین سسینی دیمله‌دی. باسا اوزوایله داوراندی. آمما سه‌فایداکی گئنه‌ده ایشیندن جیخارتدیلار. پلیسین عائله‌سی گئنه‌ده یوخسوللوغا اوغرادی.
اؤلوم‌ها میبا وار. پلیس مأمورودا گوبو چاتاندا اؤلدو. پلیسین سببریلن روحو اوبیری دونیایه‌گئتسه‌ده بهشته‌گیرمک اوچون هئچ تلسمه‌دی. جتله جهنم‌آراسیندا،جان سیخینتی‌سی‌ایله گئدیب‌گلیردی.
قارا گئجه‌ده،قارا قایانین‌اوستونده قارا قاریشقانی گؤرن تانری البته‌کی پلیس مأمورونون روحونودا گؤردو. نیه بهشته گیرمه‌دیگینی سوروشدو. پلیس مأمورونون جنت‌ده یئری حاضرایدی.همی‌ده یاخشی بیر یئر وئریلمیشدی اونا. دنیز قیراغی و اوتوبوس‌دوراغینا چوخ یاخین بیریئر.

اوستەلیک ، کوچەهای ـ کویوندن ده بیرخبر یوخایدی .
پلیس مأمورونون روحو آروادـ اوشاغینی هرزماندان آرتیق پیـــــس وضعیت ده قویوب گلدیگینی سؤیله دی. غفور ورحیم اولان تانری سویوردو :
ـــ ائله دیرسه ،سنه بیرداها یاشاییش آوانسی وئریم ،دؤن دونیایه ....
آروادـ اوشاغی نین دورومونو دوزه لت گل !
پلیس روحو :ـــ شوکروندن عاجزم تانریم . آمما بیرداها دونیایه قاییتماق ایسته میرم ! دئدی. تانری علتی سی سوروشدو .
پلیسین روحو جواب وئردی :
ـــ چونکی تانریم ، آخردا بئله آنلادیم کی ،بیر پلیس اوچون همی سؤیوکلرینی، همی تانریسی نی ،همی ده آروادـ اوشاغینی راضی ساخلاماق، اولان ایش دگیل. هرنئجه اولسا ، اوچوندن بیری اینجییه جک. سونا گؤره سو دؤنه بهشتلیک اولموشکن بیرداها دونیایه قاییدیب گناها باتماماق اوچون آجیلسین جنتین قاپیسی گیریم ایچری ...
پلیسین روحو طبیل ـ شیپور چالینار کن جنتین قاپی سیدان گـــردی .
پلیسین آروادی اری نین جسدی نین باشیندا گؤزتله یردی، سودفعه قاباقکیلارکیمی آغلامیردی. حتی:
ـــ بوش ـ بوشونا اوزولمه یین، هرنه حور اولسا ،گئنه دیربلر ... اؤلوب ـ اؤلوب دیریلمگه عادت ائله ییب دئییه باش ساغلیغی وئرسلری اویوندورماغا چالیشیردی.
بو دؤنه اری نین دیریلمه سینی بوشونا گؤزله یردی. پلیس مأمورون روحو جسدینه قاییتمادی دای . چونکی تانری یا دئدیگی کیمی سیر یازیق پلیس مأمورون همی بؤیوکلرینی ،همی تانریسی ،همی ده آروادـ اوشاغینی اوچونوده بیردن راضی ائده بیله جگی ممکن دگیلدی.

جعفر رمزی

تولکو و شیر

باناشیب تولکو شیره سؤیله‌دی :"من * ایسته‌رم‌بیر شئی اؤگره‌نم‌سه‌ندن
هنربن فهرمانلار ازبری دیر * شهرتین رستمین سرابری دیر
هانسی بیرنسله ،هانسی اجدادا * هانسی بیرنسله ، هانسی اولادا
بستنیس وار؟ منه‌گل ائیله‌بیان * قالماسین تا بوایش‌منه پنهان "
سؤیله‌دی شیرکی:" نسلیمیزشیردیر * دوغدوغوم ایلده ،چوخ دگیل، شیردیر"
دئدی تولکو:" بالایلا اولسا مرام * من کی‌ایلده اون ـ اون بشین دوغورام"
سؤیله‌دی:"دوزدو ،دوغدوغون چوخدور * برک آیاقدا ، هنرلری بوخدور .
من دوغان ایلده ،دوغرودور ،بیردیر * حیله‌گر تولکوبوخ، ایگیت شیردیر!"

ده‌وه ، و سیچان

بیر ده‌وه‌یه بیر سیچان * بولداش اولدو بیرزمان
سیچان ده‌وه‌نی قوناق ـ * جاغیردی ، دوشدو قاباق
شیرین صحبت ائتدیلر * بیرخیلی یول گئتدیلر
سیچان منزله‌چاتماق * دئدی : "بویور، آی قوناق "
ده‌وه بووانی گؤرجک * دئدی :" گل ، مندن ال چک
ـه گئنه‌لن دیر یووان ، * ـه‌ده من اوللام جیرتدان
خلق ایچره وار بیر مثل * "دوست دوستی‌ایله تن گرک .
ده‌وه‌ایله دوست اولانین * دروازاسی گئن گرک !"

سؤیمز

رباعی

هربئشده سؤال آچیرسینیز ساحل دن
قوش تک قوناراق اوچورسونوز ساحل دن
من حیرت ایچینده‌یم کی سیز دالغاکیمی
مجذوب اولاراق قاچیرسینیزساحل دن

ج.م : سا والانین ایران اسلام جمهوریسی را دیوسوندا ن سلو [1] و
خور [2] دسته‌سی نین سسیله اوخونموش بیر شعری

دؤگوشن عسگر فاردا شیما

قاردا شیم قوی اولسون یوز آلقیش سنه
وفالی چیخدین سن خلقه ، وطنه
یوردوندا ن چیخارتدین کور دوشمانلاری
بیلیرسن بو گون حق سله دیر یئنه

* * *

دوشمانی چون قوو موشوق بیز طوربا غیمیزدا ن بوگون
پیس گؤزدن کسدیک دره میزدن ،دا غیمیزدا ن بوگون
گلدی بینرخدمت قیلا جون صهیونیزمه اولمادی
گؤردو ایندی گوجلویوک بیز هر چا غیمیزدا ن بو گون

* * *

ازلدن حق ایله پیمان با غلادین
عزم ایله دوشمانین با غرین دا غلادین
یوردووین یولوندا کئچمیسن جاندان
او دور چوخ حرمتله چکیلیر آدین

* * *

عرصه‌نی بیر اویله تنگ ائت جانی چیخسین صدا مین
تئزجه سؤندور صهیونیزمه آلدانان سفلت شامین
سن شرف اوغروندا آزاده سلاح آلدون اله
چون مقدس انقلابیندان آلیبسان ایلهامین

* * *

---

۱) یا لنیز ۲) طوپلو= دسته جمع

م.ع.فرزانه
==========

"آنا دیلیمیزوملی وارلیغیمیزا وغروندا "
خاطره‌لر دفترینـــــــــــدن
* ۲ *

آتامدان خاطره‌لر

واما آتام،اودا گونده‌لیک دانیشیقلاریندا بیزی گلمیش‌کن ایـــش له‌تدیگی آتاسوزلری ،تورکه مثللر ،تمثیللر ،لطیفه‌لر وتک بیت‌لرایله منی دیلیمیزین وائل ادبیاتیمیزین بوییغجام ودرین معنالی نمونـــه لری ایله تانیش ائتمکده‌ایکینجی معلمیم اولموشدور .آتامین سؤزگلیشی و یئرلی ـ یئرینده استفاده‌ائتدیگی سوبپه ـ ساپا دوزولمه‌میش سؤز اینجی لری اوقده‌ر چوخ ورنگارنگ ایدی کی،اونلاری سیریشره بیغسایدیق سیر دولو کتاب اولوردو

آتام،عمر بویو روزگارلا ال به‌یاخا اولموش ،زحمت وچتینلیگ له یاشامیش ،لکن همیشه اؤز منلیگینی قوروموش بیرکیشی ایدی.او، چوخ کیچیک یاشلاریندان آتاسینی الدن وئریب ،یتیم قالیر وائله اووقتدن ده آتاسیی وباجیسینی ساخلاماق اوچون ایشله‌مگه مجبور اولور.

اونون عمرونون اوشاقلیق وجوانلیق چاغلاری فرش‌کارخالاریندا ایلمک سالماقدا گئچیر ،ساوادسیز اولدوغونا باخمایاراق،بیرآزهوشلو باشلی وآیبق ـ سایبق اولدوغوندان وگؤز آچیب ایش ایچینده بؤیودو ـ گوندن اطرافیدا گئچن حرکتلری دقتله ایزله‌ییر ومشروطه‌حرکاتی باشلا ـ بیینجا تخته‌بنددن یئره آتیلیر وانقلابچیلارا قوشولور .صمیمی وفداکار بیر انقلابچی اولدوغو اوچون یوزباشی اولور .تبریزده انقلاب قورتارار- قورتارماز اونو امیرحشمت نظمیه‌سنه "نایب "یازیرلار .نظمیه تـــزار نوشونون علنی دخالتی ایله داغیلاندان صونرا وحاجی صمدخان شجاع ـــ الدوله‌نین تبریزه مسلط اولدوغو زمان اوزون مدت‌گیزلی یاشاییر و صونرا یئنه نظمیه‌یه قابیدیر واورادا قالمالی اولور.او،عمرونـــون صونا تک اولباسدان خوشو گلمه‌دیگی حالدا ،اونو اگنیندن چیخارتماق شرایطی یارادا بیلمیر.

آتام گؤز آچاندان بیرتیکه جؤره‌کاسیری اولدوغو اوچون، درس اوخوماغا امکان تاپامیشدیر .اما ،او،صونرالار چوخ زحمتلـــــه ، اؤزو

دئمیشکن ـ اؤز کؤکونو سودان چیخارتماق اوچون،اوندان بوندان بیر آز یازی ـ پوزو اؤرگنمیشدی.بویازی پوزو بیرجهتدن اونوکتاب ودفتر له تانیش ائتدیگی حالدا ،اونون درسه ،کتابا ،علمه ومطالعه یه اولان عطشینی سؤندورمه میشدی .او ،عمرونون صونونا قده ر یاخشی یازابیلمه ـ مک وداها چوخ اؤرگنمک آجیسی وحسرتی ایله یاشامیشدیر .اونون کتابا و درسه علاقه سی اوجوندان ،بیزیم ائوده ،من گؤزومو آچاندان همیشه کتاب گؤرموشدوم .بوکتابلارین ایچینده قرآن ودعا کتابلاری باشدا اولماق لا ،دخیل ،قمری،غمناک ،صراف کیمی مرثیه ونوحه کتابلاری،تورکجه امیرارسلان ،هفت پیکر (یئددی گنبد یا یئددی گؤزه ل) ،چهل طوطی،شعلبنیه بیرپارا تورکی نمایشنامه لر وفارسجا سعدی،حافظ ،مولوی،فرائدالادب و خارجی رومانلاریندان یوسف گاریبالدی،بینوایان وآیریلاریاولموش ـ دور .بونلاردان علاوه آتامین بیرکتابچی یا کتابخاناچی ایله ده تانیش ـ لیغی وارایدی. اوایسته دیگی کتابلاری اوندان امانت گؤتوره روصونرا دا قایتارادی.استبداد وملی حق سیزلیک ایللرینده بوکتابچیدا چوخلو یاساق اولموش تورکی و فارسی کتابلار اولورموش .صونرالار بوکتابچی یا کتابخاناچی آدامی نه قده ر سوروشدومسا سوراغ وئره ن اولمادی.

آتام ظاهری گؤرونوشده آزجا توتوملو اولسادا ،اؤز قایغی‌کشلیغی صاف اوره‌ک لیلیگی وایناتجیلاریندا صمیمی وصادق اولدوغوا وچون جماعت ایچه ریسینده ،ایش یئرینده ،کوچه ده بازاردا ،قاپی ـ قونشو آراسیندا حرمته لایق آدام ایدی.هامو اونون خاطرینی ایسته ییر،اونا اینانیر وهئچ کیم اوره‌ک دردلرینی اونا آچماقدان چکینمزدی.او ،هامیدان‌چوخ ایکی صنفیله الفت تاپماغی خوشلایاردی.بوصنفلرین بیری حیاتین آغیر یوکونو چیگنینده داشایان ویاشایشلرینی آلین تریله قازانان ایش و زحمت‌آدامللری،او بیریسی،آتامین اؤز دئدیگی کیمی،جماعتی‌آیدینلیغا چیخارتماغا چالیشان علم آدامللری،معلملر و قلم صاحبلری ایدی.

آتام اؤزو بیر عمر یوخسوللوق چکدیگی اوچون یوخسوللارین ومحروم لارین ،چوخ ایشله ییب‌آز یئین لرین دیلینی یاخشی قانار ،راحات حالدا اونلارلا الفت تاپار ،قاینا ییب قاریشار ،دردلرینه شریک اولار ،یئری گلدیکجه ده اوره‌گه یاتان صحبتلری ایله اونلاری اومیدله ندیره ردی . او ،آزاد وقتلرینی ساعاتلارلا بوآدامللارین ایچه ریسینده گئچیردیگیندن خوشلاندیغی‌حالدا ،اؤزلرینی مقام ،پول،قدرت ،دولت سنگری دالیندا

گیزله دنلردن نفرتله نر وچکینه ردی.بیزیم تبریزده وکنددهکی قوم اقربا دن بیری ـ ایکیسی مرفه ،اوبیری لر یوخسول آدا ملارا یدیلار.ایل گله ر ـ گئده ر آتا م اومرفه لرا یله قونوشما زدی،اما یوخسوللار بیزه گلنـــــده اونلاری دوزکیمی یا لار،ایش ـ گوجلرینندن خبرتوتا ر،اونلارا اوره ک ـ دیره ک اولاردی .

آتا مین بوساده وصمیمی آدا ملارلا قا یناییب قا ریشما سی،بعضا بونلار ـ لا حتی "صیغا قردش "اولما ق مرحله سینه ده چا تا ردی.ششگلاندا مشـــه نقی علاف آتا مین صیغا قردشلرینندن بیری ایدی.رحیم گؤیول،خئیرخـواه ، شیرین کلام ،حاضرجواب ،ایپک کیمی یوموشا ق بیرکیشی،آتا م اوزون اوزون یوللاری گلیب اونون دوکا نیندا اوتورا ر،چوبوقلاشا ر وصحبت له شـــردی. من تبریزین دوبه لرینندن"عسگرا نلی"نی،"لاله "نی،صونرا لار"علی بدوا م"ی اورا یا گلیب گئده نده گؤرموشدوم.

آتا مین چوخ خوشلادیغی آدا ملاردا ن بیرصنفی ده علم آدا ملاری ایـــدی بوآدا ملار هرلـسا سدا اولور اولسون،آتا مین اؤلچوسونه دوزگلنده آتا م اونلارین صحبتیسده اولما قدا ن ،اونلارلا بحثه گئچمکدن خوشلانا ردی. من مدرسه ده درس اوخودوغوم ایللر،دئمک اولار کی او ،منه درس وئره ن معلـــم لرین ا ن یا خشیلاری وا ن با سوا دلاری ایله تا نیش اولوب الفت تا پمیشدی

آتا مین چوخ درین حرمت بسله دیگی علم آدا ملاریندا ن بیری آقا شیخ عبدالحسین آدیندا ببرعالم ایدی.یا شا دیغیمیز محله ده آیری روحا نیلر اولدوغو حالدا ،آتا م بوعالمه چوخ حرمت بسله ر،بیرپا را شرعی مسئله لر بیر طرفده قالسین ،هرجوره ادبی،لغوی،اجتما غی،فلان اشکا للاری اولسا سوروشا ر وآقا شیخ عبدالحسین ایله اوزون ـ اوزا دی بحثه گئچه ردی.

حیا تین جوربه جورا نیش ـ یوقوشونو گؤرمک واونون بورا غا نلارینا دوشمک ،خلق ایله یا خیندا ن قا یناییب ـ قا ریشما ق،کتا ب اوخوما غا اولان سؤنمز عطش،آتا ما چوخلو تجربه وسؤز ذخیره سی قا زاندیرمیشدی .اونون کونده لیک دا نیشیقلاریندا سؤز گلیشی گتیردیگی ییغجا م ودرین معنا لـــی مثللر وآتا سؤزلری،یئرلی یئرینده ملانصرالدین،بهلول وآیریلاریـــدا ن نقل ائتدیگی شیرین وکنایه لی لطیفه وتمثیللر،فارس وتورک شاعرلری و اونلارین ایچه رسینده ها میدا ن چوخ وهرزما ن میرزه علی اکبرصا بردن حسب حال اوخودوغو تک بیت لرا ئشیده نین اوره گینه یا تا روحا نینا یا ییلاردی.

من آتا مین دا نیشیقلارینی خوشلاردیم وسیرچوخ وقتلر اونون کیمـــی

دانیشماق،سؤزلری یاغ کیمی اریدیب ائشیده‌نین احساسینا وروحونا یایماق آرزیسی ایله یاشاردیم.بونا گؤره‌ده کتابلارا باش ووراراق،اونو بونو،الیمه گئچه‌نی اوخوردوم،آما دانیشدیقلاریم‌بیرشئیه‌اوخشامازدی. بوبا ره‌ده‌ده آتاما شکایتله ننده دئیه‌ردی:هرکتابدا اولان سؤز اوره‌گه یاتماز فقط اوره‌کدن چیخان سؤز اوره‌گه یاتار،تکجه سینا قدان چیخان سؤز جانا یاییلار...

آتامدان تکجه یاددا قالان سؤز اینجیلرینی بیریئره‌توپلاسایدین بیردولو کتاب اولوردو.سؤزو اوزاتماق ومطلبدن چیخماق اوچون اجازه‌وئرسه‌نیز بوندان واز‌گئچک وتحصیل دؤوره‌سیندن یاددا قالان بیر نئچه خاطره‌نی خاطرلایاق.طبیعی بوخاطره‌لرده‌ده‌آتامین مسئله‌میزایله رابطه‌ده ایزلری گؤرونه‌جک.فقط،من ایندیجه مدرسه‌دن یاددا قالان خاطره‌لری یاد سالاندا،منیم ماهنیلارایله‌رابطه‌ده‌اولان بیرخاطره‌گلیب گؤزومون قاباغیندا دایاندی.منجه بوخاطره‌نی مدرسه خاطره‌لریندن قاباغا سالماق یئرلی اولور.

***

من اؤزومو آندیغیم گوندن ماهنیلارا وورغوندوم.هله آنامین بیر چوخ وقت‌حزین وتوتارلی سسله اوخودوغو بایاتیلار،آغیلار وآیری ائل نغمه‌لری وآتامین غملی ـ کدرلی ساعاتلاردا زمزمه‌ائتدیگی یانیقلی هاوالار بیرطرفده دورسون،کوچه‌ده باجادا،فرش‌کارخانالاریندا،آرابیر طویدا ـ بیغوادا ائشیتدیگیم‌نغمه‌لر منی جوشدورار وروحوما مضرابلار ووراردی.ائویمیزین اوطرف‌بوطرفی باغ ـ باغات وآچیقلیق اولدوغودان بیرچوخ یای گئجه‌لرینده دامدا اوزانیب‌تبریزین صاف‌سماءسیندا اولدوزلاری سیر ائتدیگیم زمان،بیردن بیرزنگیله سسی اوجالار،منی قانادلارینا آلار واوزاقلارا آپاراردی.الیم قلم‌توتاندان صورا ائشیتدیگیم ماهنیلاری کاغاذا گؤچورمک منده عادت اولموشدوماهنیلاری هاواسیله یاخشی اوخویا بیلمزدیم،سسیم چاتیشمازدی.بونونلا بئله اونلاری کاغاذا گؤچوره‌ردیم ....

آزجا بویا ـ باشا چاتدیغیم گوندن ائوده منیم عهده‌مه‌دوشن ایش لردن بیری آنامگیلین ال جهره‌سینده اگیریب‌حاضیرلادیقلاری ایپ‌لری بازارا آپاریب‌یون ایله دگیشمک واگریلمیش ایپین زحمت یاناسینی آلیب‌گتبرمک ایدی.بوایش،یای با قیش،ایکی گوندن بیر،یاهفته ده ایکی دفعه‌اولاردی.یون آپاریب‌گتیرمک ایشی ایله یاناشی،بعضا یونون

توزوندان وآهکیندن چات ـ چات اولموش اللرینه ،"شفائیه"دا واخانا ـ سیندان وازلین یا گیلیسیرین آلماق ،هابئله بیرچوخ وقتلر خیابان قاپیسیندا مش اسماعیل توتونچودن آتاما پاپیریز توتونوآلماق منه تاپشیریلیردی .

یونچونون دوکانینا بیزیم ائودن چوخ یول ایدی.او،بازاردادالی راستا دا اولوردو.اورادان چونوب خیابان قاپیسینا گلمه یولو ایکی قات پالتارلا چوخ دا خوشا گلیم دگیلدی.بونونلا بئله ،هروقت توتون و مش اسماعیل آدی ائشیده نده قانادلانیب اوچاردیم...

خیابان قاپیسیندا ،اورتولو بازاری چیخاندان صونرا ،گؤی مسجدین قانشاریندا ،دمیرچی،بویاقچی،ایپچی،علاف دوکانلاری سیراسیندا بیرقهوه خانادا وارایدی .بوراسی دوشرگه اولدوغو اوچون قهوه خانانین مشتری لری زحمت آدا ملاری،خیردا آل ـ وئرچیلر واوتایدان گلمه مهاجرلرایدی. بوقهوه خانا یولومون اوستونده اولان قهوه خانالارین هئچ بیرینه بنزه مزدی. اوبیری قهوه خانالاردا آخشاملار نقال یادرویش اوخودوغو حالدا ،بورادا گونون بیرچوخ ساعاتلاری خصوصیله منیم اورادان سووو شدوغوم آخشام چاغلاری وقهوه خانانین شولوغ اولدوغو ساعاتلار،الایله قورولان شیپورلو قرا موفوندان نغمه سسلری اوجالاردی،کوچه نین چوخ های کویلو اولدوغوندان نغمه لرین بعضا ائشیدیلمزاولدوغونا باخمایاراق قهوه خانانین قاباغینا جاتار ـ چاتماز آیاق ساخلار وباشدان آیاغا قولاق اولاردیم .

بیرگون گئنه یون طلیسی دالیمدا ،مش اسماعیلدان توتون آلیب قهوه خانا قاباغینا چاتماغا تله سیردیم .مش اسماعیل گؤزو منه ساتاش جاق دئدی: خان نایب (او آتاما خان نایب دئیه ردی) لاپ ایندیجه ، سنین قاباغینجا توتون آلیب گئتدی.یولا دوشدوم.اویان ـ بویانا گؤز گزدیردیم ،آتامدان اثر یوخ ایدی.قهوه خانانین قاباغینا چاتدیم. گئنه اوخوماق سسی کوچه نی بورواموشدو.بیرآز آیاق اوسته دایاندیم، صونرا طلیسی یئره قویوب ،اوستونده اوتوردوم ،نغمه لر اوجالیر ومنی ده اؤزیله اوجالارا ،اوزاقلارا ،نه ببلیم هارالارا آپاریردی...

بیردن چیگنیمده بیرالین آغیرلیغینی حس ائتدیم ،دؤنوب باخاندا آتامی گؤردوم.اومنیم بوردا اوتورماغیمدان بیرآز تعجب له نمیشکیمی سوروشدو :اوغلوم بوردا نییه اوتورموسان،اولمایا یورولموسان؟ من

یئریمدن دیک قالخدیم ،صونرا بیرآز اوتانا ـ اوتانا دئدیم :یوخ ،یورو ـ لما میشام ،اوخوماقلارا قولاق آسیردیم .

آتام هئچ نه دئمه دی ،اوبیرینه حق وئره نده هئچ نه دئمزدی ،یالنیز درین باخیشلاری داها دا درینلشه دی....

بیرنئچه گون بوندان صونرا ،بیرگون آتام بیرشیپورلو گرامافون ایله اوه گلدی .کیشی بوگرامافونو بیلمیره م هاردان چیخدینه آلیب گتیرمیشدی .گرامافون ایله بیرلیکده چوخلو صفحه ده وارایدی .گرامافونون سسی اوجالجاق قاپی قونشودان آرواد ـ اوشاق توکولوب گلدیلر . گرامافون ایکی گون بیزده قالدی .من بوایکی گونده ،اوشاقلارینیاردیمی ایله چوخلو ماهنی دفتره کؤچوره بیلدیم.....

مدرسه دن خاطره لر

۱۳۰۹ ـ نجی ایل ،منیم ومنیملهبیریاشدا اولان بیرنئچه قاپی قونشو اوشاقلارینین مدرسه وقتی گلیب چاتمیشدی .بیزی ،منی ومنله یاشید بو اوشاقلاری مدرسه یه یازدیرماق آتام اوچون بیرحیاتی مسئله حالی آلمیشدی. یاشایشین آغیرا ولدوغوندان بیرچوخ یوخسول عائله لر ،اوشاقلارینی مدرسه یه گؤنده رمکدن چوخ ایشه ،فرش کارخاناسینا یا اوراداـ بورا دا شاگردلیکه گؤنده ریر .واونلارین گتیردیک لری بئش ـ اوچ شاهینی غنیمت بیلیردیلر .اما آتام بوجورفکیرله شمیردی .او ،دئییردی بیزلر یاوان چؤره گه ده محتاج قالساق ،اوشاقلاریمیزی اوخوتمالی ییق .

بوکیمی عائله لری اوشاقلارینی مدرسه یه گؤنده رمگه راضی سالماق اوزو بیرمسئله ایدی .اما مسئله تکجه بونونلا قورتارمیردی .بو دده ـ ننه لری راضی سالاندان صونرا ،تازا آدیازدیرماغا مدرسه یوخ ایدی .ایگیرمی بئش میندن چوخ عائله نین یئرلشدیگی شهرین شمال شرق محوطه سینده فقط بیردانا دولتی (پولسوز) ابتدائی مدرسه وارایدی .بومدرسه ده سککیز دوققوز اوتاقدان عبارت کهنه بیرکرایه اوده یئرلشدیگی اوچون اورا ـ یا کلاس آرتیرماق امکانی یوخ ایدی .البته شهرین مرکزینه یاخینلاشد ـ یقجا ملی (پوللو) مدرسه لر وارایدی .لکن یوخسول اوشاقلارا هئچ جهتدن اورادا اوخوماق امکانی یوخ ایدی.

آتام بیزنئچه نفری اوزویله آدیازدیرماغا آپاردی .لکن بیرینجی کلاس دولموشدو .چوخ بگو ـ مگودان صونرا مدیردئدی :بیزاول کلاسینا دوقسان

نفرآدیا زمیشیق ،کلاس تشکیل تاپاندان صونرا هربیرا وشاق گلمه‌سه‌سیز-
ینکیلردن اونلارین یئرینه گئتوره بیله‌ریک ،آتام‌بونا راضیلیق وئرمه
ییب ناراحت‌حالدا قاییتدی.قاپیدان چیخاندا مدرسه‌نین آتاملا تانیش
معلملرینندن آقامیرهدایته راست‌گلدیک .اوخوش- بئش‌دن صونرا دئدی
نه‌یاخشی کی،قویمادین یازسینلار .بوایل بیزیم اول کلاسی چوخ شولوق -
پولوق اولاجاق ،هله هئچ بوگونه کیمی معلمی ده‌معلوم دگیل.منلیک
اولسا ،ملی مدرسه‌یه‌یازدیرانماسیز ،"دارالتربیه"یه یازدیرین. اورا-
بوردان چوخ یاخشی دی.بیردن دؤرده قده‌ر اوخویان اوشاقلارایندی بئش
ده ،آلتیدا بیزیم‌اول شاگردلردیرلر .آنجاق اورایازدیرماغا گره‌ک
بلدیه‌دن کاغاذ گتیره‌سیز .آتام راضی قالان کیمی اولدو .بیرنئچه‌گون
اوندان صونرا من"دارالتربیه"مدرسه‌سی‌نین تهیه‌کلاسیندا اوتورموشدوم .
بیزیم قاپی - قونشو اوشاقلارین آتا- آنالاری اونلارین "دارالتربیه"
مدرسه‌سینده اوخوماقلارینی خوشلاما میشدیلار...مدرسه اول ساعتدن خوشو-
ما گلدی.اوردا اوخویان اوشاقلارین بیرقسمتی گئجه- گوندوز دارالتر-
بیه ده قالان آتا- آنا سیز اوشاقلار ،بقیه‌سی منیم کیمی ائشیکده مدرسه
نین اولمادیغیندان اورا پناه گتیرنلرایدیلر .مدرسه‌نین محیطی
اولدوقجا ساکت‌واوشاقلار بیری - بیریله چوخ مهربان ایدیلر .هامیدان
خوشا گله‌نی هامی اوزدا راحات‌تورکی دانیشیردی ائله‌بیل حکومتین
آذربایجانی"فارسلاشدیرماق برنامه‌سی هله‌لیک اورایول تاپمامیشدی.
مدرسه‌نین دوغروداندا اؤزونه گؤره یاخشی معلملری وارایدی.دیانتلی
جان یاندیران ،اوشاقلارین قایغیسینا قالان معلملر تهیه کلاسی نین
معلمی رحمتلیک میرزاغفار خان بینش‌پورایدی.اومرحوم میرزه‌علی‌آقا
بصیرتین اوغلوایدی.میرزه علی آقا تبریزده تازا اصولدا مدرسه‌قویان
لارین بیری ایدی.میرزاغفارسسلری،حرفلری،سؤزلری اؤرگتمکده‌آذربایجا
- نین بؤیوک فرهنگ خادمی میرزا حسن رشدیه‌نین روشیندن استفاده
ائدیردی.مدرسه‌نین مدیری آقا میرهاشم وثوقی،ناظمی محمدعلی رشدی
ایدی.آقا میرهاشم مدیرلیکدن اول مکتبدارایمیش ،مکتبلرییغیشاندان
صونرا بورایا مدیرتعیین ائدیلمیشدی.رشدی تبریزین تئاترخادملرینن
ایدی .تبریزده تورکجه تئاترین قدغن اولدوغوندان ایشسیزقالماسین
دئیه بورایا پناه گتیرمیشدی.من صونراکی خاطراتیمدا بواوچ آدامی
بیرداها توخوندوغوم اوچون بورادا اونلاردان آد آپارماغی یئرلی
بیلدیم .

(۱)

باغلامیشام

شکسته‌کۆنلومو درد نهانه‌باغلامیشام من
اۆنونلا ایلقاریمی جاودانه‌باغلامیشام من
قۆجا آغاج کیمی خرگزله‌سمده ،غیرتیم اوزره
گئنه قورو کۆتوگومدن جوانه‌باغلامیشام من
اۆ ذروه‌دن بوراخیلمیش داشامکی،داغ- داشاقارشی
سینیب داغیلمامیشام ،هیکمانه‌باغلامیشام من
گۆروب اۆ تۆزلو- دومانلی یول اوسته‌آخسایییر عقلیم
حیاتیمی اۆ یۆلا عاشقانه باغلامیشام من
سنه‌امید اولالی داغکیمی یقین دن ال اوزموش-
اۆزومو توک کیمی نازک گمانه‌باغلامیشام‌من
قارانقولوق گئجه‌لرده ،تیکانلی کعبه یۆلوم دا
امید باخیشلاریمی کهکشانه باغلامیشام‌من
سنین اۆخون منه‌چاتماز، اۆزونو یۆرما ، آی اۆوچی
کی، ذروه‌ده اۆزومه‌آشیانه‌باغلامیشام‌من
دئینده اینجی‌دی شعریم، دئییین کی بۆینونا سالسین
کی بو بۆیونباغی‌نی‌دانه- دانه‌باغلامیشام‌من
منی اونودمیه یاریم، کۆنول پریسی ساچیندان -
اۆ اینجه‌بارماغا بیرتئل نشانه‌باغلامیشام‌من
بۆراندی،شاختادی، قیشدی، کۆچور کۆنول قوشی، سۆنمز!
اوره‌ک سۆزون یۆلونا آب ودانه‌باغلامیشام‌من

(۲)

رباعی

زآتش ، چو سمندریم‌و پروا نکنیم
جز سوی دیار دوست پر وا نکنیم
هرکس‌بنماز راهی سجده‌گهی است
ما هرشبه اقتدابه پروانه‌کنیم

حمیدسیدنقوی (حامد)تبریزی

پارلاق سحر گونو

گؤیچک باهاری وقت‌خزانیمدا تاپمیشام
پارلاق سحر گونون صوْن اذانیمدا تاپمیشام
گلشن باهار عمرده منلن قوْنوشمادی
شن گلستانی فصل خزانیمدا تاپمیشام
بو قاره‌بخت گوْر نه منی بینوا ائدیب
شعبان چاخیرچی‌سین رمضانیمدا تاپمیشام
بیر عمر گزمیشم‌چمنی، گلشنی، باغی
عشقین گولون بوخسته زمانیمدا تاپمیشام
عقلیم دئییر: بوراخ بو جوان یاری، بیلمه‌ییر
ایتمیش‌جوانلیغی بو جوانیمدا تاپمیشام
چوْخدور زیان، دئیه‌ردی ،بو سوداده مدعی
ظن ائتمه‌ییر قازانجی زیانیمداتاپمیشام
مندن سوْروشمایین کی بو آه‌و فغان نه‌دیر
تسکین دواسین آه وفغانیمدا تاپمیشام
آغلار گؤزوم‌یاشی سئل اوْلوب عالمی توتوب
طوفان نوحی اشگ روانیمدا تاپمیشام
شعرین گولون، شعور چیچگین، عشق لاله‌سین
چوْخ داغلاری گزیب‌ساوالانیمدا تاپمیشام
(حامد)، سحر ایاقینا جان قربان ائتمیشم
یوْخدور غمیم ،کی جانینی جانیمدا تاپمیشام

حمیده رئیس زاده (سحر)

سؤلماز باهار

آچیلدی غنچه‌ی بختیم، باهاریمی تاپدیم
کؤنول سئوه‌ن گولومی، گولعذاریمی تاپدیم
باهار عمرده اسدی خزان یئلی، سؤلدوم
خزان عمرده سؤلماز باهاریمی تاپدیم
تلاش ائدیب ،قفسی سیندیریب ، قاناد آچدیم
قاناد لانیب اوْ گؤزه‌ل لاله‌زاریمی تاپدیم
کؤنول چراغی قساوت یئلی ایله سؤنموشدی
ایشیقلانیب چراغیم، چون شراریمی تاپدیم
سنی گؤروب سئوینیب قاندا چیرپینان اوره‌گیم
حزین حزین دیله گلدی کی: یاریمی تاپدیم
شرابی منع ائدرلر شعوری یاندیرسا
شراب شعر ایچن هوشیاریمی تاپدیم
غریبه‌لر من اوچون غمگسار اوْلمادیلار
امیده دالدالانیب غمگساریمی تاپدیم
کؤنول قرارینی یوْزموشدی انتظار غمی
غمیم توکندی، کؤنول انتظاریمی تاپدیم
دوْلانما صحنه‌ی حسرتده بیقرار (سحر)
آچیلدی غنچه‌ی بختیم، قراریمی تاپدیم

یاخشی دوست

گر نصیب اولسا جهاندا ،کیمیادیر یاخشی دوست
پاک وبیغش گوزگودور ،سیرت نمادیر یاخشی دوست
یاخشی دوستا هئچ نه چاتماز نعمت ایامـــــدن،
گنجلردن،ثروت بی انتـــــــها دیر یاخشی دوست
یاخشی دوست انسانه یارویاورو غمخواردیـــــر
غم گونونده بیریا مشکل گشـــادیر یاخشی دوست
ناتوانلیق وقتده ،حتی اوغولدان یاخشـــــی دیر
گردش ایامده الده عصـــــادیر یاخشی دوست
یاخشی دوست انسانی قویماز ،دوریونوندان سویروشه
خئیر و شرده پربها ،ســـد بـلادیر یاخشی دوست
هرنه کی،نابابدوستلار ،دوشمن اولســـا جانیوه
درد بی درمانیوو ،درمـان دوادیریاخشی دوست
دوست تاپماقلیق ،چتیندیر ،بو"ریا"لی دهـــــرده
بی تکلف ،بی تظاهـــر ،بیـریادیر یاخشی دوست
دوست ،دوستون غیبتین قیلماز ،سؤزین واضح دئیه ر
یکدل و یکرنگ اولور بی ادعادیریاخشی دوست
تهمت ایلن یاره وورماز اصدقالر قلبیـــــــنه
مظهر صدق وصفای اصفیـــــادیـر یاخشی دوست
دوستلوقوندا ،استوار انسان اولار ،انسان اولان
مجمـع مجموعه یی مهـر و وفادیـر یاخشی دوست
گر جهانین دوستلوقی میدان مغناطیـــس اولا
مرکزیت تاپماداً ، آهـــن ربادیر یاخشی دوست
سن دئمه کیمدیر رفیقین،من دئییم سن کیمسه سن*
جاذب سنخیّـته حکم رســـــادیر یاخشی دوست
یاخشی دوستون دوز سؤزونده ن اینجیمه ،بیل قدرینی
رنگی یوخ،نیرنگی یوخ،اهل صفادیر یاخشی دوست
پیر دانادان سوروشدوم .دوست وقاردا ش فرقیـــنی**
سؤیله دی:قاردا ش دا دوست اولسا ،بجادیریاخشی دوست
من رضادن ایسته دیم بیر یاخشی دوستون وصـــفینی
یازدی ،یکرنگ اولمادان قلبا رضادیر یاخشی دوست

❋ در نخستین
کنفرانس بین‌المللی
مطالعات زبان ترکی ❋

درباره مسائل نخستین کنفرانس بین‌المللی مطالعات ترکی در دانشگاه آنکارا مسائل مختلف این زبان را که بصورت کنفرانس و گزارش پژوهشهای علمی از طرف ترکی شناسان عرضه می‌شد موردبررسی قرار داد. ترکی شناسی از علوم نسبتاً جدید بشمار می‌آید وجالب است ترک زبانان با وجود تبحر ودقت درزبانهای گوناگون وتالیف آثار جاویدان به السنهٔ مختلف اکثرا به زبان خود توجهی نداشتند. علمای معروف ترک به عربی نوشتند و شعرایشان بفارسی دیوانها پرداختند حتی حکمرانان ترک درنسلهای نخستین نیزدرنواختن شعرای فارسی‌زبان چنان گشاده‌دستی بکاربردند که بعدها بعنوان مثال مورد استناد قرار گرفتند. خاقانی خودرا باعنصری، شاعر دربار محمود پادشاه ترک غزنوی مقایسه می کندوازجمله می گوید:

به‌تعریف گفتی که خاقانیا ❋ چه‌خوش داشت نظم روان عنصری
بلی، شاعری بود صاحب قبول ❋ ز ممدوح صاحبقران عنصری
به معشوق نیکو و ممدوح نیک ❋ غزل گو شد و مدح خوان عنصری
...به‌دورکرم، بخششی نیک دید ❋ ز محمود کشورستان عنصری
...چنانک این عروس از درم خرم است ❋ به زر بود خرم روان عنصری

ابن یمین فرومدی بدین نکته اشاره‌ای صریحتر دارد:

مربی چومحمود اگر باشدم ❋ چه‌سنجد به میزان من "عنصری"
چو سنجر هنرپروری کو مرا؟ ❋ که تا بشکنم رونق "انوری"
بزرگی این هردوشاعر زچیست؟ ❋ زاکرام محمودی و سنجری

امیرانی چون اسماعیل خطائی و محمد قارامان و وزرائی مانند امیرعلیشیر نوائی درحکم مستثنیات بودند وهمواره ترکان پارسی گو، بخشندگان جان به‌زبان دری شدند وتاسپیده‌دم قرن حاضر کارهابر این مدار می گشت.

بنابراین تاخیر درتحقیق ومطالعهٔ ترکی نباید موجب شکفتی‌گردد. اینک به‌تلافی مافات دانشمندان دراین رشته به‌کارجدی مشغولند و با نشریات علمی، انجمنها، هم‌آیشها وکنگره‌ها همدیگررا ازحاصل پژوهشها و

کشفیات و نظرات خود آگاه می سازند. گردهم آئی "بلومینگتون" نیز از این جمله بود.

برای ما مهمترین ویژگی این کنفرانس حضور رسمی ما در آن بود. به یمن انقلاب رهائی بخش اسلامی، به تعبیر شاعر معروفمان "محمدهادی"، سپاس خدا یرا که نام ما نیز در این کارنامه درمیان دستینه های دیگران بیادگار ماند. قرعهٔ افتخار این حضور تاریخی نصیب دارندهٔ این مجله، دکتر جواد هیئت شد. او در طی مقالهٔ خویش که در روز پنجشنبه ۲۹ اردیبهشت درجمع دانشمندان ترکی شناس که از اقصای کشورهای جهان آمده بودند، جای و اهمیت ترکی آذری را درمیهن ما بیان داشت و شمارهٔ ترکی زبانان ایران را دست کم ۱۴ یا ۱۵ میلیون تخمین زد. سپس چنین افزود:

"ترک زبانان ایران هم مانند سایر اقوام ایرانی خودرا عضو جدائی ناپذیر خانوادهٔ بزرگی به نام ایران می دانند زیرا همه آنها پیرو دین مبین اسلامند وقرنهاست که وحدت این خانواده برپایه اعتقادات اسلامی و تشیع اثنی عشری قرار دارد. بعلاوه اسلاف آنها درتشکیل ایران اسلامی بعنوان لشکریان اسلام وایران کوشیده اند وحتی زیرعنوان سلسله های مختلف هزار سال حکومت کرده اند ودرتمام این مدت یعنی از زمان سلطان محمود غزنوی تا انقراض قاجاریه برای حفظ وحراست مرزهای کشور ودرراه پاسداری از آن حتی با همسایه های همزبان خود یعنی با ترکان عثمانی در غرب و ترکان اوزبک درشمال شرق جنگیده وبا ریختن خون خود اعتقادات واستقلال ایران را حفظ نموده اند."

ناطق پس از این مقدمه واشاره به خدمات ترک زبانان ایران در گسترش فارسی واشاره به سخن پردازانی چون قطران تبریزی ونظامی گنجه ای وخاقانی شیروانی ومولوی بلخی، اوحدی مراغه ای وصائب تبریزی ... سخن را به شعروادبیات زبان آذری کشانده واین موضوع را درابواب چهارگانهٔ زیر به تفصیل مورد بحث قرار داد:

۱ـ ازقرن ۱۳ تا ربع اول قرن ۱۹ (سال ۱۸۲۸ سال جدائی، بخش شمالی آذربایجان وپیمان ترکمن چایی) دراین دوره، زمان سلطنت شاه اسماعیل خطائی ـ صاحب قلم و شمشیر ـ وفرزندش شاه طهماسب دوران ـ شکوفائی زبان وادبیات آذری محسوب می شود.

۲ـ ازسال جدائی (۱۸۲۸) تاسال المتقرار رژیم شوروی درشمال و رژیم پهلوی درایران (۱۹۲۵).

۳ـ دوران ۵۳ سالهٔ سلطنت پهلوی با دوران رکود وتعطیل زبان و ادبیات آذری درایران .در دوران پهلوی به‌استثنای پنج سال جنگ دوم جهانی که همزبان با دوران ضعف حکومت استبدادی وناچار آزادیهای نسبی است فعالیت قابل ملاحظه‌ای دراین زمینه مشاهده نمی شود.

۴ـ دورهٔ بعداز انقلاب اسلامی ایران ازسال ۱۹۷۸ تاکنون که دورهٔ تجدید حیات ترکی آذری درایران محسوب است.

کوتاه‌شدهٔ این داستان دراز را ناطق درطی گزارش خودچنین آورد:

زبان ادبی ترکی آذربایجان دارای دوشاخه کتبی وشفاهی است که اولی ادبیات کلاسیک و دومی ادبیات شفاهی ترکی آذربایجانی را تشکیل می دهد.

تاریخ تکامل زبان ترکی آذربایجان نشان می دهدکه درتشکیل آن ترکی اوغوز نقش عنصر اصلی را داشته ،درکنار آن لهجه‌های قبچاق،اویغور وزبان مغولی وتاحدی باقیمانده لهجه‌های محلی مانندتاتی،هرزنی وغیره بعنوان عناصرفرعی دخالت داشته واین زبان ازآمیزش ویاتاثیرهمه این عناصر درمیان لهجه‌های مختلف ترکی متمایز شده وبسیرتکاملی خود ادامه داده وبعداز گذشت قرنها ونفوذ کلمات عربی وفارسی درآن به صورت کنونی درآمده است .درتشکیل زبان ترکی آذری،ترکی اوغوز نقش اساسی راداشته ونسبت نفوذ ترکی قبچاق هرقدر به‌جنوب برویم کمتر احساس می شود.زبان ولهجه‌های فوق الذکر زبان اقوام وقبایلی بوده که‌درطول تاریخ باین منطقه آمده ودراینجا سکونت کرده‌اندودرتاریخ هم‌مهاجرت آنها ویالااقل مهمترین آنها ثبت شده است.

تاریخ ترکی ادبی آذری ازقرن ۱۳ میلادی ویاهفتم‌هجری شروع‌میشود ودرصورتیکه زبان ترکی قرنها قبل درآذربایجان رایج بوده‌است اغلب مؤلفین غرب وترکیه معتقدند که‌زبان ترکی بعدازآمدن سلاجقه‌یعنی از قرن یازدهم زبان اکثریت مردم راتشکیل داده وبعداز استیلای مغول و مهاجرتهای تازه ودرقرن هفتم هجری بشکل زبان عامه مردم‌درآمده‌است درصورتیکه زبانشناسان شوروی معتقدندکه زبان ترکی دربین قرنهای ۱۱ ـ ۷ میلادی بشکل زبان واحد عمومی درآمده‌وآثار گرانبهائی مانند کتاب داستانهای دده قورقود نیز ازاواخرآن دوره به‌یادگارمانده است.

آثارادبی که‌درقرنهای هفتم‌وهشتم هجری درآذربایجان و آناطولی

نوشته‌شده ازنظر ویژگیهای زبانی تفاوت محسوسی باهم‌ندارند چه دراین دوره هنوز لهجه‌های آذری وآناطولی بطور مشخص ازهم‌جدا نشده‌بودند.

جالب توجه است که نخستین شعرای آذری وآناطولی یعنی حسن اوغلوو خواجه دهّانی هردو ازترکان خراسان بودند.زبان شعرحسن اوغلو زبانی پخته وانسجام‌یافته وشیواست ونشانگرآنست که قبلا هم اشعاری به‌آن زبان سروده‌شده‌است .ادبیات‌کتبی آذری با اشعار حسن اوغلو،نصیر باکوئی و کتاب صحاح‌العجم هندوشاه نخجوانی (وفات ۱۳۳۰ میلادی ،مطابق ۷۰۹ شمسی)شروع وبه‌سیر تکاملی خود ادامه داده‌است .

صحاح‌العجم کتاب لغت فارسی ـ ترکی است ودرعین حال دستور زبان فارسی رابه‌زبان ترکی آذری شرح می‌دهد.نسخهٔ خطی این کتاب اخیـــرا بوسیلهٔ پروفسور زرینه‌زاده درکتابخانه براتیسلاو چکوسلاواکی پیـدا شد وتوسط پروفسور بیگدلی عکس برداری،تحقیق وبه‌خط نستعلیق نوشته شده ودرتهران ازطرف ستاد فرهنگی ومرکزنشردانشگاهی چاپ‌شده‌اســت، ازنخستین نمونه‌های نثرآذری است که درقرن ۱۳ برای تعلیم زبان فارسی به‌ترک زبانان آذربایجان ازطرف هندوشاه نخجوانی نوشته‌شده است. درقرن ۱۴ تکامل محسوسی درزبان ادبی دیده‌می شودشعرای بزرگی مانند نسیمی،قاضی برهان الدین وضریر ارض‌رومی درانواع مختلف‌نظم طبـــع آزمائی نموده ودیوان وآثار ارزشمندی بوجود آورده‌اند.نسیمی رامی توان بنیانگزار زبان شعر آذری دانست اوبه‌دوزبان دیوان شعـردارد و ازبزرگان طریقت‌حروفیه ووحدت‌وجود میباشدوباشعار غنائی وصوفیانه خود طریقت‌حروفیه‌را تبلیغ کرده ودراین راه جان خودراهم‌ازدســـت داده‌است .

دیوان اشعارقاضی برهان الدین درترکیه وآذربایجان شوروی چاپ شده‌است .ضریر شاعر ونویسنده‌است سیرت‌نبی وتاریخ فتوح‌الشام رابـه نثر ترکی ترجمه‌نموده وقصهٔ یوسف وزلیخارا بشعر سروده‌است .آثارضریر هنوز بصورت‌نسخهٔ خطی درکتابخانه دانشگاه استانبول می باشـــد و هنوز چاپ‌نشده‌است .

بعضی از مؤلفین قصهٔ یوسف‌علی راهم که‌درقرن هفتم یا ۱۲۳۰میلادی نوشته‌شده نظربه‌خصوصیات‌زبانی آن جزو ترکی آذری می دانند.

درقرن پانزدهم قره‌قویونلو وبعدا آق‌قویونلوها در آذربایجان حکومت‌کردند آنها هم مانند اسلاف‌خود اززبان وادبیات‌فارسی حمایت می کردند ولی بزبان مادری هم علاقمند بودند.

جهانشاه قره‌قویونلو که تخلص (حقیقی)را انتخاب کرده به‌فارسی و ترکی شعرگفته وباجامی معاصر وبه‌او علاقهٔ خاصی داشته ودیوان خودرا برای اوفرستاده‌است .شیخ قاسم انوارحبیبی ازبزرگترین شعرای این دوره بشمار می روند .کتاب (اختیارات قواعد کلیه)ویادایره جهان نما که‌دربارهٔ ستاره‌شناسی وتعیین اوقات ازروی حرکات سیارات است در سال ۱۴۵۹ توسط ابیری خوجا ابن عادلی نوشته‌شده‌نمونهٔ نثرقرن پانزدهم میباشد .نسخهٔ خطی اختیارات قواعد کلیه و(کتاب کوامل التعبیر) بوازیجی که درنیمهٔ اول قرن ۱۶ ازطرف خضرابن عبدالهادی بوازیحی نوشته‌شده ازطرف پروفسور رستم علیوف در بنیاد دستحط های قدیم‌باکو بررسی شده ولی هنوز بچاپ نرسیده‌است .

در قرن ۱۶ تاسیس دولت صفویه بدست شاه‌اسماعیل وبرقراری حکومت واحد ونظم ورفاه نسبی زمینه‌را برای رشد فرهنگ وادبیات آماده‌نمود درزمان اوزبان ترکی آذری‌هم‌بموازات فارسی رواج یافت .ترکی ادبی درادارات ودربار ومؤسسات آرتش بکارمی رفت ودرمدارس هم‌تدریس میشد . شاه اسماعیل خودیکی ازشعرای بنام ترکی‌است **دیوان خطائی**یا مجموعهٔ اشعار او بارها درتبریز ،باکو وترکیه چاپ شده‌است.اسلوب قوشما به وسیلهٔ شاه اسماعیل وشعرای دربار اوتکامل یافته‌ووارد شعر کلاسیک شده‌است .خطائی درساده‌کردن زبان شعرترکی نیز رل مهمی ایفاکرده‌است. دراین دوره تاثیر شیوهٔ ترکی تبریز درادبیات قوی بوده‌است .خطائی قوشما رابرای تبلیغ مذهب‌شیعه درمیان مردم بکاربرده‌است .آثارا و درادبیات شفاهی آناطولی هم تاثیر گذاشته‌وشعرای قزلباش‌ورا استاد خود دانسته‌اند .

بزرگترین شاعر قرن ۱۶ **محمد فضولی** است‌که‌ازترکان آذری عراق می باشد ودرسه‌زبان ترکی،فارسی وعربی دیوان شعرسروده‌است .

فضولی استاد غزل است ولی درمثنوی وسایرانواع شعروحتی نثرآذری ماهراست ونویسنده‌بهترین نمونه‌های نثر ترکی آذری تازمان خودمیباشد .

بنگ و باده و صحبت الاثماردرحقیقت نخستین نمایشنامه‌های منظوم به‌ترکی آذری است‌که‌بوسیلهٔ فضولی سروده‌شده‌است همچنین شکایت‌نامه ، نامه به‌نشانجی پاشا و **حدیقه‌السعدا** که فاجعهٔ کربلارابیان میکند، بهترین نمونه‌های نثر بدیع آذری بشمار می روند .

صادقی افشار (مؤلف تذکره مجمع الخواص) وملا احمدمقدس اردبیلی‌و

دیگران ازشعرای برجسته این قرن بشمار می روند .سبک نثردراین دوره بیشتر سبک فاخر وغلیظ بوده است .درقرن ۱۶ و ۱۷ ادبیات شفاهی هم بسرعت تکامل یافته وانواع مختلف آن داستان ،قصه واشعار عاشقی با اوزان هجائی ازطرف عاشقها ساخته شده است .درقرن ۱۷ مکتب فضولی پیشرفته ترین وبانفوذترین مکتب ادبی بوده وآثار فضولی درعراق،آسیا ـ طولی ،آذربایجان وترکان شرقی خوانده می شد واشعارش ازطرف شعرای سرمشق تقلید ونظیره سازی قرار می گرفت .ازشعرای معروف صائب تبریز قوسی تبریزی،امانی،شاه عباس ثانی (با تخلص ثانی) ،مرتضی قلیخان ظفر طرزی افشار،تاثیر و.....را میتوان نام برد.دراین قرن مثنوی پیشرفت نموده وتعدادی مثنوی تالیف ویا ازترکی عثمانی اقتباس ویا ترجمه شده مانند بختیارنامه فدائی و ورقا و گلشاه مسیحی،مثنونهای مولود نبی،بطال غازی ،کسیک باش و احمدیه .

درقرن ۱۸ مخصوصا بعداز قتل نادرشاه بعلت ضعف حکومت مرکزی ایران درآذربایجان شمالی حکومتهای محلی ازطرف خوانین تشکیل شد . بعضی ازخوانین ضمن نزاع ومبارزه بایکدیگر ازادبیات آذربایجان هم حمایت میکردندوحتی خودشان هم‌شعرمی گفتندمانند فتحعلیخان(مشتری) ، ابوالفتح خان (طوطی) ،محمدحسینخان (مشتاق) ،خان شکی جعفرقلیخان (نوا) ،عباسقلی آقا باکیخانوف (قدسی).فعالیت ادبی‌وفرهنگی درنیمه‌ٔ دوم قرن رونق یافت وادبیات خلقی تر وغنی ترشد .دراین دوره سبکهای ادبی عبارت بودازسبک شعرکلاسیک ،سبک شعرمذهبی،تبلیغی،قوشما ،نثر ادبی ویابدیع وادبیات شفاهی وفولکلور .

درآذربایجان جنوبی نوحه وشعرمرثیه بیش از انواع دیگر رونق داشت .نظام‌الدین توفارقانلی،سیدفتاح مراغه‌ای(اشراق)،حاجی خداوردی خوئی (تائب)ازمهمترین شعرای نوحه‌سرا می باشند .

مشهورترین شعرای کلاسیک آذربایجان نشئه‌تبریزی ملک الشعرای‌دربار نادر وائلچی نامی‌میباشد.از آثار منثور داستان شهریاررا میتوان نام برد.زبان نثراین داستان فصل مشترک زبان کتبی وشفاهی است .قسمتهای منظوم هم بیشتر بشکل قوشما نوشته‌شده .بزرگترین شاعرقرن ۱۸ ملاپناه واقف و بعداز او ودادی است .واقف با نوآوری درشکل و واقعیت‌گرائی در محتوی مرحلهٔ جدید درتاریخ زبان وادبیات ترکی آذری باز کرده است واقف دراشعارش اززبان گفتگو استفاده‌کرده وویژگیهای مردم‌را به بهترین

شکل منعکس نموده است .شکل موردپسند شعرا و قوشما است که هفتاد درصد اشعار واقف را تشکیل میدهند .در این قوشماها طرز زندگی،عادات وسنت ها وگذران مردم با زبانی ساده وزنده بیان شده است .قوشماهای واقف ازطرف عاشقها و خواننده‌ها درمجالس مختلف خوانده‌شده وبرای آنها با همان سبک وزبان نظیره‌ها نوشته‌شده است .در اواخر قرن ۱۸ زبان ادبی بتدریج بشکل عمومی ویگانه درآمده وارتباط بین لهجه‌های محلی‌بیشتر شده واختلاف بین آنها کاهش یافته است وبجای سبک فاخر (غلیظ) سابق سبک رسمی تعمیم یافته است .همچنین درعناصر فونه‌تیک ودستوری یکرنگی وثبات ایجاد شده وزمینه برای تثبیت زبان ادبی ملی فراهم آمده است. درایران درقرن ۱۳ شمسی سلاطین قاجارحکومت می کردندوچون ترک بودند بخصوص درا وایل بزبان وادبیات ترکی هم علاقمند بودند .

دراین قرن بیشتر شعرای آذری غزلسرا و مرثیه‌گو بودند .این وضع درآذربایجان شمالی هم تا نیمهٔ قرن ۱۹ میلادی ادامه‌داشت .اشعارمرثیه ونوحه دربارهٔ واقعه کربلا واهل بیت امام حسین (ع) سروده‌شده و انگیزهٔ اصلی آن عقاید تشیع می باشد .

مهمترین شعرای ادبیات رثائی :دخیل مراغه‌ای،راجی،دلسوز، صراف ،پرغم و قمری و.....می باشد .دخیل مراغه‌ای هفت‌جلد کتاب در بارهٔ واقعهٔ کربلا به‌نثر ونظم ترکی نوشته ودیوانش دفعات درتبریز چاپ‌شده ومورد استفاده روضه‌خوانها ونوحه‌خوانها قرارگرفته است .

ادبیات مرثیه غیراز ادامهٔ واشاعهٔ فرهنگ مذهبی وتاریخی در نگهداری زبان وادب ترکی نیز نقش مهمی داشته است .

درسال ۱۹۲۸ میلادی درنتیجهٔ شکست ارتش ایران از روسیه تزاری قسمت شمالی آذربایجان تا رود ارس ازایران جدا شد وبه امپراطوری روسیه ملحق گردید .این حادثه ناگوار که بزرگترین فاجعه درتاریخ ایران بخصوص آذربایجان محسوب میشود نتوانست دل مردم یکپارچه این منطقه را که زبان ،مذهب ،فرهنگ ،تاریخ وقومیت وبزبان بهترهمه‌چیزشان یکی بودازهم جداکند ومانع ارتباط آنها گردد .این موضوع انگیزه‌سرودن اشعار بسیاری درجدائی بین برادران وظهور یک نوع شعروادبیات شد که‌هنوزهم ادامه‌دارد وبایدآنرا ادبیات‌حسرت نامید ودرمیان فرهنگ و ادب‌سایر ملل واقوام بی سابقه است .

بعدها برقراری مجدد روابط دوستی وتجارتی بین ایران و روسیه

با ادامه وحتی افزایش روابط برادران شمال وجنوب کمک نمودبطوریکه بسیاری ازتجار ومردم جنوب برای تجارت وسیاحت وتحصیل به شهرهای شمال می رفتند .

درنیمه دوم قرن ۱۹ باظهور ادبیات رآلیست آزادیخواه ،افکار مترقی وآزادیخواهی درآذربایجان شمالی بشکل جریان تازه فکری وادبی درآمد. این افکار شعورملی رادرطبقه تحصیل کرده وروشنفکر بیداروتقویت نمود ودراواخر قرن باانتشار روزنامه ومطبوعات بشکل جریان ملی درآمد.

این افکار وجریان بجنوب ارس منتقل شد ودر روشنفکران و نویسنده گان تاثیرنمودوموجب پیدایش جریانهای مشابه گردید.

ادبیات رهآلیست آزادیخواه باالهام ازآثار ذاکر باکیخانوف، واضح ،آخوند زاده و قوتقاشنلی بوجودآمد وبعدها ازطرف روشنفکران دنبال گردید.

درآذربایجان ایران عندلیب قاراجادغی،حیران خانم ،نباتی،ذکری، شکوهی،م .هیدجی،محمدباقر خلخالی ولعلی ودیگران ازشعرائی بودندکه دراشعارخوداززندگی ومعیشت مردم ونیازهای آنها سخن می گفتندومعارف عمومی ،آزادی وانسانیت و وطنخواهی را تبلیغ می کردند.

این قبیل شعرا ونویسندگان بزبان ساده می‌نوشتندتا مردم‌عوام‌هم بتوانند ازآثارآنها استفاده‌نمایند .آثاراین قبیل شعرا ونویسندگان مانند عبدالرحیم طالبوف ،زین العابدین مراغه‌ای،میرزاآقا تبریزی وبالاخره میرزاحسن رشدیه نیزدرنشر معارف وآزادیخواهی و افکار ضد فئودالی وبیداری ایرانیان مؤثر بوده وزمینه انقلاب مشروطه رادر ایران فراهم ساخت.

طالبوف در رمان (الحمارویحمل الاسفارا) و(کتاب احمد) از ارتجاع وخودکامی واستبداد حکام ایران وخرابی ادارات ورشوه خواری مامورین وعقب ماندگی مردم وظلم وستمی که برآنها می شدتنقید و از طبقهٔ زحمتکش وضعیف دفاع نموده‌است .زین العابدین مراغه‌ای هم در کتاب (سیاحتنامهٔ ابراهیم بیگ) ازحکام زورگو وخوانین ظالم و روحانی نمایان تنقید کرده‌است.

میرزاآقا تبریزی باالهام ازنمایشنامه‌های آخوندزاده اولین نمایشنامه رادرایران بنام (سرگذشت اشرف خان)نوشته ودرآن فساد و

بی عدالتی وزورگوئی درباریان وهیئت حاکمه را افشا نموده است .

رشدیه اولین مدرسه را با اصول جدیدبنام دبستان رشدیه درتبریزتاسیس نموده (۱۸۹۳) و کتاب (وطن دیلی)را برای تدریس درمدارس آذربایجان و مشابه آنرا برای ایرانیان فارسی زبان تالیف نموده است .

دراوایل قرن بیستم بعدازانقلاب ۱۹۰۵ روسیه جریان آزادیخواهی وحکومت ملی بشدت توسعه یافت .درایران هم‌نظیرجریانهای فوق منجربه انقلاب مشروطه‌گردید (۱۹۰۶) بطوریکه تاریخ نزدیک ایران گواهی می‌دهد انقلاب مشروطه ازلحاظ فکری واقدامات عملی دردرجه نخست مدیون نویسندگان وشعرا وآزادیخواهان آذربایجان بود .

ادبیات مشروطه برخلاف ادبیات کلاسیک قدیم خلقی بودواززندگی مردم یعنی ملت سخن می گفت وحقوق ملت را دربرابر دولت مطرح میکرد واز آن دفاع‌می نمود .اشعاریکه دراین دوره درباکو ،تبریز وتهران‌سروده میشد اغلب مضامین اجتماعی وانقلابی داشت وبزبان ساده مردم‌به ترکی و فارسی گفته میشد .

اشعار باقر خلخالی،راجی،صراف ،ع.خازن وهیدجی به‌ترکی نمونه‌های اصیل ومؤثرادبیات دوران آمادگی‌برای انقلاب مشروطه میباشد .برای‌نمونه چندبیت ازیکی ازاشعار صراف راکه‌درسال ۱۳۲۴ هـ.قمری(۱۹۰۶ میلادی) سروده نقل می نمائیم .

ای ملت اسلام،اویان ،وقت سحردی،دور گؤر،نه‌خبردی
بو دؤورده هرکیمسه یاتا ،قانی هده‌ردی،دور وقت سحردی
گون اولدی گون اورتا ،هامی یاتمیشلار،اویاندی،اؤزعیبینی قاندی
سن یات .قوی اولار دورسون اولار ،چونکی بشردی،دوروقت سحردی.

ترجمه :

"ای ملت اسلام برخیز ،وقت سحراست پاشو و ببین چه‌خبراست .
دراین دوره هرکس بخوابدخونش هدراست برخیز وقت سحراست .
روزشدظهراست همه بیدارشدند وبعیبهای خود پی بردند
توبخواب بگذارآنها برخیزند زیراآنها بشرند!برخیز وقت سحراست .

دربیداری ایرانیان وپیدایش ادبیات مشروطه وقایع وجریانهای استانبول نیز مؤثربودمثلا روزنامه اختر که‌ازطرف‌آذریهای مقیم استانبول به‌فارسی منتشر می شدتاثیرمهمی دراین زمینه‌داشت .

بعدازانقلاب مشروطه ادبیات ایران بخصوص ادبیات ترکی‌آذربایجانی

جنوبی برخلاف انتظار شکوفائی نداشته ودرادبیات آذربایجان پژمردگی ورکود پدید آمدزیرا انقلاب مشروطه بدست ارتجاع واستبداد تعطیل شد وباکودتای ۱۹۲۰ فاتحهٔ مشروطه خوانده شد. آنچه بعدازانقلاب مشروطه با آمدن حکومت پهلوی عائد مردم آذربایجان شد غیرازاستبداد وخفقان سیاسی ستم ملی بودکه ازاحساسات ملی گرائی افراطی وشووینیستی سرچشمه می گرفت.مبنای فکری خاندان پهلوی براین بودکه کلیهٔ مردم ایران را یکباره ویکپارچه فارسی زبان کند وازآنها یک ملت برتر آریائی بسازد ! تابتواند افتخارات زمان باستانی را تجدیدواستقلال خودرا برای همیشه تامین نماید. این افکارمحال خیال خوشی برای گردانندگان رژیم بودولی برای مردم‌ستم‌دیده وعقب مانده وفقیرایران‌مصیبت بزرگی بودکه دراین مختصرقابل شرح‌وتوجیه نیست. مردم‌ازحقوق اولیهٔ انسانی یعنی تعلیم وتعلم،تکلم‌وتحریر بزبان مادری محروم‌ماندند. زبان وفرهنگ ایرانیان غیر فارس انکارمی شدوزبان ترکی راکه زبان بیش از $\frac{1}{3}$ یعنی در حدود ۱۵ ـ ۱۴ ملیون جمعیت ایران بودعاریتی و تحمیلی قلمدادمی کردندواین عقاید باطل وضدمردمی راکه ازانحصارطلبی وخودخواهی فاشیستی ناشی بود بعنوان فرهنگ ملی ! به‌فرزندان آذربایجانی تحمیل می‌کردند. یعنی استعمار فرهنگی و ستم‌ملی را به‌بدترین شکل دربارهٔ ایرانیان غیرفارس اعمال می نمودند.

همزمان کودتا وبرقراری رژیم‌پهلوی درایران درآذربایجان شمالی هم‌رژیم شوروی برقرارشد وبعلت اختلاف درایدئولوژیهای حاکم ارتباط سابق میان دو آذربایجان قطع گردید وازسال ۱۳۰۸ (۱۹۲۹ میلادی) با تغییر الفبای عربی به‌الفبای لاتین آثار مکتوب‌شمالی دیگربرای آذربایجانیان ایران جزبرای عدهٔ معدودی قابل فهم نبود.

سپس ناطق به‌شرح احوال دوران توقف ورکود وازآن گذشته دوران‌ستم واستیلای پهلوی پرداخت. ازآنجائی که خوانندگان براین داستان پرغم وادبار آشنایند،نیازی به‌تکرار آن نیست.

دکترهیئت با اشاره‌بسخنورانی چون معجزشبستری،اعتماد،شهریار، محزون،باغچه‌بان وسهندوساهر،نطقی،حامد،م.رضاروحانی،ع.تبریزی ویاد ازکوششهای بیگدلی،کمالی،زهتابی،دکترجاوید،قدسی،فرزانه،صباحی،پیر هاشمی،شیدا،محسنی،صدیق،اشراقی، سرداری نیاودیگران درباره‌مطبوعات وکتابهای ترکی که‌بعدازانقلاب اسلامی انتشاریافته‌اند توضیحاتی داد و سخن رابدینگونه‌بپایان رسانید.

"ضمن نتیجه‌گیری باید یادآوری نمایم‌که حتی‌حضور وشرکت اینجانب بعنوان یک ایرانی آذربایجانی در کنفرانس بین المللی مطالعات ترکی یک حادثهٔ تاریخی است زیرا بعدازده‌ها سال ستم ملی‌واستعمار فرهنگی حکومت انقلابی اسلامی رسما باین مسافرت اجازه‌داده وتایید نموده‌است .چنین برداشت صحیحی را که‌درسرنوشت ما دردوران حکومت اسلامی بوجود آمده‌است می توان از معجزات اسلام شمرد.:

" وارلیق "

بقیه صفحه ۹۸ :

۱۳۲۸ قمری باکمک عده‌ای مثل میرزا محمودغنی‌زاده ـ محمود اشرف زاده (تبریزی) ـ صادق الملک ومویدزاده هیئتی به‌نام نشرمعارف تشکیل دادند. در همین اوان بودکه مدیریت داخلی روزنامه فریادراکه پس ازآن به فروردین تغییرنام دادبه عهده گرفت. پس ازورودنیروهای روسیه تزاری به ارومیه، آقازاده به کنسولگری عثمانی پناه برد و پس از مدتی باکمک حاکم وقت‌به تهران عزیمت‌کرده ودرآنجا خدمات مطبوعاتی وملی خود راادامه داد. وی درسال ۱۳۳۶ قمری باکمک دموکرات ـ های تبریزکه عضو کمیته مرکزی آن بودبا ۵۰۰ نفرفدائی به بندر شرفخانه حمله بردواین بندرازبقیه السیف نیروهای تزاری پس‌گرفت و انبارهای آذوقه ومهمات‌آنجارا به تبریز فرستاد.آقازاده درسال ۱۳۰۴ شمسی از سوی اهالی تبریز نماینده مجلس مؤسسان شدوروزنامه شاهین رادراین موقع درتبریز منتشرکرد.آقازاده درسال ۱۳۳۹ شمسی در تبریز درگذشت (۱)" .

۱ـ علی دهقان ـ سرزمین زردشت (رضائیه) (انتشارات ابن سینا ـ ۱۳۴۸) ص ۲ ـ ۲۴۱

یازان :ساوه‌نین خرقان بخشی‌نین بندامیر
کندینندن بیرینجی درجه‌لی عدلیه وکیلـــــی
علی کمـالی

* خرقان شاعرلری *

عزیز وارلیغین کئچمیش صابی لارینندا خرقان محالی نی واونـــدان ایکی بؤیوک شاعر بیری مصرقانلی اکبر رزاقی وبیری ده‌سولودره‌لـــی عندلیبی تانیتدیردیق ایندی ده‌خرقاندان نئچه‌تورک شاعری‌معرفـــی ائدیریک : ۱ـ مصرقانلی عاصی

میرزا علی آقا بیگ (عاصی)تقریبا ۶۰ ایل بوندان قاباق خرقانیـــن مصرقان کندینده وفات ائتمیشدیر.اونون نوه‌لری‌جوادی شهرتینی‌سئچمیش لر. شاعرین شعرلری نین چوخو الدن گئدیب (۱۳۴۱ زلزله‌سینده)شاعرین آرادان گئده‌ن آدلیم منظومه‌لرینندن بیری "سلطان سنجر وقره‌قـــوش سؤلچه‌گی(حکایه ،داستان)" وبیری ده‌حماسی بیرشعرایمیش‌کی،خرقانیـــن ایکی بؤیوک مصرقان وعلیشار آدلی کندلرین اهالی سی نین ملک حدودو اوستونده ووروشلارین نظمه گتیریب وبونمنظومه‌ده منیم‌بؤیوک بابـــام "علیخان بیگ "دن بیر حربی قهرمان کیمی تعریف ائتمیش،بورادا شاعرین دیل‌ـ لرده دولاشان وبیزه‌قدر گلیب‌چاتان شعرلرین اوخویاق :

خرقانین چلسبان کندی نین قیرمیزیجه‌لری

بوگئجه‌لشگری چکدی قیرمیزیجـــه * تؤکولدوا وستوموزه ،بی‌حساب قیرمیزیجه
گوموش چماقلاری بئش مین غلام ایلـــن گلدی
بئش اوزمین آتلی گلیب‌هم‌رکاب قیرمیزیجه
تپیک ووروب منه تابیرقولـــوم شکست اولدو
چوخ عاجزم‌وئره‌بیلمم جواب قیرمیزیجـــه
چاتیب رئیس‌لری هر الینده بیـــر نئیزه
من غریبه ائدیب‌چوخ عتاب قیـــرمیزیجـه
دئدیم ،غریبم ورحم ایله‌یین سحرگئده‌رم
گلیب منه ائله‌سن بیر ثواب قیـــرمیزیجـه
قبول ائیله‌مه‌دی طبل جنگی چالـــدیردی
داراشدی یئر اوزونه بی حساب قیرمیزیجـه

یوروش‌ها واسی چالیب لشگره وئریب فرمان
تلاطمه گتیریب رختخواب قیرمیزیجه
بوراخ بوسؤزلری"عاصی" بونه حکایتدیر
ولایتی ائده‌جکدیر خراب قیرمیزیجه

ضابط

گئجه‌دن کئچمیشیدی بیر پاسی * خرمنه گلدی بیر نفر عاصی
شکلی میمون و صورتی عنتر * نصف انسان ، مثال نسناسی
هیکلی مارد لعین کیمی * بنزیری عمرو عاصه سیماسی
کولشه ووردو بیر قوشا شالاق * قوشقونون[1] قیریلدی قاتماسی
خرکیمی عرّ گوز ایله‌ردی * چوخ اولوبدور یقین کی،آرپاسی
دئدیم ای مرد بی حیا کیمسن ؟ * دئدی :" من قیز گلینلر آقاسی"
عقل عرض ائتدی بودگیل انسان * بو ایتین اوزگه‌دیر تمناسی
تولکو دور دیده عقله‌عرض ائلدی * سینگریندن[2] کئچیبدی جوداسی

کند دالّاکی

به‌به ،گئنه بوشهره‌گلیب بیر دالّاک * بیلمم‌نه‌یه‌دووشان تک ائدیبدیر قولاقین شک ؟
یوز نازیله بیر یاغ داشی[3] سانجیبدی بئلینه
بیرا ولگوجووار ،اطلی اوراق،دسته‌سی موشتک
قلیان کودو ،چوخ یئگدی اونون قومقوماسیندان
یاشلار تله‌که ،قیرخر،ائده‌ر باشلاری لک ،لک
بیرقیز خیلیقی بندائله‌ییب قیچی یئرینه
جیققللادی،بیلمزنه‌دی بیغونه‌دی بیرچک
دیش چکمه‌گه‌بیر گاز واری،زوربا وپاخیرلی
انگیوی باسار سیندیری آغزیوا او سالجک
بیرنیشتری وار قازماچادان آغزی یوغوندور
دورتر قولو ،بیرتر،داخی قویماز قالابیر رگ
دالالک لیگی ترک ایله‌ییب ایسته‌ر،اولا دوکتور
واللاهی بو بیرنفسدی دنیایه گلیب تک
من گؤرمه‌میشم بیر بئله خرپهلو دوندر
بیر بئیله مزور،بئله تازی،بئله دورلک[4]

۱ـ بند پالان تازیردم ۲ ـ توپوق ۳ ـ بولغو ۴ـ بیر نوع ایت

باشین اولا ساچ،سقفال ایله بیغ چاتا نافه
"عاصی"باشیوی وئرمه‌گینن قیرخه بوائششک

گئجه اوغورلوقدا دوتولان فلانی !

ائشیتمیشم کی،گئنه بوگیجه فلانی دوتوبلار
اولان زنادن او بیغیرت زمانی دوتوبلار
شغال بیشهٔ مازندرانی ظلمت شبده * درخت سیبده مازندران سگانی
دوتوبلار.

۲ـ بندا میرلی شیخ محمدحسن محترمی

بندا میرلی شیخ حسن محترمی منیم ویاشیدلاریمیز اوشاقلیقدا مکتب خانادا اوستادی ایدی.او بند امیرده بیرآدلیم ومحترم ائلدن اولدوغونا خاطر محترمی، شهرتین اوزونه انتخاب ائدیب وساوه‌نین آشاغی خرقان کندلی لرینین بویونوندا علمی جهت‌لردن چوخ منتی اولا بیله‌ر.مرحوم شیخ حسن ،حاج یعقوب اوغلو وحاجی یعقوب داسرمست ویاغمورا ولاده‌سیندندیر.محترمی دن اوچ اوغلان:عبدالله ،وجه‌اله و جعفر آدیندا و اوچ قیزوبیرکافیه آدلی قادین قالیبدیر.کافیه‌خانم آنا طرفیندن خرقانلی حاج عبدالخالق ذریه‌سیندندیرکی،بوجهتدن اسلام سرداری جمریم‌لی مرحوم دوکتورچمران ایلن نسبتی واردیر.

مرحوم شیخ حسن عؤمرونون آخر ایللرینی مزلقانین کشگیرآدلی کندینده کئچیریب حدودا ایگیرمی ایل بوندان قاباق اورادا وفات ائدیب و دفن اولونوبدور.

مرحوم محترمی دن بیرتعداد فارسی وتورکی شعرقالیبکی،انشاءاله تئزلیکده بیرکیچیک دیوان فورموندا چاپ اولوناجاق .

مرحوم محترمی بیر"عمی رضا" آدلی کندلرده گزه‌ن مزاحم‌باقلا ـ لا (چرچی یه)راجع بئله بویوروبدور :

عمی رضا

بیرجه‌عمی رضا تاپیلیب ایککی‌ائششکی
بیرشاهی یوخدو فایده‌سی جز ضررمگر
نئچه خینا کیسه سی بیغیب‌خوردا شئی دن
بو جزئی مایه‌ایله بونئچه اثوی بیخر
آخر،او،یوخ اثوین ،بیخیله بسدی،قیل حیا
بوقدر زحمته ،دئ گؤروم هانسی دوست دؤزه‌ر

ات بسلماق ایچون آدین عطـــا رقویموسان
آخر نه‌دیر بوکسب دی،ای شخص کم هنـــــر
دؤرد- بئش تومندی هامی بونون دخل ومایه‌سی
خرجین تاپار بو مایه‌ده هم دخلینی ائدر
آرپا - سامانه بو بیزی محتاج ایله‌ییب ،
آذوقه میز توکندی بوبیرتای صیقیر اؤلـــر
ای وسمق اهلینه همه نوع رهنما اولان ،
ای مرشد اکابر وای شیـــخ خوش ســـــیر
واضحدیر عرض بنده‌لیگیم سیزلره ائدیـــم
شیخ اکبرا بو ظولمه‌یوخوندور مگر خبـــر؟
البته محرمانه بونو ایسته‌ییب بویور .
سهم شراکت ایستیره‌ن یا ارثـــی پـــدر؟
دوستلوق ملاحظه ایله‌ین بئیله ایلمـــه‌ز
اولمـــاز رضا رفیقینه بیرپول دگـه ضـرر
فیلفیل و زردچوبه ،ساری داش و زنجفیـــل
قویموش داغارجیغا اوتوروبدورنه فکرائده‌ر؟
قولتوقلاری شیشیر باشینی صاق- صولا آتار
آغزین آچاندا سؤز دانیشا ایله‌ر عـــرعر
گرچه بلا دی،لیک سلامت ائده خـــــدا
گر بو ،بلانی رد ائده بوندان بتـر گلـــه‌ر
بسدیر علاوه "محترمـی "قال ایلمـــــه
"هرکیمسه‌کی دانیشسادانایا اوسو وئـــره‌ر

نانجـــیب

دا ،منده یوخ،بو چرخین الیندن دمی قرار
یوخ چاره‌جز ،بوخلقین الیندن ائدیم فـرار
هر نانجیـبی چرخ فلک ایله‌ییب غنـــــی
هر یئرده مرد واردی خسیسه اولوب دوچـار
دونیا مالین لئیمه وئریب ناکیشی لمـره
آرپا آشی ایچن لر اولوبدورلا، مالـــدار
قوتور گئچی شکمبه‌سی ،آیران آشی ایچیب
مانندهٔ حمـار که در توی یونجه‌زار.

اولدوم قوناق بیر نفره حرمت ائتمه یبیب
ظاهرده مسلم و ایچی کفار زنگبـــــار
آرپا آشی قوناقه دئی هانسی کیشی وئریب
مهمان وارد هر ائوه گراولسا شرطـــی وار
ای نادرست بسـدی بو قدر اولما تنگ چشم
آخر سنین بوشوملوغووا خلق ده یانـــار.
گر اولماسا میسـر ائوینده بیر آیری زاد
من ده دئسم بیری دئیه جکـــدیر،نه اختـیار؟
اما سنین ییخیلمیش ائوین جبّه خانه دیـر
بیر زاد دئییم کی یوخدو دئمم چونکی هرنه وار
قوتور گئچی اتی یئییب از بس گؤزو شیشیب
نازیک له شیبدی بوینو- بوغازی چیخیب دامار
بیرفکر ائدیب خدادن اوتان بسـدی قیل حیا
بیچاره و فقیرلر آهـــی ســـنی دوتـــــار
هئچ کیم گؤروبدو اون تومنین نفعی یوزتومن
صبح و مساده قارقیش ائده رخلق و یالوارار
ای حاکم حقـیقی ،چکن انتقـــــام حق ---
یا حجت زمانه بویور،چک دئی ذوالفقـــــار
آللاه سنی قسم وئریرم مین بیر آدیـــوا
خوش گون بوشخصه وئرمه ایشین ایله آه وزار
ائتمه خیال مالدی سنه بو، وبالـــــدیر
آیران آشی کی خرجین اولا بس نه حسنو وار؟
قویماز قاپی آچیق قالا تا میهمـــان گلـه
ممکن دگیل قوناق گلـه الا کـــی قرضدار
وار بیرعیالی گرچه اونا یوخدور اختـیار
گؤرسه قوناقی گرهره سی ،خلوتـــه قاچـار
قارون مثال گر اولا دونیـــاده ثروتیـــن
ائتمه خیال نوبت مرگین یقین چاتـــــار
ائتمه ز ائربو سؤزسنه یوخ چون نجابتـــین
تصدیع خلقه وئرمه گینن ساخـلا اختـــیار
ایله سکوت "محترمی " یاوه سویلـــــه مه
هرنه اولوبدو خلقه ائدیب چرخ کجمـــدار

بند امیرین ان قدیم کدخدا سی

هریاخشی- یامان باشه‌گلیر امـــر خدادیر
هر بنده چیخه حکم خدادن او خطـــادیـر
معلوم اولور یوخ داخی بیرکیمسه‌ده تقصیر
شیطانه وئره‌ن درس بوبیرکنده خدادیـــر!
پول وئرسن هرایش ناحق اولا تئزوئره‌رانجام
واضحدی بوخناس لعین تخـــــم زنادیـــر
هر کنـــده اولا وارد ائده‌ر فتـــنه‌نی برپـا
بوظولمو خدا رفع ائله بیزدن نه‌بلادیـــر؟
بو ساوه بلوکاتی‌نی من هرنـــه دولاندیـــم
بی دین اؤزوتک یوخدوبغیراز بو دغادیـــر
کند ایچره اوجالدیر سسـینی تا اولا ممکن
قورخار ائشیدن بوسسی بیلمز نه صدادیـــر؟
باشدان آیاغا رقص ائده‌ر اعضای خبیـثی
دورموش اتک آلتیندا ....مثل جـدادیـــر
آغ ساققالن و یوخ خبـــرین حکـــم‌خدادن
دوشسون بو آدین خلق آراسیندان نه‌وبادیر
معلوم دگیـل بولقبی کیم ســـــنه وئرمیش
اول شخص اؤزو سن کیمی مادر بخطـــادیـــر

۳- ورچندلی پناهـی

دوقسان ایلدن آرتیق یاشایان ورچندلی سیدنادرموسوی،سیدآقـــا موسوی پناهی معروف وآدلی اولان شاعریمیز مرحوم سیدعلی اوغلودور ، سید آقا تورکی و فارسی وگاهدان دا عربی دیللرینده مذهبی واجتماعـی شعرلر دئییب و بئش مین مصراعلی ال یازما دیوان حاضرلایبدیر .

نصـــیحت

ای طالب باغ‌وحشم‌وملک وحدیقـــه * خوب سالدینا اؤزون دهرده بوچاه عمیقه
بومالی بیغیب سن کی یئمز سن نه ائده‌رسن؟
بیغ ساخلا کی،آرواد آپارا اؤزگه رفیقـــه
اورگتماقا واعظ دن ائشیت نئـــچه نصـــیحت
وئرهوش ایله‌گوشون سؤزونه نئچـــه دقیقـــه

بخل ائیلمه بیرکیمسه‌یه دونیا طلب اولما
بخل ائیله‌ین انسان یاناجاق نار حریقه
قدرت وارین احسان ائله بیچاره‌یه گاهی
احسانین ائله اهلینه هم یار شفیقه
ایتامه آجیخلانما الین ساخلا جفادن
تئز بحر بلا ایچره اوزون ائتمه غریقه
ارحامه ترحم ائله بیچاره‌یه یار،اول .
حق راهی قویوب دوشمه‌گینن اوزگه طریقه
سائل لری نفی ائیلمه سیندیرمه قلوبین
بیرنوع رضا سال یولا از راه حقیقه
هر کسده طلبکارلیقین وار وئره بیلمز
مهلت وئر اونا گئورمه‌یه تاعسرو مضیقه
غفلت یوخوسوندان اویان و جهله تهیک وور
دونیا نه‌دی ؟ عقبا ایچی صرف ائیله سلیقه
بو موعظه‌نی نظمه گتیرمیشدی " پناهی"
اندرزدی بنزه‌تمه‌بونو، گاه و علیقه

قیامت قیام اولور

ای بنده‌شک قیلمه‌قیامت قیام‌اولور* مجموع آفریده‌لرعئومروتمام‌اولور
خلاق عالمی یارادیبدیرهلاک ائده * باقی‌اودم وجودحی لاینام اولور
بدبخت گئتمه‌دور ،عملین صالح‌ائت‌گینن
آدم فریب‌خورده‌ٔ دونیای خام اولور
اوزنفسین‌ایله ،ائیله‌همیشه مجادله * اجرعظیم‌بیل کی سنه مستدام‌اولور
مخلوقو خلق ائدیبدی خدا امتحان اوچون
تا یاخشی ـ پیس معین اولا اهتمام اولور
ظالم جهاندا عئومر ائله‌مز آشکاردیر
محشر گلیر ،غذاب اولور ،انتقام‌اولور
حجت گلیرخلایقدن انتقام آلیر * کفرونفاق طعمه‌ٔ ضرب حسام‌اولور
ظالملری،کفورلری قطع نسل‌ائدر * عدل‌ایله‌دولدورورپئری‌دین باقوام
شاهنشه‌عزیز امام زمانه‌دیر * شاهانروزگارا ونونچون غلام‌اولور
شیطانی بیندن آپارییر ،هم‌مظالمی * دونیادولارثواب ایله‌مقضی مرام
دونیاگئوره‌رصفاوخزاین چیخارا وزه * رجعت ائدرائمه‌حقیقت امام‌اولور

آفاق وانفسه دولار، اوندا محبتی * مخلوقایشی صفا وعبادت مدام اولور
هردیین وارمبدل اولوردیین احمده * اسلام نیک مسلک وهم نیک نام اولور
محشرگونو، علی سووئره رائوز محبینه * دوشمنا ولان علی یه اوگون تشنه کام
مؤمن گئده ربهشته قویاندا مزارینه * آیاگوره ن اونونچورمیم عظام اولور؟
اونلارکی، مضحکه ایلدی اولیالری * آغیزلاریندا اودانا ودمده لجام اولور
نارا هلینه ائده له همیشه عذاب وخشم * اما بهشت اهلی بهشنده خرام اولور
لطف ایله بو "پناهی" یه گرائیلیه نظر * البته نیک خصلت ونیکوکلام اولور

امام حسین گؤینگی

بوغم صبروقرار یم الدن آلدی * حسینین گؤینگین یادیمه سالدی
نه گؤینک آسمانه اختران تک * تمام اولموشدو اعضاسی مشبک
نه گؤینک هر طرفدن پاره پاره * اگر تعداد ائده ن اولماز شماره
نه گؤینک گیم دوتاندا گردنیندن * حسینین قان آخاردی پیکریندن
نه گؤینک صاحبی اولموش اخاسی * که مین دوققوزیوز اللی ببریاراسی
بدن باشدان ایاقه پاره پاره * ائده ردی دوشمن ودوستا نظاره
نه گؤینک قیرمیزی قان ایله الوان * اونوغارت آپاردی قوم عدوان

۴ ـ عاصی

عاصی تخلصلو تورک شاعریمیز چوخدور، نئجه کی مصرقانلی میرزا علی آقا بیگ ده بوتخلصی اؤزونه سئچمیشدی، بورادا اصلی الویرلی وآجاندا ساکن اولان خوارزمی خانواده سیندن وارامالی منصور لشگر دستگاهیندا میرزا و اونوندا تخلصی عاصی اولان شاعردن کی هله لیک بوندان آرتیق اونون باره سینده اطلاعاتیمیز یوخدور نئچه شعر گتیرمیشیک .

مرحوم عاصی آشاغیدا گله ن شعری مرحوم حاج اکبرخلج (قدسی) باره سینده دئییبدیر، قدسی ده اؤزو مزلقاندان بیربؤیوک عارف شاعرو صفیعلیشاهین مریدلریندن واونون اثرلری نین شرح ائده نی ایمیش کی، عزیز "وارلیق" ین بیرصاییندا قدسی نی ده تانیتدیرمیشیک :

قدسی

نوردوچشم ای معین وسرور قدسی * حضرت عاصی زجان مظهر قدسی
معدن حسن وکمال و عقل وبلاغت * منبع عزوجلال مظهر قدسی
سحر حلال است یا که معجزه نطق * درخم تسخیر کرده دفتر قدسی
شهره شعرت ربوده تاج ز شعرا * کلک حریرت گرفته کشور قدسی

به به ازاین مژده چشم وجان شده روشن * کرد طلوع جمال دلبر قدسی
تربیت عشق بین که دررحم خاک * طرفه چنان پروریده گوهر قدسی
خه، خه، ازالویر وخاک وآب وهوایش * تالی شیراز وخلدو خلر قدسی
جلوهٔ معشوق جان نموده موشح * صفحهٔ اوراق دل ز زیورقدسی
یاشده نورحسن بطور محسّن * ظاهر و لامع ز طور پیکر قدسی
یاکه زاعجاز حسن هادی غایب * یابود ازفیض خاص رهبر قدسی
یاکه زالطاف وجود میرملک فر * داور وداداور وهم سکندر قدسی

عاصی اوز اربابی منصورلشگروصفینده بئله دئییبدیر:

سرورا طالع رخشنده یه قربان، قربان * کیا ولام من کف بخشنده یه قربان، قربان
مین دعالرا ئده رم شام وسحرورد زبان * سن شایسته وزیبنده یه قربان، قربان

آقاجان هم رگ وبندیم چورگین محکمیدیر
آقاجان هم رگ وهم بندییه قربان، قربان
هر شب وروز اولوم قامت رعنایه فدا
او بوی وقامت ولب خندییه قربان، قربان
بیلدیر ایسته ردین اولان عازم ساقلوسفره
محض توشه وئریم ایندییه قربان، قربان
هرنه من آلمیشام آقا باشیوا آند ایچه رم
وئرمیشم قرضیمه من آندیه قربان، قربان
خواهشیمدیر آقاجان ال دوتاسان مقروضه
وئردیگیم توشه لری بندییه قربان، قربان
بیرخیال ائت کی، بوآلتی تومنی بیرگئجه ده
ائتمیشن ای آقاجان ... قربان، قربان
دئمیشم بوسوزو بوایلده خدا شاهددیر
توکرم تر اوزه آینده یه قربان، قربان
احتیاج شیری ائده ر تولکو، بوبیردستاندیر
"عاصی "درگهیوم بنده یه قربان، قربان
سال ماضی ده منه آلتی تومن ال دوتدون
پیشکش اولدو بها قندییه قربان، قربان

روزنامه فریاد

نخستین روزنامه منتشره‌درارومیه

ارومیه از جمله شهرهائی بودکه به پیروی از تبریز دژآزادی در نهضت مشروطیت‌قدم جلو گذارده ومردانه دراین جنبش مردمی‌شرکت کرد. دراین شهر مردان وزنان ازجان گذشته‌ای بپاخاستندوبا مبارزه بی امان خود برعلیه نابرابری های اجتماعی وحکومت ستم‌شاهی‌قاجار صفحه‌های تاریخ این دیاررا باخون خودنوشتند. احمدکسروی‌مینویسد:

" یکی‌از شهرهای آذربایجان که‌ازسال۱۲۸۵ شمسی(سال نخست جنبش آزادی) جوش وتکان درآنجا پیداشداورمی بودکه‌به‌پیروی‌از تبریز مجاهدان جانباز درآنجا پدید آمدندوروزنامه‌ها برپاگردید.....
پس‌از تبریز وخوی، اورمی سوم شهرآذربایجان بودکه‌کانون جنبش به شمارمیرفت [۱]"مردم غیور این شهرتنهابابرداشتن سلاح برعلیه‌استبداد واستعمار نمی‌جنگیدندبلکه ازراه قلم نیزدراین پیکارمیرزمیدند.

بعدازصدور فرمان مشروطیت نخستین نشریه‌ای که درارومیه منتشر شدروزنامه فریادبودکه درواقع اولین جریده تاریخ مطبوعات این ولایت‌نیز محسوب میگردد. گرچه سال ها پیش‌ازانتشارفریاد"یک مجله دینی از سوی مبشرین آمریکائی بنام(زاربری دی باهر) به‌زبان کلدانی که‌معنی آن (طلوع روشنائی) است‌درسال ۱۲۶۷ هجری قمری‌برابر با ۱۸۵۱ میلادی برای کلدانی‌ها وارامنه آذربایجان ماهانه یک شماره باچاپ‌سربی انتشار یافته [۲]" ولی چون به‌زبان کلدانی بوده‌وقابل فهم برای آذربایجانی‌ها نبوده است‌لذا روزنامه فریادراکه"بخشی از آن به‌زبان فارسی وقسمتی دیگر به‌زبان ترکی آذربایجانی نشر میشد [۳]" میتوان اولین جریده تاریخ مطبوعات ارومیه دانسته شادروان صدر هاشمی این روزنامه‌را چنین معرفی میکند:

" شماره‌اول روزنامه فریاد روز چهارشنبه ۲۱ محرم الحرام۱۳۲۵ قمری برابربا ۲۱ فوریه۱۹۰۷ میلادی در۴صفحه به قطع متوسط وزیری در چاپخانه سربی(ارومیه چاپخانه آمریکائیه) چاپ‌وتوزیع شده مدیر روزنامه میرزا حبیب‌ارومیه ومنشی اداره میرزا محمودغنی‌زاده — دیلمقانی وناظم اداره میرزا عبدالعلی حریری دیلمقانی معرفی‌شده،

۱ـ احمد کسروی ـ تاریخ هیجده‌ساله آذربایجان ـ ص ۴۳۲
۲ـ حسین امید ـ تاریخ فرهنگ آذربایجان(ج۲) ص ۱۶ ـ ۱۵
۳ـ ادوارد براون ـ تاریخ مطبوعات وادبیات ایران (ج۳) ص ۲۳

طرز انتشار روزنامه هفتگی بودوروزهای شنبه چاپ ویکشنبه‌ها توزیع میشده ، عنوان مراسلات ، ارومیه ، سرای حاج ابراهیم ،اداره‌فریاد ، بدل اشتراء (اینطور نوشته است) .....

در هرشماره این شعر درزیراسم روزنامه چاپ شده است

قدصرفت العمرفی قیل وقال یاحبیبی قم فقد ضاق المجال

مقاله افتتاحی روزنامه که درآن شرح پیدایش روزنامه را ذکرکرده بدین قراراست : " نیایش ـ فریاد . رب اِشْرَح لی صدری ویسِرلی امری و اَحْلُل عقده" من لسانی یَفقَهوا قولی . پاک یزدانا بخشنده مهربانا مدد ، مددکه جمله جهان راتوئی مدد فرمای کمترین بنده را بی‌استعانت قدرت بالغه‌ات دراین فضای بی‌انتها چه یارای دم زدن است وناتوان پرستنده رابی راهنمائی توفیقت دراولین دشت پهناور کجا قدرت قدم زدن.

یارب یارب مددکه پیروان رفتندوهمه درمنزل مقصود آرمیدندوبه اقصی المرام رسیدندلیک ما راغول فطرتان این دشت وابلیس منشان این‌صحرا ازراه بردندعنان اختیار وقوت واقتدارمادی ومعنوی ما راازکف ربوده دیرزمانی به‌کوه ودره ودشت‌سرسری وآواره هرطرف دوانیدند . یارب، یارب هنگام سپیده‌دم است وفضا اندکی تاریک واین راه‌که پیش پایمان است پرباریک وماهم که به دمیدن صور وغریدن شیپورسرازخواب برداشته ـ ایم هنوز سراسیمه ومخمور باهمان پریشانی صبوحی ره می‌سپاریم ..."

پس از این مقدمه مسلک راتعریف کرده که مسلک چیست وچه فایده‌دارد واین که در اروپا فرق مختلف یافت میشوندکه هرکدام دارای مسلکی میباشندسپس مینویسد پس اتخاذ مسلک درسابق میان ما نبوده ویا از بین رفته واز اروپا به اتراک سرایت کرده وازآنجا به مطبوعات ایران ولی فعلا" جریده ایرانی مسلکی جز طرفدار ترقی ملت واستقلال دولت بطور مشروطیت مسلک دیگری ندارد وماهم نه سوسیالیست ونه‌آنارشیست هستیم بلکه طالب سعادت وترقی ملت ایرانیم ، پوشیده‌چه داریم همینیم که هستیم ، درپایان سرمقاله از محقر بودن نامه پوزش طلبیده است .

مقاله افتتاحی روزنامه تمام صفحه اول ودوم ونصف ستونهای صفحه‌سوم رافراگرفته وبه امضای (م.ع) است . فریاد اولین روزنامه‌ای است که درشهر ارومیه انتشار یافته ولذا در شماره دوم زیرعنوان اعلان چنین مینویسد :

چون وقت توزیع شماره اول فریادپاره‌ای ازآقایان شهر درگرفتن

آن اظهار اکراه فرموده وبعضی راهم چون تاحال روزنامه ندیده اند حیرت دست داده وترسیده عقب کشیده بودند. بنابراین ناچاریم این سطور رابنویسیم شماره اول فریاد راازآنجائی که اول انتشار و در ارومیه همچو نوبری بود لهذا درشهربه هریک از محترمین وآقایان یک شماره به رسم اهداء واتحاف تقدیم شده است وپس از ارسال شماره دوم اگر مایل به اشتراک نیشتند قیمت این دوشماره راارسال داشته و به آقای میرزا عبدالعلی دیلمقانی ناظم اداره اطلاع دهندکه فرستاده نشود."

مندرجات روزنامه فریاد پس از درج سرمقاله عبارتنداز مقاله ـ های گوناگون از قبیل مقاله حسب حال که با این عنوان شروع میشود

رفتندحاجیان ورسیدندبر حجاز ما درنخست مرحله مشغول خواب ناز

ویا مقاله بانک ملی یا سرمایه سعادت ایرانیان . سرمقاله شماره دوم فریاد زیر عنوان(احتیاجات ارومیه بسیاراست).

دیری است ارومیه دلشادنداشت وزقیدالم خاطرآزاد نداشت

بسیارمرضهای نهان داشت ولی بیچاره زبان نداشت فریادنداشت

نوشته شده . علاوه برمقاله های یادشده اخبارمحلی ارومیه وسلماس وانجمن ولایتی مندرجات فریاد راتشکیل میدهد.شماره دوم فریاد در تاریخ غرّه صفر ۱۳۲۵ قمری منتشر شده است .

مرحوم تربیت درکتاب دانشمندان آذربایجان(صفحه ۴۱۲)پس از آن که مینویسد روزنامه هفتگی فریاد منتشر دراورومیه باچاپ سربی به مدیریت حبیب الله آقازاده درسال ۱۳۲۵، اضافه میکندکه ازروزنامه فریاد ۲۳ شماره منتشر شده است .

۱ ـ ک ... نیز درکتاب تاریخ مشروطیت ایران(ص ۳۷۳)راجع به این روزنامه مینویسد: " یک روزنامه آبرومنددیگری بنام فریاد در همان زمان دراورومیه نوشته میشدکه دارنده آن میرزا حبیب الله آقازاده ونویسنده اش میرزا محمود غنی زاده بودند حبیب الله آقازاده روز ـ ـ نامه های فروردین وشاهین رانیز منتشر کرده است (۱)"

بعداز قرن ها سکوت وخفقان انتشار روزنامه فریادبرای آگاه کردن مردم گام موثری بودکه توسط چندتن از روشنفکران این شهربرداشته شد تولد این نشریه تحول ژرفی درجامعه آنروزاورومیه بهشمار می‌آمدکه به منزله نوری به جنگ تاریکیها آمده بود. طبقات مختلف مردم با موضعهای

۱ـ محمد صدرهاشمی ـ تاریخ جرایدومجلات ایران ـ (ج۴) ص ۸۰ـ ۷۹

گوناگون با این جریده برخوردکردند. اشخاصی که دگرگونی وپیشرفت جامعه راطالب بودندازتاءسیس این روزنامه خوشحال شده وبه یاریش شتافتندولی افرادی که احساس میکردندانتشارمطبوعات سبب بیداری مردم خواهد شدازاین تحول اجتماعی ناراحت وحتی خشمگین بودند.آنان که یک عمر نسل بعدنسل نان ناآگاهی مردم را میخوردندوبا انتشار جراید منافع نامشروع خود را درخطرمیدیدنددربرابرآن موضع خصمانه گرفتند وباتمام نیروبرای از بین بردن آن بسیج شدند. دکتر مهدی ملک زاده درجلد سوم " تاریخ انقلاب مشروطیت ایران"خوددراین باره مینویسد:

" بعدازآن که بساط مشروطیت درارومیه که بعدازتبریزمهمترین شهر آذربایجان است گسترده شدوانجمن ولایتی تاءسیس گردید، روزنامه ای بهنام فریاد منتشرشد. پس ازچندی جمعی از اعیان شهربه انجمن ولایتی رفته وتوقیف روزنامه یادشده راازانجمن تقاضاکردندوادله وعللی که برای توقیف روزنامه ذکرکرده اند، ازاین قراراست:

اول ـ روزنامه بااصول شریعت تطبیق نمیکند.

دوم ـ روزنامه اسامی اشخاصی‌راکه مرتکب کارهای زشت میشوند، نمیبرد

سوم ـ نیک وبدی که درشهرمیشود، روزنامه مینویسدودرتمام بلادمنتشر میشود وآبروی ما را میبرد.

چهارم ـ کارهائی که درشهرما میشودمربوط به خود ماست وبه دیگران ربطی نداردکه بدانند درشهرما چه وقایعی اتفاق می‌افتد.

درمقابله ادله بالا انجمن تسلیم میشودوحکم توقیف روزنامه راصادر میکند.

مخالفین مشروطیت درتهران به ویژه کسانی‌که میخواستندآزادی جراید را مخالف باشرع مبین معرفی کنند، رای انجمن ولایتی ارومیه را تحسین نموده بنای حمله را به جراید ملی گذاردندوآنها را ناشرکفروزندقه خواندند سیداکبرشاه معروف روی منبرگفت که اگرازاینا وراق کفرآمیزجلوگیری نشود، دین از دست خواهدرفت (۱)"

در پایان لازم است که مدیراین روزنامه را هم بشناسیم:

" میرزا حبیب الله آقازاده پسرمیرزاآقابیگ ایمانلوی افشار، ازارباب قلم وسیاست بودکه درسال ۱۳۰۱ هجری قمری درشهرارومیه زاده شده پس ازکسب علوم متداول عصرخودبه دهخت مشروطه‌خواهان پیوست ودر سال

۱ـ دکترمهدی ملک‌زاده ـ تاریخ انقلاب مشروطیت ایران (ج۳)ـ ص ۶۳

بقیه درصفحه ۸۵

چیخان کتابلار

فرهنگ آذربایجانی ـ فارسی چاپدان چیخدی . بو کتاب آتای محمد پیغون طرفندن حاضرلانمیش و نشر دانشپایه طرفندن چاپ ائتدیریلمیش وانتشارات دنیا طرفندن یاییلماقدادیر.

بو فرهنگ اوتوز مین آذری لغتینی فارسجا ترجمه‌لریله احتواائتمکده دیر و عرب الفبا سیله دیلیمیزده چیخان ایلك (معاصر) لغت‌کتابی دیر.

بو باخیمدان بؤیوك بیر بوشلوغو دولدوروب گونلوك احتیاجلاریمیزی قارشیلایاجاقدیر . بو سؤزلوك مؤلفین ایلك تجربه‌سی اولدوغو او چون نقصان سیز دگیلدیر. لاکن‌عمومیتله دیل وادبیاتیمیزی داهاآسان اؤگرنمك اوچون ضروری بیرکتاب دیر. گله‌جك صاییمیزدا بو باره ده‌داها مفصل بحث ائده جگیك .

بهلول داننده‌نین حکایه‌لرکتابی چیخدی . بو کتاب آقای عبدالکریم منظوری خامنه‌ای طرفندن توپلانیب چاپ ائتدیریلمیشدیر.

اوخوجولاریمیزا بهلول داننده نین حکایه‌لرینی اوخوماغی توصیه ائدیریك .

توجه

۱ ـ از مشترکین محترم تقاضا دارد وجه آبونمان یکساله (یکهزار ریال) را در نزدیکترین شعبه هریك از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانك ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله ارسال نمایند تا در ارسال مجله برای آنها وقفه‌ای روی ندهد.

۲ـ شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله تهیه نمائید.

۳ـ جلد اول **تاریخ ادبیات آذربایجان** ازقرن۱۳ تا آخرقرن۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا مقابل دانشگاه خریداری ویا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله وارسال رسیدآن بدفترمجله یك جلد از این کتاب را تهیه نمائید.

۴ـ آذربایجان‌ادبیات تاریخی نین ۲۰ـ نجی عصرفصلینی یازماقلا مشغول اولدو. غوموز اوچون بوعصرده‌کی یوردوموز آذربایجانین شاعرو یازیچیلاری‌نین ترجمه حال‌و اثرلرینه‌احتیاجیمیزواردیر. بوتون‌شاعرویازیچی‌وآنادیلی‌ادبیاتیله مار اقلانان همشهریلر ـ یمیزدن بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولماقلارینی واؤز ترجمه‌ی حال و اثرلریندن‌نمونه‌لرله برابرتانیدیقلاری‌دیگرشاعر لریمیزین‌ده ترجمه‌ی‌حال واثرلریندن نمونه لرگؤندرمه‌لرینی خواهش ائدیریك «وارلیق».

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی وهنری

(به‌زبانهای فارسی وترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر : دکتر جواد هیئت

محل اداره : تهران، خیابان ولی عصر، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۷ ـ ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان ـ میدان بهارستان

قیمت ۱۵۰ ریال